

AIDAI

1958
NR. 9

TURINYS

NOVEMBER, 1958

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunkport, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1958 METAI LAPKRIČIO MĖNUO Nr. 9 (114)

JONAS XXIII

Po įspūdingų popiežiaus Pijaus XII laidotuvių daugelio milijonų mintys buvo sutelktos į vieną klausimą — kas atsisės šv. Petro soste. Klausimas įdomus, kaip įdomi ir pati epocha, kurioje tenka popiežiams valdyti Bažnyčią. Apie 500 milijonų katalikų, griežtai nusiteikusių prieš bandantį įsivyrauti ateistinį materializmą, yra stipri jėga, pripažįstama bei pagarboj laikoma ir kitų religinių bendruomenių. Tačiau nėra abejonės, kad Katalikų Bažnyčios vaidmuo kovoje už dvasines žmogaus vertybes šiame kritiškame amžiuje daugeliu atveju priklauso nuo jos vado — popiežiaus. Iš jo šiame laikotarpyje yra gal net daugiau reikalaujama, kaip praeityje. Čia susiduriama net su keistu paradoksu. Žmonės, kurie laiko tikybą privačiu dalyku ir jai kliudo reikštis viešajame gyvenime, kovoje su komunizmu laukia iš Bažnyčios didžios išorinės akcijos — laukia tiesiog, kad ji viena išsaugotų pasaulį nuo tos grėsmės.

Tokių lūkesčių lydimi po popiežiaus Pijaus XII laidotuvių žengė kardinolai į Sikstinos koplyčią rinkti naujo Bažnyčios vado. Juos čia sekė ir kitos problemos, susietos su būsimojo popiežiaus uždaviniais bei gyvenamosios valandos reikalavimais. Sueiga arba konklava, palyginus su tolimesnėje praeityje įvykusiomis, nebuvo ilga. Ji truko tik tris dienas, kai tuo tarpu yra buvusių konklavų, užtrukusių net trejus metus. Žinoma, popiežiaus rinkimų eigą ir šiuo metu lėtina griežtas teisinis reikalavimas rinkimuose gauti virš dviejų trečdalių balsų. Šioje konklavoje pagaliau tiek jų gavo Venecijos patriarkas kard. Angelas Juozapas Roncalli, jau baigiąs 77 metus amžiaus.

Jonas XXIII yra kilęs iš varganos kalniečių šeimos šiaurinėje Italijoje. Gimė jis 1881 m. lapkričio 25 d. bažnytkaimyje, vardu Sotto il Monte. Augo 13 vaikų būryje. Vos 11 metų įstojo į Bergamo žemąją kunigų seminariją. Augštesniąsias teologijos studijas baigė Romoje ir 1904 m. buvo įšventintas kunigu. Būsimojo popiežiaus kelias nėra žymus didelėmis staigmenomis. Į bažnytinės hierarchijos augštumas jis kopė lėtais žingsniais. Visų pirmiausia jaunas kunigas Roncalli patraukė Bergamo vyskupo žvilgsnį, ir šis tuojau po šventimų pasirinko jį savo asmenišku sekretoriumi. Tose pareigose išbuvo apie 10 metų. Prasidėjus pirmajam pasauliniam karui, 1914 m. kun. A. Roncalli buvo pašauktas į kariuomenę, kurioje pradžioje dirbo sanitariniame skyriuje, vėliau tarnavo kapelionu, užsipelnydamas leitenanto laipsnį. Grįžęs iš karo, popiežiaus Benedikto XV jis, jau kaip prelatas, buvo pašauktas į Romą, kur dirbo Tikėjimo Platinimo Kongregacijoje.

1925 m. iš Romos Kūrijos šis dvasiškis perėjo į diplomatinę tarnybą, kuri, galima tarti, apėmė visą jo gyvenimą. Pradžioje Pijaus XI buvo paskirtas apaštališku vizitatoriumi Bulgarijai ir pakeltas arkivyskupu. Ten išbuvęs 10 metų, tapo paaugštintas naujais titulais ir naujomis pareigomis. 1935 m. jis paskiriamas apaštališkuoju vikaru Turkijai ir Šv. Sosto delegatu Turkijai ir Graikijai. Čia vėl beveik 10 metų praleido senajame Konstantinopolyje — Istanbule, kol po antrojo pasaulinio karo buvo atšauktas į Romą ir iš ten pasiųstas į Prancūziją nuncijumi.

Žinant pokarinę maišatį Prancūzijos viduje, naujoji arkivysk. Angelo Roncallio vieta daugelio buvo laikoma pati sunkiausia Vatikano diplomatinėje tarnyboje. Ją ypatingai darė opią Maršalo Pataino vyriausybės ankstesni ryšiai su

Šv. Sostu. Naujojo nuncijaus uždavinys buvo laimėti daugiau palankumo Vatikanui prancūzų nuolat besikaitaliojančios valdžios sluogsniuose ir sužadinti pasitikėjimą krikščionybe šioje tautoje, bandančioje persilaužti po smarkių sukrėtimų. Persilaužimas gi tuomet buvo skaudus, linkstąs daugiau kariojon pusēn. Juo labiausiai naudojosi komunistai. Nuncijus Roncalli tokioje padėtyje išskleidē savo diplomatinius sugebējimus. Jo įtaka, kaip diplomatų dekano, Prancūzijoje visą laiką buvo žymi. Ir čia vēl, bemaž per dešimtį metų veikdamas, nuncijus jau galējo pastebēti savo triūso vaisius. Nesklandumai tarp vyriausybēs palengva buvo išlyginti, pasitikējimas krikščionybēs gyvastinga jēga šioje tautoje sustiprintas. Pagaliau nuncijaus veikla ir Vatikane buvo pilnai įvertinta, 1953 m. pakeliant arkivysk. A. Roncallį kardinolu.

Dabar iš ilgos diplomatinēs tarnybos jis perējo į pastoracinę dirvą, kuri jam visuomet buvo arčiau širdies. Naujasis kardinolas paskiriamas Venecijos arkivyskupu—patriarku. Iš tos vietos jis atvažiavo ir į naujo popiežiaus rinkimus, tokiame vēlyvame amžiuje pats gal visai nebemanydamas tapti išrinktu. Bet kai Apvaizda numatē jį vadovauti Bažnyčiai, kard. A. Roncalliui nepritrūko jēgų nulenkti galvą ir tarti sutikimo žodį. Šis žygis gal visų labiausiai ir liudija jo dvasinę jēgą, tvirtą valią, nuolankumą ir pasitikējimą dangaus lemtim.

Naujasis popiežius savo dvasine ir fizine jēga nuostabiai pradējo reikštis nuo pat išrinkimo valandos. Suteikęs tradicinį palaiminimą šv. Petro aikštēje susirinkusiai miniai, jis paskelbē, kad konklava prailginama ir pasiliko su kardinolais iki ateinančios dienos. Per naktį paruošē savo pirmąją kalbą, kurią pasakē susirinkusiems jį sveikinti kardinolams. Joje palietē pagrindines problemas, taip seniai kankinančias žmoniją, tarp jų labiausiai iškeldamas taiką. Jonas XXIII taikos reikalu kreipēsi į valstybių galvas, kviesdamas nesigailēti triūso jai įgyvendinti. Čia jis pasirodē savo pirmatako Pijaus XII idējų tęsējas. Naujasis popiežius prisiminē ir komunizmo vergijoje esančius savo vaikus, ryžtingai pasmerkdamas religinēs laisvēs trukdytojus ir pažymēdamas, jog tai nesiderina su civilizuotos žmonijos garbe.

Jono XXIII stiprumą liudijo ir vainikavimo iškilmēs lapkričio 4 d. Tos ilgos ir didžiai įspūdingos apeigos, užtrunkančios apie penkias valandas, reikalauja iš žmogaus daug jēgų. Naujasis popiežius, jau baigiąs 77 metus amžiaus, jas atliko nuostabia ištverme. Jis pats atlaikē pontifikalines mišias šv. Petro bazilikoje, apsuptas augštųjų Bažnyčios dvasininkų, 57 valstybių oficialių delegatų, savo giminių ir gausios minios žmonių. Mišių metu jis tarē dar ir lotynų kalba žodį, kuris paprastai neįeina į popiežiaus vainikavimo apeigų programą.

Jonas XXIII savo kalboje ryškiai iškēlē savo kaip ganytojo vaidmenį. Ten jis pirmiausia išreiškęs džiaugsmą žmonijos maloniu dēmesiu popiežiui, priminē ir savo baimę šv. Petro įpēdinio pareigų šakotumu bei didžiu svoriu. Čia jis pažymējo, kad vieni iš popiežiaus laukia, kad jis būtų diplomatas, kiti, kad gabus valstybininkas, treti, kad mokslininkas, organizatorius arba asmuo, atviras visoms modernaus gyvenimo pažangos formoms. Bet ten pat Jonas XXIII atkirto, jog tai nēra idealaus popiežiaus savybēs. Popiežiuje labiausiai turi atsispindēti gerojo ganytojo — Kristaus — paveikslas. Čia jis ir pareiškē, kad didžiausias jo širdies troškimas yra būti ganytoju — ganytoju sielų, jau esančių Katalikų Bažnyčioje ir dar tebestovinčių už jos ribų.

Dabar Bažnyčia turi naują vadą, kurį tačiau slēgs tos pačios senos šios epochos problemos. Jų pati pagrindinē yra komunizmo rykštē, kaltai ir nekaltai čaižanti tautas. Paskiram žmogui vietoje religinių suraminimų ši ideologija žada rojų žemēje, tariamai "išlaisvindama" jį iš visų dvasinio pasaulio varžtų, bet tuo pačiu palenkdama po sunkiu materializmo jungu. Komunizmas skina sau kelią brutalia fizine jēga, nes nēra tautos, kuri laisvai jį priimtų. Betgi nuo pat pradžios komunizmas susiduria su didele priešingybe — Bažnyčia, kuri prieš jį stoja be jokios fizinēs jēgos, pasitikēdama vien tik dvasinēmis savo galiomis ir Dievo globa. Tai Dovydo kova su Golijatu. Popiežiaus Jono XXIII uždavinys bus žadinti ir telkti tai kovai visus dvasinius išteklius, dar glūdinčius krikščionybēs versmēse.

Tam tikra prasme priešingybēmis yra paženklintas ir paties popiežiaus kelias į šv. Petro sostą. Žērinčiose vainikavimo iškilmēse šalia princų, kardinolų ir didžiųjų pasaulio valstybių ambasadorių buvo paruošta vieta ir naujojo popiežiaus giminēms — varginglems kaimiečiams, liudijantiems pasauliui šv. Tēvo menką kilmę. Kai žmogiškomis akimis žvelgiant, tai kovai su ateistiniu materializmu vesti atrodytų reikalingas jaunesnio amžiaus žmogus, Dievo planuose jon parenkamas aštuntą dešimtmeti baigiąs senelis. Tačiau tos priešingybēs primena, jog augščiausias vadovas Bažnyčioje yra Kristus, kuris savo pagalbininkais gali pasirinkti ir kuklios kilmēs, ir vēlyvo amžiaus žmones. Išvada gi yra sena: šios dieviškos organizacijos nepajēgia sugriauti tamsybių galios. *L. A.*

Popiežius Jonas XXIII

Kalbasi su Lenkijos kardinolu Steponu Višinskiu

DAKTARO VINCO KUDIRKOS

IR ŠVIESA IR TIESA

JONAS AISTIS

Vinco Kudirkos literatūrinė veikla įdomi tuo, kad jinai apėmė visas tautos gyvenimo sritis. Tiesa, to visuotinumo bruožų randame vyskupo Motiejaus Valančiaus "knygelėse" ir net Simano Daukanto temose, nusidriekusiose nuo "būdo" iki "tabako" ir "ugnies". Kudirka daugiau ta kryptimi pažengė: aprėpė visą gyvenimą. Tas jojo kūrybos ir veiklos bruožas dar laukia kruopštaus išryškinimo ir įvertinimo. Kudirkos asmenybę, mano galva, juoba siaurina tie, kurie jį stato sau srovinio gyvenimo pavyzdžiu ir gaire. Kudirka, nors jis, kaip ir kiekvienas, nestigo žmogiškų silpnybių, jokiu būdu negalima pakaltinti siaurumu (bijau pasakyti — partiškumu), nors jis turėjos aiškias ir konkrečias visuomenines pažiūras.

Nuopelnai ir pati Kudirkos asmenybė ypač gerbtina už tai, kad jis, turėdamas vidutinį talentą, protu ir valia pasiekė tokių mūsų rašto istorijoje laimėjimų, kurie jam užtikrina visiems laikams nemarumą. Nors labai jautrus, bet vis dėlto proto, ne jausmų žmogus. Dėl to ir Lietuvą jis matė ne išsvajotą viziją, bet konkrečią ir realią. Ir atrodo, kad jojo Lietuvos susidarytas vaizdas nebuvo ilgo ir atidaus galvojimo išdava: ne palaipsniui, bet staiga ir vienu žvilgsniu apėmė visų tautos problemų visumą, dėl to ją vieną visą gyvenimą rutulojo ir skelbė. Draugijos "Lietuva" įstatai, tautos giesmė ir viso dešimtmečio literatūra ir publicistika yra vienos ir tos pačios temos variacijos: blaivus ir net gal kritiškas žvilgsnis į tautos praeitį, dabartį ir juoba ateitį. Negana to, jis matė, kad joks žygis, joks didelis darbas neįmanomas vykdyti ir itin tesėti be gerai paruošto plano, be tvarkingo tų planų vykdymo.

Meninį palinkimą ir talento gyslelę jis gimdamas atsinešė į šį pasaulį. Tuo aiškintinas jojo ankstyvas prisirišimas prie muzikos, susižiedavimai su raštu dar mokyklos suole. Bet ir čia gana anksti pradėjo reikštis jojo blaivi galvosena, jojo protas, ne kontempliatyvi prigimtis, kuri jį vedė į veiklą ir organizuotę.

Kudirkos literatūrinė veikla nelygi meniniu požiūriu Bene stipriau — jis publicistas ir satyrikas. Poetas jis daugiur stinga netarpiškumo. Taisykles žinojo, poeziją jautė, bet net tokiuose momentuose, kaip sonetas Valerijai, intelektas užvaldo jausmą. Tai daugiau dorybių išskaičiavimas, išdėstymas, o ne lakus — netarpiškas padėkos jausmas. Bet jojo poezija mūsų rašto istorijoje turėjo savo paskirtį ir tikslą. Reikia atminti, kad "Aušros" poezija, išskyrus Vištelį, yra blanki, primityvi. Kudirka nepalyginamas ir lyg šauklys Maironio talentui ir galiai. Kudirkos eilių geroji savybė yra josios pastanga siekti meistriškumo arba literatūriškumo. Jojo eilės yra pavyzdžiai jojo prozodijos vadovėliui: "Tiesos (taisyklės, J. A.) eilėms rašyti". Baranauskas, Vienažindys kūrė eiles įgimtu talentu, Kudirka rašė priešingai, intelektualiai pasiruošęs tam darbui. Tai noriu vertinti teigiama prasme. Dar daugiau, tame jojo literatūros pobūdyje norėčiau įžvelgti jojo tvirtą tikėjimą rašto ateitimi. Raštas, literatūra be normų, be didesnių reikalavimų, be gilesnio profesinio pasiruošimo, sakyčiau, yra pasmerkta klaidžioti tarp liaudies ir rašytinės literatūros. Kudirkos manymu, spėju, ir to dalyko likimo valiai palikti nebuvo galima.

Grynai literatūriniu požiūriu gal ne baudžiavos panaikinimu ir ne "Aušra" reikėtų pradėti naują lietuvių raštijos lapą, o kaip tiktai Kudirka, nes pirmu du įvykiu gal daugiau dera visuomeninei sričiai, o paskutinysis kaip tiktai lietuviškojo rašto raidai. Prieš jį kartais dideli, bet atsitiktiniai talentai, nuo jojo — sąmoningoji literatūra.

Žinoma, kai kas gali kvestionuoti Kudirkos rašto ir "tiesų" įtaką, bet tai reikalų nekeičia: etapas yra gana aiškus ir jis yra grynai literatūrinis.

Šį mano spėjimą patvirtina Kudirkos vertimai. Verstieji veikalai savo dvasia tinka daugiau laisvės idėjai, bet tai tiktai turiniu, o for-

100 M. GIMIMO SUKAKČIAI

DR. VINCAS KUDIRKA
(1858 — 1958)

ma tiems laikams dar buvusi per ankstyva. Turiu galvoje Schillerio ir Byrono eiliuotus veikalus scenai. Eiliuoti vertimai yra milžiniškas darbas. Kudirka, būdamas blaivaus proto realistas, aiškiai žinojo, kad savo gyvenime išverstųjų veikalų neišvys lietuviškojo teatro scenoje. Tada klausimas kyla: kam? Jokiu būdu ne pramogai. Jei ne scenai ir ne asmeniškam malonumui, tai negali būti niekam kitam, kaip tiktai pačiai literatūrai: skonio ir formų auklėjimui. Jei jis žinojo, kad laisvės idėjos kėlimui yra daug sėkmingesni publicistiniai straipsniai, ir vis dėlto nuo to tiesioginio laisvinimo darbo atėmė tokį didelį laiko tarpą, kurio pareikalavo vertimai, tai jis tai darė tik žinodamas, kad laisvės žmonių sąmonėje įtvirtinti negalima be "šviesos": be tikros ir augštos kultūros. Kultūrą (ir literatūrą, aišku) jis suprato plačia, universalia prasme. Ir ne tiktai suprato, bet ir kūrė. Jojo eilės, nors dažnai joms stinga netarpiško jausmo, literatūriniai — užmanymo ir atlikimo atžvilgiais — gali būti labai gerais pavyzdžiais, kaip reikia eiles kurti. Mes turime ne vieną žinią ir pavyzdį, kaip jisai grožėjosi liaudies dainomis, tai yra, jas vertino, bet jis literatūrą skyrė nuo tautosakos gana griežtai. Tasai jojo sąmoningas literatūriškumas ir yra svarbus bei naujas, nes tie reikalavimai tokiu aiškumu iškyla lietuvių literatūroje pirmą kartą.

Kitas bene lygiai svarbus dalykas. Kudirkos ėjimas koja kojon su savo laiku. Gal tik du autoriu taip neatsiejamu su savo laiku (universalia arba pasauline prasme): Donelaitis ir Kudirka. Abu juodu gyveno literatūrinėmis universalinėmis savo laiko idėjomis. Ir šviesa ir tiesa, kurią jis siūlė savo tautai visiems laikams, juoba artima jojo laikams.

Kudirkos asmenybė ir kūryba plati ir šakota. Visuomenininkams jis bene didžiausias jųjų stichijoje. Bet vargu ar tiktai. Jis yra rašytojas pradininkas, ir čia guli didelė jojo garbė. Antroj vietoj eitų gal publicistas. Tada šiaip taurus ir doras lietuvis. Ir galop visuomeninės programos pradininkas. Ne priešingai. Taip elgdamiesi siauriname ir sekliname jo didžią ir garbingą asmenybę.

Varpininkų suvažiavimas Mintaujoje 1894 m. Sėdi iš kairės: M. Lozoraitis, G. Landsbergis ir M. Čepas; stovi iš kairės: J. Jablonskis, kun. J. Tumas ir V. Kudirka.

PAS DR. VINCO KUDIRKOS SESERĮ

ANTANAS PAULIUKONIS

Einu Čikagos So. Artesian gatve. Sakytumei, kaip toj rusų Ilf ir Petrovo "Vienaaugštėj Amerikoj": nedideli nameliai, prie jų medžiai, krūmai, kai kur pasodintos ir gražiai prižiūrimos gėlės. Čiulba paukščiai. Nors visai netoli Western Ave, čikagiečių laikoma ar tik ne pačia ilgiausia tos rūšies gatve pasaulyje, bet jos triukšmo čia beveik visai negirdėti. 4354 So. Artesian.

Pasikeliu į antrąjį augštą. Gražus, nors ir kuklus Valiukevičių butas. Ten ir gyvena viena vienintelė gyva Vinco Kudirkos jauniausia sesuo, Emilija *Lietuvninkienė*, pas savo dukterį ir žentą Jokūbą Valiukevičius. Gausu lietuviškosios ornamentikos, ant sienos kabo žmuidzinaviško stiliaus paveikslas su ilgomis lietuviškomis pušimis ir ežerais. Padarytas žento. Tenai ir Lietuvoj išleista knyga apie Žmuidzinavičiaus kūrybą su jo veikalų reprodukcijomis. Kudirkos sesutė dabar jau gražaus amželio, bet dar guvi, žvali, maloniai šypsosi. Pernai gruodžio mėnesį suėjo 70 metų. Dar Lietuvoj buvo įsigijusi Kudirkos raštus. Turi juos ir čionai. Kartais paskaito. Ypačiai jai įdomūs "Viršininkai", "Tilto atsiminimai", pilnos sarkazmo satyros.

Ji pati turi Amerikoj tris sūnus ir tris dukteris. Niekad negalvojo, kad atsidurs čionai. Broliai seniau kviesdavo atvykti į Ameriką, bet tais laikais nenorėjo. Užaugo pas savo seserį Agnieškėlę, kuri ją ir ištekdino. Jos vyras buvo ūkininkas visai prie Vilkaviškio. Jis mirė Lietuvoj 1957 metų sausio mėnesį.

Kudirkos sesuo sakosi labai gerai atsimenanti tėviškę prie pat Paežerių ežero, Vilkaviškio apskrity. Į mokyklą eidavo arba viena ežero puse, arba kita. Paežerių kaimas buvo lyg bažnytkaimis su kapinėmis, koplyčia, mokykla. Prieš pirmąjį pasaulinį karą buvo ir Paežerių valsčius su sava raštine. Visą kaimą supo miškas. Tik į Pilviškius iš Kudirkos gimtojo lizdo galėjai eiti ne mišku, bet į Vilkaviškį ar Gižus teko vykti per mišką. Miškas buvo mišrus — lapuočių ir spygliuočių. Daktaras jį ypačiai mėgo. Prie pat Kudirkos tėviškės lauko augo labai gražūs spygliuočiai, ten pat buvo ir girininkija. Kudirka nebuvo mėgėjas medžioti. Kas jį traukė, tai lietuviškoji gamta, kapsų žemė, kur, rodos, nieko ypatingo, bet vis dėlto viskas taip miela ir sava. Ir ja daktaras gėrėjosi kaip kūrėjas, jautrios sielos žmogus. Daktaras mėgdavo ne tik griežti smuiku, bet ypač knygas, išeiti į gamtą, sakytumei, visas joje paskęsti. Pati kapsų žemė apie daktaro tėviškę yra gera, derlinga, gerai ten auga kviečiai, miežiai.

Emilija Lietuvninkienė gerai prisimenanti ir namų vaizdą. Prie ežero traukėsi sodas. Ten buvo labai gražu. Patys trobesiai buvo pastatyti plačiai, vienas nuo kito nearti, keturkampiai. Gyvenamasis namas ėjo vienu galu į ežerą, o kitu — į Vilkaviškio pusę. Tėvo buvo padaryta ledainė nuo ežero pusės. Ir klėtis pagret. Sodyba suvalkietiška, graži, tvarkinga. Kluonai galu į ežerą, kuris ne tik sudarydavo progą juo gėrėtis, bet taip pat duodavo ir žuvies. Ties sodu krantas buvo geras maudytis. Vidury visų trobesių buvo antras sodas, o trečias, sodelis, buvo iš gyv. namo galo. Kur Kudirka gimė — tie namai iki antrojo karo buvo išsilikę. Ar tebestovi ir dabar negalėtų tikrai pasakyti.

Kiek žinanti iš kitų pasakojimų, daktaras Vincas labai mėgo savo tėviškę.

—Ir aš pati, netekusi tėviškės, jaučiau ir tebejaučiu didelį pasiilgimą. Pasiilgstu gimtųjų namų, miško, ežero, — pastebi Kudirkos sesutė.

Netoli nuo tėviškės Paežeriuose yra kapinaitės, kur palaidoti Vinco tėvai. Mamos mama buvo Andziulytė, o Vinco motinos mergautinė pavardė buvo Elzbieta Jasiulevičiūtė.

Giminės, važiuodami į atlaidus Naumiestin, aplankydavo ir Vinco kapą. Didelį įspūdį darė iškapota Lietuvos himno vieta: tai rusų "kultūros" liudijimas.

—Tėtis, — pasakoja Kudirkos sesutė — buvo smarkaus būdo, griežtas, bet labai religingas ir teisingas. Šeimyną (samdinius tai suvalkietinis terminas) ir vaikus laikydavo "trumpai" — jam nedrįsdavo pasipriešinti, nepaklausyti. Ūkį buvo pavyzdingai pastatęs, viską sūnui paliko tvarkingai.

Mano motina — toliau pastebi Emilija Lietuvninkienė, kuri su daktaru yra vieno tėvo, bet ne vienos motinos dukra, — buvo labai švelnaus būdo, taiki moteris. Vinco motina mo-

Dr. Vinco Kudirkos sesuo Emilija Lietuvninkienė, dabartiniu metu gyvenanti čikagoje, jos duktė Uršulė Lipčienė ir anūkė Nijolė Lipčiūtė-Manelienė.

kėjo daryti gražių rankdarbių, gražiai marginti margučius etc. Akelienė, mano sesuo, turėjo aštrų liežuvį — daug sarkazmo ir satyros, humoro, kaip ir pats daktaras. Jeigu būtų išėjusi mokslus, būtų galėjusi, kaip ir Vincas, gerai išjuokti žandarus, visokius viršininkus etc. Jos vyriausia duktė, Uršulė, kuri dabar yra Lietuvoj, tebaigė tik pradžios mokyklą, daugiau nieko, o būtų daug ką padariusi.

—Daktaras mėgdavo kitam iškrėsti kokį nors pokštą. Jo sesers Agnieškos vyras Petras Grigaitis turėjo ūkį, kuriame gyveno, bet taip pat prie notaro dirbo sekretorium ir kasdien vaikščiodavo Vilkaviškin į darbą. Jis kartu su Vincu lankė Paežeriuose mokyklą. Ansai buvo lėtas, o Vincas dažnai jį pagąsdindavo - ir paskiau abu skaniai iš to juokdavosi. Daktaras Vincas buvo linksmas, gyvas ir prasigalvodavo ar pripasakodavo visokių dalykų. Kartą, surišęs, permetė per stogą tėvo batus, pastebėdamas: "Matai, vaiduoklis pabėgo, teliko tik jo batai..."

—Su tėvu daktaras dažnai susiginčydavo. Mat tėvas kaip tėvas: daktarą drausdavo nuo raštų, nes tas buvo sekamas, kad nepakliūtų ir nenukentėtų visa giminė. Tėvai, — pastebi Kudirkos sesutė, — vis gina, kad ir nuo garbingo darbo: mat, rūpi saugumas ir gerovė. Tačiau vėliau jiedu susitaikė. Kai kada su daktaru parvažiuodavo drauge Šliūpas, Lozoraitis.

—Iš sesers pasakojimų žinau, jog neturėjo pašaukimo į kunigus. Į seminariją važiavo be ūpo, daugiausia tėvo spiriamas. Jis kovojo ypač su sulenkėjusiais kunigais, kuriuos vadindavo "auksinėmis kiaulėmis", o tie jį apšaukdavo "bedieviu", bet jis iš esmės nebuvo prieš religiją nusistatęs. Kova ėjo už lietuvybę, patriotizmą, prieš rusifikaciją ir visokį lenkinimą. Kol buvo gyvas, jį atsidėję sekė žandarai. Buvo ir areštuotas, ir kalintas.

—Į galą santykiai su tėvu pasidarė visai geri. Kai dr. Vincas gyveno Naumiesty, tėvui širdis atsileido. Tada jį ir maistu sušelpdavo. Atsimenu, didelių geltonų vyšnių mums, vaikams, neleisdavo skinti: jas vis veždavo į Naumiestį daktarui.

—Daktaras buvo neturtingas, nepajėgė atsilyginti. Pasakydavo nebent ačiū. O kuo galėjo atsidėkoti ta tauri, tik kitiems tedirbusi ir jų gerovei tetarnavusi lietuviška širdis? Daktaras buvo atsidėjęs rašytojo, publicisto, vertėjo darbui. Jam gydytojo praktika rūpintis nebuvo kada. Kiek užsidirbdavo pragyvenimui, o viską atiduodavo laikraščiams, knygoms. Jį boikotavo ir žydai, todėl Šakiuose per juos negavo net buto — tad teko prisiglausti klebono klėty. Nemėgo jis nė lupikauti, ypač iš vargšų, neturtingų žmonių.

—Maisto nepriteklius, per naktis darbai Tėvynei Lietuvai, šaltas butas, visokie persekiojimai palaužė galutinai ir taip ne tokią jau stiprią jo sveikatą.

Kai mirė Vincas, Emilija buvo tik 10 metų. Atsimena, kaip daktaras lankydavosi namuose, esant dar gyvai seseriai Onutei. Atminime ypač gerai išlikęs vienas kartas: atrodė tada labai sergąs, sunykęs, sudžiūvęs, sunkiai alsavo. Nenorėjo net troboj būti — vis veržėsi į lauką. Onutę pamatęs, pastebėjo: nepasveiks. Ir ji, kaip ir daktaras, sirgo džiova. Iš tikro ir nepasveiko.

Čia Emilija Lietuvninkienė pastebėjo:

—Sesuo Agnietė man pasakojo: kai nuvyko prieš jo mirtį pranešti apie tėvo mirimą, tai daktaras pastebėjo: "Žinau, žinau, kad jis mirė. Tai man pasakė laikrodis", lyg juokau-

damas pastebėjo. O kai ta padarė užuominą, kaip jis pats susitvarkysiąs prieš kelionę į amžinybę, daktaras Vincas jai pastebėjo: "Nebijok, nebijok, manęs neužkas grabkrantėj — palaidos ir mane, kaip visus žmones... Aš žinau, ką pasišauksiu: tokį, kaip aš pats . . ." (pasišaukė Naumiesčio vikarą, džiovininką ir vienmintį, kaip ir jis pats).

Laidotuvės buvo labai liūdnos ir skystos: ruduo, šlapia, purvas. Nedaug jose ir dalyvavo.

—Mūsų šeimoj, — pasakoja Lietuvininkienė, tada mirė keturi: sesuo Onutė mirė 1899 metais kovo ar balandžio mėnesį apie Užgavėnes. Tik palaidojus, kai visi grįžo iš kapų, susirgo smegenų uždegimu ir mama, kuri mirė vakare. Tų pat metų rudenį amžinai užmerkė akis tėtis ir kiek vėliau daktaras. Iš brolių ir seserų tik aš viena telikusi gyva. Jauniausias brolis, Jonas, mirė 1945 m. Amerikoj ūkyje netoli Scrantono. Jo vienintelė tikroji sesuo, Katerina Akelienė (tos pat motinos ir to paties tėvo), mirė Lietuvoj apie 1944 metų Sekmines Vilkavišky. Kai kurie ją užrašo Uršule. Dr. Vinco seserys: Agnieškutė, Marijona, brolis Motiejus, Onutė, Jonas, o paskiausia Emilija, kuri tik viena vienintelė išlikusi, visi kiti jau išmirę. Akelienės tebėra dar likusios Lietuvoje gyvos dvi dukterys: Uršulė ir Julija Akelytės. Jos labai skurdžiai gyvena Vilkavišky. Jos abi jau senos, abi be sveikatos. Liko neištekėjusios. Turi artimiausią giminę, savo sesers, taip pat jau mirusios, dukrą, kuri yra sukūrusi savo šeimą o kartu turi ir savų rūpesčių. Mirusios sesers dar viena duktė yra Amerikoje — tai Eleonora Aukštakalnienė, gyv. Čikagoje.

—Mano šeimos yra šeši: 3 sūnūs ir 3 dukros, visi sukūrę savo šeimas. Šiemet sukūrė savo šeimą ir sūnus Kazimieras. Vyriausioji duktė, Marija, ištekėjusi už Jokūbo Valiukevičiaus. Alfonsas Lietuvninkas gyvena taip pat Čikagoje, Marquette Parke. Taip pat čia yra ir trečioji duktė, Uršulė Lipčienė. Agnė Žičkienė gyvena, sukūrusi šeimą, Seattle mieste. Čikagoj gyvena ir Adolfas Lietuvninkas su šeima. Jaunesnė už Agnietę (Kudirkos raštuose minimą Agnieškėlę), sesuo Marytė buvo ištekėjusi už Antano Marmos, ūkininko iš Griškabūdžio parapijos. Abu jie jau mirę. Gyvi tebėra likę tik du jų vaikai: sūnus Jonas Marma, kuris su šeima jau yra atlikęs "duoklę" ir paleistas iš Sibiro, o duktė Emilija Vilčinskienė su dukra gyvena Garliavos miestely. Daktaro sesers Agnieškos vyras buvo Petras Grigaitis. Jų vyriausia duktė, Marija Strazdienė, likusi Lietuvoj. Lietuvoj mirė ir antroji duktė, vienuolė. Sūnus Jonas gyvena Čikagoj, turi sukūręs savo šeimą. Rašytoja Katriutė Grigaitytė-Graudienė, Grigaičių dukra, gyvena Newarke, N.J. Agnė Grigaitytė, ištekėjusi jau Amerikoj, gyvena taip pat Amerikoj, Atlanto pakrantėje.

Dr. Vinco Kudirkos sesuo Agnietė Grigaitienė.

—Tačiau dr. Kudirkos pavardė iš artimųjų giminių jau išnyko. Iš Kudirkos brolių vienas buvo visai be vaikų, tai Jonas, nes vedė, jau būdamas senas, našlę. Pirmasis, vyresnysis, Motiejus, turėjo dvi dukras: Onutę (Pautienienę), kuri dabar gyvena Scrantone. O antroji, Izabelė, dabar ištekėjusi, gyvena Lietuvoje. Motiejus seniai Amerikoj įsikūręs. Taip Kudirkos pavardė su laiku ir visai išnyko...

Paklausiau, ar jai žinoma, kieno ir kada buvo pirmą kartą sugiedotas Lietuvos himnas. Daktaro Vinco Kudirkos sesuo atsako:

—To negalėčiau tiksliai pasakyti gal pirmiau ir už mus, pasirodžiusius Vilkavišky, kokie nors patriotai jį kur nors sugiedojo (būtų gera nustatyti, kur tai buvo padaryta, jei kas dar atsimena.-Red.).

—Jau po 1905 metų uždraudė giedoti Lietuvos himną. Atsimenu, ar tik ne 1907 m. buvo Vilkavišky suruoštas vaidinimas "Vaito piršlyba" (vėliau buvo ir kitokių). Pirmąjį vaidinimą suruošti pasiryžo stud. Mičiulis, susitaręs su kun. Tomu Žilinsku ir kun. Astrausku, buvusiais Vilkaviškio vikarais. Ir jis pavyko. Susiorganizavo chorą, kuriame teko ir man daly-

VINCAS KUDIRKA IR LIETUVIŲ KALBA

P. JONIKAS

Vincas Kudirka[1], anuo metu stovėdamas pačiame priešakyje to negausingo būrelio žmonių, kurie vadovavo lietuvių visuomeniniam gyvenimui bei jų kovai su caro priespauda ir lietuvybės prislopimu, turėjo rūpintis daugeliu dalykų. Nepaskutinę vietą jo raštuose, ypač "Tėvynės varpuose", užima ir gimtosios kalbos reikalai.

Kalba — tautybės pamatas

Kaip ir daugelis ankstyvesniųjų lietuvių tautinio atgimimo veikėjų, Kudirka kalbą laikė svarbiu tautybės ramsčiu. Jis sako: "Stipriausiu pamatu tautystės, pirmiausiu jos ramsčiu yra prigimtoji kalba. Atimk žmonių kuopai kalbą — dings tautystė su visais jos primestais priedais. Iš kur mūs tautystė gali būti stipri ir nepasiduoti vodingoms rūdims, jeigu mes patys ištraukiame iš po jos pamatą, atimame ramstį — vienu žodžiu, jeigu mes patys neapkenčiame savo prigimtos kalbos?" (II, 135).[2] O pats apie save pastebi, kad savo atsivertimo metu į lietuvybę jis patyręs du dalyku: 1. kaip nepaprastai kenksmingas dalykas išsiskirti iš savo tautos ir 2. kaip galingas tautybės pamatas gimtoji kalba (II, 212). 1892 m. "Varpe" Kudirka paskelbė ištisą straipsnį vardu "Tautystės pamatas", skirtą, kaip jis sarkastiškai jo paantrašty pažymi, "Lietuvos doriškiems eunūkams", suprask, paniekinusiems savo gimtąją kalbą. Sekdamas Nordau, tautybės išlaikyme Kudirka pirmą vietą pripažįsta kalbai. Dėl to, esą, daug keistų dalykų tautų gyvenime galima suprasti, bet esą sunku suprasti žmones, išsižadančius savo gimtosios kalbos. Kudirka rašo:

"Vienok nepermanomi perbėgėliai, atstumantieji savo tautystę, priimanteji svetimą liežuvį ir per visą gyvastį laužantieji jį ant kitų pasityčiojimo ir ant savo pačių gėdos. Žmones, darantieji tokią auką iš baimės, silpnumo būdo arba paikumo, vis gi da pagailėtini. Bet išvis bjaurios ir aitrios žmogystos, išsižadėjusios savo prigimto liežuvio, t.y. savęs pačių, ir užsitempę svetimą kailį dėlei ramaus ir smagaus gyvenimo. Nėra tokio žodžio, kuris tikrai išreikštų begalinę žemybę pažiūrų, daleidžiančių tapti tokiais renegatais" (III, 181).

Lietuvių kalbos ir jos teisių gynėjas

Taip suprasdamas kalbos reikšmę tautybei, Kudirka energingai gina lietuvių kalbą bei jos teises nuo svetimųjų persekiojimo ir kelia balsą prieš savųjų apsileidimą, nesusipratimą bei savo gimtosios kalbos paniekinimą. Jis piktinasi, kad rusai išvarė lietuvių kalbą iš mokyklos Lietuvoje ir draudžia lietuvių raides lietuviškuose raštuose, bet ne mažiau, jei lietuviai patys prisideda prie savo kalbos paniekinimo. Štai kunigai kai kur vengia sakyti bažnyčiose pamokslus lietuviškai, inteligentai viešumoje drovisi kalbėtis savo gimtąją kalba, Kudirka pabara ir tuos kunigus, kurie sutikę tikybą dėstyti mokyklose rusiškai arba parsikvietę vienuoles lenkes lietuvių vaikų mokyti lenkiškai (Čikagoje). Inteligentams, kurie sako, jog lietuvių kalba tesanti mužikų kalba, Kudirka pastebi, jog lenkiškai kalbą ne tik inteligentai lenkai, bet ir lenkų mužikai. Vėl Kudirka laiko tautiniais ligoniais, sergančiais psichinių procesų suirimu, vad. "stupiditas s. dementia" liga, tuos lietuvius, kurie atsižada savo lietuviškų pavardžių

[1] Šiam straipsniui medžiaga yra patalkininkavęs ir p. J. Kaunas, kuriam autorius yra dėkingas.

[2] Čia ir toliau skliausteliuose prie citatos bei šaltinio nurodymo romėniškieji skaitmenys žymi J. Gabrio redaguotų, Tėvynės Mylėtojų Draugijos išleistų raštų (Vinco Kudirkos raštai. I—VI. Tilžė, 1909) tomą, o arabiškieji — puslapį.

---

vauti. Himną giedojo visas choras abu vakarus iš eilės per Kalėdas. Rodos, ar ne 1907 metais. Tuo tarpu jį giedoti niekas nekliudė. 1908 metais pradėjo ruošti tokių vakarėlių ir daugiau. Vaidindavo komediją "Nepadėjus nėr ko kasti", "Geriau vėliau negu niekad" ir kt. Tačiau per tuos vakarėlius vėliau giedoti himną jau buvo uždrausta. Vakarėliui reikdavo gauti iš "načalninko" leidimą. Reikdavo atspausdinti programą ir pranešti, o viršininkas jau turėjo įsakymą himną išbraukti. Mus himną giedoti, kun. T. Žilinsko nurodytas, ėmėsi mokyti vargoninkas Kamarauskas. Už himną daugiausia stojo jaunieji kunigai, ne senesnieji. Vincas turėjo draugų ir iš kunigų tarpo, ypač artima bičiulystė jį siejo ar tik ne su Kudirka, vikaru iš Naumiesčio, — baigė malonų pasikalbėjimą vienintelė išlikusi gyva to didžiojo lietuvio sesutė.

bei jų formų: atmeta priesagą - *aitis*, - *ūnas*, o prisideda *-skicki* ar kitokią; tiesiai numeta lietuvišką pavardės galūnę, iš *Bijūnas* padarydami *Bijun* ir pan; pakeičia pavardės šaknies formą: iš *Draugaitis* pasidaro *Drawgatt*, iš *Pirdžiūnas* - *Pirdžinski* (II, 31). Ne mažiau esą kalti ir tie, kurie lenkiną kitų lietuvių pavardes. Taip nepadoriai, pavyzdžiui, pasielgę ir tie žmonės, kurie ant mirusio Šakių klebono *Kalėdos* karsto užrašę sulenkintą velionies pavardę *Kolenda* (II, 153).

Ir priešingai, Kudirka su džiaugsmu pateikia kad ir retą žinią, kur lietuvių kalba viešumoje nenuskriausta. Štai jis pasidžiaugia, kad Kievo apygardos kariuomenės vadas Dragomirov išleidęs įsakymą, jog visi kareiviai svetimtaučiai neužsiėmimo metu galį tarp savęs kalbėtis gimtąja kalba ir dainuoti savo krašto dainas (II, 30). Todėl lietuviai, paimti į kariuomenę, turėtų stengtis patekti į šio padoraus viršininko apygardą. Vėl kitoj vietoj Kudirka pamini žinią, kad Sibire, apie 40 verstų nuo Tomsko, esą du nauji lietuviškais vardais kaimai - Nauja Beisogala ir Nauja Šaduva (II, 16). Arba vėl gauna progos pasididžiuoti, kad Mintaujos gimnazijos mokiniai lietuviai atsisakę gimnazijos vyriausybei kalbėti prieš pamokas maldą rusiškai. (II, 345).

Rašomosios kalbos norminimas

Kudirka ne tik gynė lietuvių kalbą nuo jos nevertinimo, slopinimo ir persekiojimo, bet taip pat rūpinosi ir rašomosios kalbos kultūra, jos norminimu.

Jau maždaug nuo "Aušros" laikų lietuvių rašomosios kalbos pagrindu buvo nusistojusi augštaičių vakariečių tarmė. Todėl šis dalykas Kudirkai neberūpi. Bet dar buvo visa eilė kitų pakankamai nestuvarkytų bei neišspręstų kalbos klausimų. Nebuvo gero lietuvių kalbos žodyno, autoritetingos ir Didžiajai Lietuvai pritaikytos lietuvių kalbos gramatikos, nebuvo vienodumo rašyboje bei raidyno vartojime ano meto lietuvių raštuose. O ypač trūko specialių terminų bei posakių įvairioms mokslinio, kultūrinio bei civilizacinio gyvenimo sąvokoms reikšti. Kudirka todėl neretai ir šiuos dalykus paliečia, recenzuodamas įvairias knygas arba šiaip pasitaikius progai su lietuviais pasikalbėti "Tėvynės varpuose". Kalbos norminimu Kudirką ypač vertė rūpintis ir tai, kad, anot J. Gabrio, "Didžiausia Varpo našta gulėjo ant V. Kudirkos ir Šerno. Ypačiai daug atsieidavo V.K. dirbti prie Varpo, jam nevien atsiėjo rašyti straipsnius ir vesti atskirus laikraščio skyrius, bet jis kaipo geriausiai mokantis lietuviškai, turėjo taisyti kitų straipsnius". "Buvo tai ne lengvas darbas", tęsia Gabrys: "rašyba nevienoda, kalba neišdirbta, nuolatos trūko žodžių išreiškimui minčių, kitus žodžius prisieidavo kalti, kitus straipsnius prisiėjo versti iš Lenkų kalbos nes kaikurie sandarbininkai (pav. Dzukas) visai nebuvo įpratę rašyti lietuviškai" (I, 32).

Kudirka ypač sielojosi, kad lietuvių raštuose nėsama vienodo raidyno (alfabeto). Jisai siūlė laikraščiams ir lietuvių raštų autoriams atmesti lenk. l, w, ů (su mažu rutuliuku viršuje) kadangi nevartojamas ir i su mažu patupdytu e viršuje lygiagretiniam dvibalsiui *ie* reikšti), *sz, cz*, o jų vietoje vartoti *l, v, uo, š, č*, (II, 360-61). Kun. J. Žilinskui į Ameriką rašė, ragindamas, kad šis greičiau pasirūpintų lietuviškuosiuose raštuose ir knygose suvienodinti raidyną (II, 240). Kol to vienodumo nebuvo, Kudirka pats parašė trumpą vadovėlį, vad. "Statrašos ramsčius" (dar apie 1890m.), kurį lietuviai varšuviečiai hektografuotą išsiuntinėjo "Varpo" bendradarbiams. Ten buvo patarta vartoti *š, č, ū, ą, ę, į, ų*, daugiskaitos vardininko galūnę *ei*, prieveiksmio galūnę *ei (gražei)* ir kt. (I, 32).

Kaip jau minėta, lietuviškai ką rašantieji pasigesdavo kai kurių žodžių, žinoma, ypač kurioms naujoms kultūrinėms bei technikinėms sąvokoms. Todėl Kudirka užsimindavo ir gero lietuviško žodyno reikalą. Kalbėdamas apie kun. Miežinio žodyno rankraštį, jis klausia, kur dingęs šis žodynas, nes autorius rankraštį prieš trejus metus (1887 m.) buvęs įteikęs išleisti vienam spaustuvininkui, kuris paėmęs iš Miežinio 500 rublių, o jo vis neišspausdinąs, nors autorius jau spėjęs ir pasimirti (II, 51).

Keletą kartų Kudirka yra užsiminęs ir geros lietuvių kalbos gramatikos reikalą. Kol jos nesančios išleistos, reikėtų paruošti sutrumpintą Pridrikio Kuršaičio lietuvių kalbos gramatikos (1876) vertimą, nes Kuršaičio gramatikos (Grammatik der litauischen Sprache, 187) "mes beveik visi maž daug prisilaikome (tur būt ji visiems geriausiai atsako" (II, 359). Tokia santrumpa esanti jau paruošta Schiekoppo; lietuviams tereikią ją išsiversti ir dar susitrumpinti. Jis matęs dviejų lietuviškų gramatikų rankraščius, bet jos esančios nepraktiškos. Turbūt, Kudirka čia neturėjo galvoje P. Avižonio "Lietuviškos gramatikėlės", kurią bene 1898 m. jis įteikė Kudirkai išleisti. Jos terminai tada buvo lotyniški bei vokiški. Bet po keleto mėnesių Kudirka ją grąžino autoriui, nes nesą pinigų jai išleisti, o "Varpe" spausdinti netinkanti. Tik vėliau, Avižoniui su J. Jablonskiu ją perdirbus ir sudarius lietuviškus terminus, ši gramatikėlė buvo pasiųsta į Susivienijimo Lietu-

vių Amerikoje gramatikos konkursą ir jį laimėjo. Susivienijimo lėšomis ji buvo 1901 m. išspausdinta Tilžėje, vardu "Lietuviškos kalbos gramatika" (pasirašyta Petro Kriaušaičio slapyvardžiu). Kudirkai jau nebuvo lemta jos susilaukti; tačiau vėliau "Varpas" ir kiti galėjo ja pasinaudoti.

Kudirka, vertindamas lietuviškųjų raštų kalbą, laikėsi teisingo bendro principo: ta kalba turinti remtis savais, o ne svetimų kalbų dėsniais. Kritikuodamas Selimo verstą "Žentą dėl parodos" (išl. 1897), Kudirka prikiša vertėjui, jog jis užmiršęs, kad "kiekviena kalba turi savo ypatingus išsireiškimus, kurie nesiduoda versti žodis į žodį, nėsa kartais išeina visai ne ta prasmė, arba net suvis nieko neišeina" (III, 52). Tas pats priekaištas taikomas ir A. Gužučio dramai "Ponams ir mužikams" (1893), kurios "beveik visos žmogystos kalba arba lenkiškai, arba maskoliškai, o autorius tik verčia žodis į žodį lietuviškai" (III, 29). Savo recenzijose Kudirka tiems laikams parodo sveiko lietuviško kalbos jausmo, lietuvių kalbos žodžių darybos bei formų nuojautos, taisydamas blogus raštų kalbos pavyzdžius. Štai jis sako, jog vietoj *Žemrašys* (dalinis kun. J. Žebrio geografijos knygelės pavadinimas) geriau būtų sakyti *Aprašymas žemės,* nes "jau tikrai *žemrašys* nereiškia *aprašymo apie žemę" (III, 35).* Vietoj *žemės kulka* ar nesą geriau sakyti *žemės kamuolys* (III, 41). Remdamasis Kuršaičio gramatika, Kudirka sako, jog *dėl* netikusiai pavartotas knygos pavadinime "Žentas dėl parodos". Vėl, remdamasis žmonių vartosena, pažymi, jog lietuviai nesaką *jis jam gadina galvoje;* jog lietuviai *pažinti skersai* nebandą, ir t.t. (III, 52).

Kudirka nekartą pabrėžia kalbos grynumo reikalą, kaip tai galima numanyti ir iš anksčiau duotųjų pavyzdžių. Jis piktinasi "Saulės" laikraščio pilna lenkybių kalba, o "Naujai Lietuviškai Ceitungai" "dėkoja" už jos taip "grynai lietuvišką" vardą (III, 107).

Kudirka skeptiškai žiūrėjo ir į nenusivokiančių žmonių eilę pridarytų trūkstamų naujadarų naujoms sąvokoms reikšti lietuvių kalboje. Esą, reikia tvertis už galvos išvydus tokią babiloniją (mokyklos sąvokai nusakyti) žodžių, iš kurių kažin ar bent vienas esąs vykusiai padarytas: *mokslinyčia, mokslavietė, mokslainė, mokįtuvė, mokykla, mokslynė, mokslabutis* (II, 216). Vėl kita proga pastebi, kad iš žodžių *pereituvė, pereitis, praeitis* tiktai pastarasis tesąs geras (III, 40). Jis Jablonskio ir buvo aprobuotas.

Be abejo, Jablonskis turėjo įtakos tiek Kudirkai, su kuriuo santykiavo nuo gimnazijos laikų, tiek ir "Varpui", kuriam beveik nuo pradžios ėmė rašinėti apie kalbos dalykus, o apie 1893 m. buvo paskirtas "Varpo" raštams kvalifikuoti. Ne be reikalo ir pats Kudirka pažymi, kad visiems tektų paklausyti K. Obelaičio (Jono Joblonskio slapyvardis "Varpe") ir pasimokyti iš jo kalbos. Kudirka sako: "Mums viviems, kibintojams kalbos ir rašybos senos, pridera maldauti K. Ob., idant teiktusi nepraleisti nė vieno mūs paklydimo ir nesigailėtų šalto vandens" (II, 216). Kudirka ir pats prisipažįsta, jog nesąs be kalbos nuodėmių, tačiau esąs pasinaudojęs Jablonskio patarimais: "ir aš esu 'nepriderančiai dasilytėjęs' prie kalbos, ir mano sąžinė nevisai gryna, vienok kur radau dėl savęs persergėjimą, ten pasitaisau (rašau "Tėvynės varpai", "tautietis") II, (216).

Kudirkos raštų kalba[3]

Paties Kudirkos raštų kalba, žinoma, negalėjo išvengti savo laiko žymių. Viena, inteligentai, jų tarpe ir pats Kudirka, išėję mokslus rusiškoje mokykloje ir išmokę lenkiškai, buvo paveikti tų slavų kalbų įtakos. Antra, nesant geros lietuvių kalbos gramatikos bei vadovėlio, kuris ne tik teoriškai, bet gerai ir praktiškai būtų išaiškinęs būdinguosius lietuvių kalbos žodžių darybos ir sintaksės bei frazeologijos dėsnius, tiems inteligentams, ką lietuviškai rašantiems, ir norint nebuvo galima iš ko lietuvių kalbos pasimokyti. Todėl ir Kudirkos raštų kalba negalėjo išsilaužti iš laikotarpio rėmų, nors ji ir yra geresnė už būrelio kitų ano meto rašančiųjų veikėjų kalbą. Suprantama, kad Kudirkos raštų kalba negalėjo būti tokia, kokia šiandien yra mūsų bendrinė kalba, kuri juk tokia tepasidarė tik po ilgų J. Jablonskio ir kitų kalbininkų pastangų bei vėlesnių gerų rašytojų ir lietuviškosios mokyklos įtakos.

Skaitytojas jau galėjo gauti tam tikros nuovakos apie Kudirkos kalbą iš anksčiau duotų jo raštų citatų, paimtų iš jo publicistikos. Tai publicistinė jo raštų kalba. Daugiau paprastesnė ir, kaip Jablonskis pasakytų, žmoniškesnė kalba jo grožiniuose raštuose, kaip pvz. "Lietuvos tilto atsiminimuose", kuriuos prisimename ir iš mokyklos laikų.

Kiek slaviškos įtakos pastebima Kudirkos sintaksėje bei frazeologijoje. Pvz. tai matyti kad ir iš jau anksčiau cituoto Kudirkos pasiūlymo vartoti *aprašymą žemės* (vietoj dabartinio *žemės aprašymą*), kur ši žodžių samplaika su

[3] Čia pasitenkinama keliomis pastabomis. Nuodugnus Kudirkos kalbos bei rašybos tyrimas reikalauja daugiau laiko bei specialesnių studijų, nes, be kitko, tektų ištirti, kiek jo raštai buvo keičiami bei taisomi "Varpo" redakcijos bei kitų jo kūrinių leidėjų.

Dr. Vincas Kudirka
laisvalaikiu su violenčele

paskui pažymimojo žodžio einančiu pažyminiu atliepia lenkų bei rusų kalbų žodžių tvarką. Daugiau tos įtakos galima rasti žodyne, nes atskiri žodžiai lengviau iš vienos kalbos patenka į kitą. Nesant kai kurioms sąvokoms savų žodžių ar tuo tarpu jų nežinant, ir Kudirkai teko vartoti vad. barbarizmų bei svetimybių, kaip *sūdas,* kuriam pakeisti vėliau Jablonskio buvo nukaltas pagaulus žodis *teismas.* Svetimai kalbai mažiausiai tepasiduoda kurios kalbos žodžių daryba. Tačiau kiek tokios įtakos būta ano meto lietuvių kalboje; jos nebuvo išvengta ir Kudirkos raštuose. Sakysime, pagal lenkų bei rusų kalbos pavyzdžius Kudirka, kaip ir apskritai kiti ano meto rašytojai, rašo *lietuviška kalba* tais atvejais, kur šiandien sakome *lietuvių kalba.* Dėl priesagos *-išk-* plg. lenkų *język litewski,* rusų *litovskij jazyk.* Toks priesagos vartojimas juoba suprantamas, nes ir pats J. Jablonskis ją vartoja net jau minėtos 1901 m. *"Lietuviškos* kalbos gramatikos" antraštėje. Ir eilė kitų lyčių Jablonskio anksčiau buvo vartojama tokių, kurias jis vėliau paskelbė netaisyklingomis bei nevartotinomis. Tai ko čia benorėti iš specialaus kalbos mokslo nėjusio Kudirkos, kuriam juk pirmiausia rūpėjo daugelis kitų visuomeninių bei politinių reikalų. Tačiau Kudirka čia pralenkė daugelį kitų to meto autorių, kad jis, kaip matėme, norėjo savo kalbą tobulinti ir lietuvinti ir sakėsi mielai mokąsis iš Jablonskio. Dėl tos priežasties jis iš pradžių pvz. rašė *"Tėvyniški varpai", viengentis, mokslavietė,* o vėliau, jo pamokytas, ėmė rašyti *"Tėvynės varpai", tautietis, mokykla* ir t.t.

KAIP VINCAS KUDIRKA BUVO SUIMTAS?

A. MERKELIS*

1895 m. vasarą žandarai suėmė pas Petrą Kriaučiūną Plokšciuose viešėjusį daktarą Vincą Kudirką ir išvežė į Kalvarijos Kalėjimą?

Už ką Vincas Kudirka buvo suimtas?

Vietinė saugumo vyresnybė ant jo piktos akies neturėjo ir pro pirštus žiūrėjo į jo veiklą, kurios jis nė neslėpė. Gyvendamas Šakiuose, Vincas Kudirka ant savo rašomojo stalo laikė lietuviškus laikraščius. Kartą pas jį užėjęs mokytojas Palukaitis, radęs ant sato "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą", "Vienybę Lietuvininkų", "ūkininką" ir "Varpą'.

—Vincai, ar nebijai, kad gali užklupti nekviesti svečiai? — nustebęs paklausė.

—Dabar atėjo laikas, — jam aiškino Vincas Kudirka, — kad kiekvienas lietuvis be baimės turi turėti savo kambaryje laikraštį. Rusai pagaliau įsitikins, ko mes norime ir siekiame, ir grąžins mums spaudą. Drąsiai turime kovoti, nebijoti. Jei mane suimtų, palieku jūsų dešimtį, o jei jus suimtų, jūsų pareiga savo vietoje palikti šimtą.

—Ne visi gi galim rašyti į laikraščius, o antra, juk jie perskaičius sudeginami, kokia iš to nauda?

—Mes šiandien visi mokomės skaityti ir rašyti. Ateis laisvės metai, ir rašytojų bus kaip grybų po lietaus.

Spaudos draudimo metu, kai bet koks lietuviškas spaudinys ar viešas užrašas lotyniškomis raidėmis buvo griežtai draudžiamas ir smarkiai baudžiamas, Vincas Kudirka prie savo buto iš gatvės įeinamųjų durų laikė iškabą:

VINCAS KUDIRKA
Vrač, Daktaras, Lekarz

Kai kas iš Vinco Kudirkos šalininkų tvirtino, kad jį žandarams įdavusi "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje" išspausdinta kun. S. Norkaus akrostika, kurioje iššifruota Kudirkos pavardė. Tačiau šis tvirtinimas neturi nė menkiausio pagrindo, nes Kudirkos pavardė ir taip žandarams buvo žinoma ir jis jos neslėpė. O apie Kudirkos tautinę veiklą akrostikoje nieko neminima. Betgi nuostabu, kad pats Vincas Kudirka tą akrostiką laikė denuncijacija. 1895 m. "Varpo" 12 nr. rašo:

"Būčiau neteisingas žmogus, jeigu minėdamas denuncijacijas ir žandarus, nepaminėčiau tūlo lietuviško laikraščio, kuris denuncijaciją puošia net poezijos apdarais. Apoteozė denuncijacijos rado sau prideramą vietą! Džiaukis Jeruzale!

Vinco Kudirkos suėmimo priežasčių reikia ieškoti kitur.

Caristinės Rusijos vidaus saugumas nuo Mikalojaus I buvo patikėtas prie vidaus reikalų ministerijos esančiam atskiram žandarų korpui. Iš kariuomenės parinkti karininkai, baigę tam tikrus juridinius policinius bei detektyvinius kursus ir pasipraktikavę žandarinėse įstaigose, buvo skiriami apskričių žandarų viršininkais. Jie vadovavo visoms apskrities žandarų įstaigoms.

Apskrities žandarų pareiga sekti esamai caristinės Rusijos tvarkai neištikimus žmones ir slaptąsias organizacijas. Jie taip pat sekdavo ir rusų valdžios pareigūnus, karininkus, legalias organizacijas ir apie visa tai periodiškai pranešinėdavo savo vyriausybei.

Žandarams, nemokantiems lietuvių kalbos, nelengva buvo sekti lietuvių veikimas. Tik Kauno gubernijos žandarų valdyba nuo 1895 m. turėjo vienintelį lietuvių kalbos vertėją Ciglerį, kuriam buvo siunčiami Kauno, Vilniaus ir Suvalkų žandarų įstaigoms reikalingi išversti lietuviški laiškai, raštai ir spaudiniai. Vincas Kudirka, iš paties Ciglerio sužinojęs, kad tokia vietą įsteigta, 1895 m. "Varpo" 7 nr. pašaipiai rašo: "Paskutiniu laiku tapo įsteigta prie Kauno žandarų kanceliarijos vieta žemaičių - lietuvių kalbos vertėjui. Turbūt, rengiasi dirbt atsidėję ir tikisi turėsią daug darbo. Duokime darbo ko daugiausia - tegu tik verčia. Aprašinėkime visas maskolių administracijos ir valdininkų nuodėmes, neteisybes, plėšimus, apgaudinėjimus vyriausybės ir t.t. Žodžiu - tegu kiekviename straipsnelyje maskoliai ras sau pasiūlymų: pažinki pats save. Mat, dėl lietuvybės atsirado nauja vieta, jau vėl vienas žmogus turės duonos kąsnį, galės išmaitint šeimyną ir žandarobaimingai užaugint vaikelius".

Maskvos universiteto medicinos fakulteto studentas Liudas Vaineikis (1869.VIII.31 - 1938.

Žr. A. Merkelio straipsnį: "Du Lietuvos girių ąžuolai — Vincas Kudirka ir Petras Kriaučiūnas", Aidai, 1956 m. nr. 5 ir 6.

I.17) Jaltoje besigydančiam Vincui Kudirkai parašė laišką, kad slaptai veikianti Maskvos Lietuvių Studentų Draugija sumaniusi iš "Varpo" perspausdinti kai kuriuos jo straipsnius. Vincas Kudirka Liudui Vaineliui atrašė, kad visų straipsnių esą neverta perspausdinti, kurie straipsniai perspausdintini, jis pats atrinksiąs ir pranešiąs. Žandarai šį Vinco Kudirkos laišką rado Liudo Vaineikio tėviškėje Svirplių kaime, Joniškio valsčiuje. Šiaulių apskrities žandarų viršininkas, remdamasis tuo laišku, paprašė Suvalkų gubernijos vyr. žandarų viršininką, kad jis pavestų Marijampolės-Naumiesčio apskričių žandarų viršininkui pulkininkui leitenantui Sosnovskiui iškrėsti Vinco Kudirkos butą ir, jei pagal kratos duomenis ras reikalą, jį suimti. Sosnovskis padavė Vinco Kudirkos laišką išversti į rusų kalbą Šakių dviklasės mokyklos vyr. mokytojui Cigleriui, Kauno gubernijos žandarų valdybos vieninteliam lietuvių kalbos vertėjui. Cigleris, kilimo vokietis, evangelikas, draugavo su Vincu Kudirka, griežė jo kvartete. Jis pranešė Simui Strimavičiui apie tą laišką ir prašė jo įspėti Vincą Kudirką apie galimą kratą. Sim. Strimavičius pranešė iš Jaltos grįžusiam Vincui Kudirkai, bet šis, matyt, pamiršo apie tai pranešti gydytojui Jonui Staugaičiui, gyvenusiam jo bute.

Po keleto savaičių vieną liepos mėnesio rytmetį pas J. Staugaitį atėjo žandarų viršininkas Sosnovskis.

—Ar čia gyvena Vincas Kudirka? — pirmiausia paklausė.

—Čia gyveno, bet dabar nebegyvena, — atsakė J. Staugaitis.

—Ar čia yra Vinco Kudirkos daiktų?

—Taip, yra.

Sosnovskis, išklausęs J. Staugaičio paaiškinimų, atsisveikinęs išėjo į miesto valdybą, kur buvo sustojęs.

J. Staugaitis savo atsiminimuose rašo, kad atsakyti, jog Vinco Kudirkos daiktų nebuvę jis jokiu būdu negalėjęs, nes visiems šakiečiams buvę gerai žinoma, kad beveik visi J. Staugaičio bute esą daiktai V. Kudirkos, o jo tik vienos lovos patalynė ir viename lagamine sudėti skalbiniai ir drabužiai.

J. Staugaitis suprato, kad pas jį ir Vincą Kudirką galį būti žandarų daroma krata. Paslėpęs įtartiną medžiagą ir pasiuntęs į Plokščius pas Vincą Kudirką žmogų, laukė žandarų. Po valandos atvyko Marijampolės ir Naumiesčio apskričių žandarų viršininkas plk. ltn. Sosnovskis ir Marijampolės - Naumiesčio prokuroro padėjėjas Samochodskis, lydimi keturių žandarų.

—Mes atėjome iškrėst Vinco Kudirkos daiktų, — pareiškė įėjęs Sasnovskis. — Parodykite, kurie jo daiktai.

J. Staugaičio kabinete buvo dvi knygų spintos: vienoje buvo sukrautos slaptojo lenkiškojo knygynėlio knygos, antroje — Vinco Kudirkos medicinškos ir kitokios knygos.

—Štai šitoje spintoje Vinco Kudirkos knygos, — ranka parodė į antrąją spintą, — o pirmoje spintoje — mano knygos.

Taip J. Staugaitis padaręs samprotaudamas, kad pirmoje spintoje žandarai galį kibti prie nelegalių lenkiškų knygų. Iš antrosios spintos jis visą nelegalią literatūrą buvęs iškraustęs, prieš žandarams atvykstant, ir jam atrodę, kad joje nieko nelegalaus nebūsią rasta.

Žandarų viršininkas Sosnovskis su dviem žandarais peržiūrėjo Vinco Kudirkos knygas, prokuroro padėjėjas Samochodskis fotelyje sėdėjo prie stalo, vienas žandaras stovėjo prie priešakinių, o antras prie užpakalinių durų.

Bekrėsdami žandarai surado dvi knygeles apie cholerą, parašytas, berods, Adomo Skaterio. Prieš trejus metus Rusijoje pasirodžiusi cholera buvo net Lietuvą pasiekusi. Kovai su ja buvo griebtasi sanitarinių priemonių, ruošiami kursai. Šakiuose tokiuose kursuose dėstė ir Vincas Kudirka. Supažindinti gyventojus su šia baisia liga ir buvo išleista knygelė, dabar atkreipusi žandarų akį. Dėl jos žandarai gal ir nebūtų kibę, jei jos gale nebūtų "Varpo" redaktoriaus Jono Kriaučiūno prierašas, kad iš caro valdžios prašymais nieko gero nesulauksime, kad reikia griežtesnėmis priemonėmis kovoti, platinti draudžiamąją spaudą. Žandarai jas pasiėmė, kaip "corpus delicti" (nusikalstamą medžiagą). Jos buvo įsimaišiusios tarp kitų knygų, ir J. Staugaitis, sakos, paskubomis valydamas nuo nelegalios literatūros spintą, jų nepastebėjęs.

—Ar rašomajame stale yra Vinco Kudirkos daiktų? — paklausė Sosnovskis, antrosios spintos nebežiūrėdamas.

—Nėra! — drąsiai atsakė J. Staugaitis.

—O gal reikėtų iškrėsti visas butas, — kreipėsi prokuroro padėjėjas Samochodskis į žandarų viršininką Sosnovskį.

—Mums įsakyta iškratyti Vinco Kudirkos daiktai, to mes ir laikykimės, — atsakė žandarų viršininkas.

Savo teigimui sustiprinti Sosnovskis iš portfelio išsiėmė Suvalkų vyr. žandarų viršininko raštą ir jį pakišo prokuroro padėjėjui. Jame buvę parašyta: "... sdielat obysk v veščach d-ra V. Kudyrki i esli naidiotsia čto libo predosuditelnago, arestovat ego" (iškrėsti dr. Vinco Kudirkos daiktus ir, radus ką įtartino, jį suimti).

Samochodskiui nebebuvo kas sakyti, ir tuo buvo baigta, pusantros valandos trukusi, krata. Sosnovskis buvo nepatenkintas, kad kitos apskrities žandarų viršininkas lenda į jo apskritį, norėdamas iškelti jo menką žandarišką budrumą, kuriuo jis iš tikro nepasižymėjo. Marijampolės gydytojas Bronius Pavalkis, gabus humoristas, sakydavo, kad pulkininkas Sosnovskis daugiau pavojingesnis žuvims negu revoliucijonieriams. Jis buvo aistringas meškeriotojas, ir toji aistra jį suartino su kun. M. Sedaravičium, Sudargo klebonu, mėgstančiu Nemuno žiobrius ir uoliai platinančiu lietuviškas knygas.

Prokuroro padėjėjas Samochodskis, surusėjęs ukrainietis, buvo karjeristas ir budrus samoderžavijos, pravoslavijos ir narodnost, tų trijų caristinės imperijos ramsčių sargas. Po kratos išeidamas iš J. Staugaičio buto, pastebėjo prie durų gydytojo Vinco Kudirkos iškabą ir tuoj į ją atreipė žandarų viršininko akį, kad joje esąs vyriausybės draudžiamas lotyniškas šriftas.

Sosnovskiui nieko kito nebeliko, kaip įsakyti žandarui ją nuplėšti.

Žinia, kad Vincas Kudirka suimtas ir uždarytas Kalvarijos kalėjime, netrukus pasiekė ir Paežerius, Vinco tėviškę. Jo areštas namiškius išgąsdino, sukėlė daug nerimo ir rūpesčio. Kaimiečiai žandarų bijojo, kaip maro ar kurios kitos baisios ligos. Jie žinoje, kad, žandarams pakliuvus į nagus, sunku iš jų beišsisukti. Už veikimą prieš caro valdžią ar lietuviškų knygų skaitymą ir platinimą grėsė daug metų kalėjimo ar ištrėmimo į Sibirą, kurio snieguose jau daug lietuvių kaulų ilsėjos.

—Kaip kalėjimą ir Sibiro speigus ištvers vargšas ligonis Vincas, — aimanavo namiškiai.

Tėvas tuoj išsirengė į Kalvariją aplankyti sūnaus. Sugrįžo ramesnis ir namiškius guodė, kad jam nesą jau taip bloga: kaip ligonis turįs atskirą kamerą ir net kilimas ant grindų esąs patiestas. Suraminęs besisielojančius namiškius, pats kitą dieną išskubėjo į Marijampolę pas apskrities žandarų viršininką plk. ltn. Sosnovskį: jis daugiausia šiame reikale galėjo padėti. Sosnovkis dėl Vinco arešto kaltino J. Staugaitį: Kodėl šis nepaslėpęs draudžiamų raštų, kai buvęs įspėtas, jog bus krata. Dabar, kada Vincas suimtas, jo likimas priklausąs nuo tardytojo.

Vinco išlaisvinimu daug rūpinosi ir Valerija. Ji lankėsi pas savo pažįstamus augštesnio rango rusų pareigūnus, prašydama, kad sergąs gydytojas greičiau būtų paleistas iš kalėjimo.

Kratos metu buvusiame Vinco Kudirkos bute rasta nusikalstama medžiaga nelabai tebuvo reikšminga, ir, jei ne karjeristas prokuroro padėjėjas Samochodskis, greičiausia Sosnovskis nebūtų jo nė areštavęs. Kalvarijos kalėjime Vincui Kudirkai prokuroras davęs penkiolika klausimų, į kuriuos atsakydamas, jis įrodė savo nekaltumą ir po keleto dienų iš kalėjimo buvo paleistas.

Nors Vincas Kudirka, mesdamas kunigų seminariją, labai įskaudino tėvo širdį ir nepermaldaujamai jį surūstino, tačiau sunki sūnaus liga ir griūvančios ant jo nelaimės suminkštino tėvą, ir jis ryžos sūnų gelbėti. Vinco tėvas žinojo, kad kas sykį žandarams į nagus pakliuvo, to daugiau jie nebepaleidžia iš akių, akylai sekdami kiekvieną jo žingsnį, ir tokiam antrą sykį į žandarų rankas patekti lengva. Senis Kudirka, nekartą patyręs savo sūnaus nenumaldomą atkaklumą, jautės bejėgis įtikinti jį, kad atsisakytų nuo savo pavojingos veiklos. Žinodamas, kad atkaklusis sūnus tuo klausimu ir į ginčus nesileis, susirūpinęs tėvas jieškojo talkos. Jo įsitikinimu, mokytą sūnų galėtų nulenkti didieji Vilkaviškio apskrities ponai: viršininkas ir daktaras, su kuriais jis buvo pažįstamas. Ir pats apskrities viršininkas jam buvo pataręs sūnų atkalbėti nuo priešvalstybinės veiklos. Jei Vincas savo pavojingo darbo nemesiąs, būsiąs nuolat po kalėjimus tampomas ir be laiko nueisiąs į kapą.

Tą dieną, kai senasis Kudirka išvyko parsivežti iš Kalvarijos kalėjimo paleisto sūnaus, į svečius pasikvietė Vilkaviškio gydytoją Chlebinskį, kad šis perkalbėtų Vincą mesti lietuvišką darbą, ir apskrities viršininką Kusakovą, kad šis matytų jo geras pastangas įtikinti sūnų, jog jis negerai darąs.

Parvažiavęs Vincas su tėvu į tėviškę, jau rado belaukiančius apskrities viršininką su gydytoju. Pasisveikinęs sėdo prie pietums paruošto stalo.

—Tai jau baigei savo vargą? Toks buvai gražus vyras, o į ką dabar pavirtai? — pradėjo Chlebinskis, kilimo lenkas, bet gerai lietuviškai kalbąs.

Vincas Kudirka tiriamai pažvelgė į savo profesijos kolegą ir vėl tylėjo, galvą nuleidęs.

—Sumanei nei šį nei tą. Dirbi kažkokius ten darbus, paskui patenki į kalėjimą, pats inteligentas, kartu su žemais žmonėmis, su žulikais ir vagimis.

—Kunigu būti nenorėjai, daktaru tapai ir vis varge, — piktai kyštelėjo ir tėvas.

—Ką tu tuo manai pasiekti? Sau vargų, tėvui nešlovę darai, — toliau įtikinėjo Chlebinskis.

Visą laiką tylėjęs, Vincas pradėjo nervintis. Atsikelia nuo stalo ir vaikščioja po pirkią. Chle-

binskui toliau įrodinėjant jo darbo bergždumą ir kenksmingumą, Vinco Kudirkos kantrybė pagaliau išseko. Priėjęs prie stalo jis trenkė kumsčiu.

—Išgamos Lietuvos! Kaip jus tokius Lietuvos žemelė nešioja, gaila, kad jos duonelę valgote. Nenorit patys švento darbo dirbti ir kitus trukdote! — šaukė Vincas Kudirka, iš pykčio virpėdamas.

—Cha, cha, cha — karčiai nusikvatojo Chlebinskis, — nesikarščiuok, Vincai, nes tuoj vėl išveš į kalėjimą.

—Negąsdink! Nebijau! Jau dabar mane ne taip veš: dabar mene jau tik su lova išveš, — atsidusęs, tyliai pasakė Vincas.

—Na, gerai, Vincai, tu toks vertingas žmogus, tu galėtum kitaip žmonėms gera daryti, argi tau smagu tenai, kur visokių gyvenimo atmatų vieta, — jau švelniai kalbėjo Chlebinskis Kudirkai, kuris susinervinęs vis tebevaikščiojo.

—O kaip smagu, o kaip gera — tik gaila, tik gaila, kad to darbo aš jau nedaug begaliu dirbti... priėjęs prie stalo, ranką ant krūtinės laikydamas, graudžiu balsu pasakė Vincas.

Apskrities viršininkas lietuviškai nemokėjo ir ginčuose nedalyvavo. Tačiau iš Vinco Kudirkos susivervinimo ir kalbos tono suprato, kad Chlebinskiui nesiseka Vinco Kudirkos įtikinti, ir jų pastangos jį atversti tuščios.

—Važiuokim namo: aš sėdžiu ne savo vežime, — kreipėsi rusiškai viršininkas į Chlebinskį.

—Iš tikrųjų mūsų žygis veltui — tu vistiek nepaliausi! — sakė Chlebinskis Kudirkai.

—Nėra tokios jėgos, kuri mane sulaikytų nuo to darbo - nebent tik grandinės.

—Oi, Vincai, ką tu gali prieš tokią galybę, žemės vabalėli. Šitokie karaliai, šitokie ginklai, jėga tave, kaip musę, sutrins.

—Ateis laikai, tiesos žodis karalius nuo sostų nuvers, jų karūnas sumins po kojų, — prie stalo priėjęs ir pirštais barškindamas kalbėjo susisvajojęs Vincas Kudirka. — Lietuva žydės! nebus šitaip kaip dabar, nebus tokios nelygybės. Kam tau dvaras reikalingas — kreipėsi į viengungį, dvarą turintį ir turtingai gyvenantį Chlebinskį. — Gydytojas esi, o kokiuose kambariuose tavo dvare moterys vaikus gimdo? Kaip augina? Kaip gyvačiukai, nuogi po šaltas grindis šliaužioja. Ateis laikas, dvarų žemės bus išdalytos tiems, kurie patys ją dirba. Tu dar to sulauksi...

—Na, Vincai, jeigu tu šitaip kalbi, pranašas esi, kas bus ateity, gali įspėti, tai aš su tavim negaliu kalbėti.

Kur jūs dedat pinigus? Į Paryžių išvežat, Lietuvą skriaudžiat! — Vincas Kudirka toliau puolė iš vėžių išmuštą Chlebinskį.

Vinco tėvas atidžiai klausės sūnaus ginčo su Chlebinskiu. Vincui Chlebinskį pavadinus išgama, senis atsikėlęs nuo stalo išėjo į gretimą kambarį ir, susiėmęs rankomis galvą, dejavo:

—Ką aš padariau. Ką aš padariau. Ir ponai supyko, ir Vincas susierzino.

Išleidęs apskrities ponus, nebedrįso pas susinervinusį sūnų eiti.

—Tai, Vincuk, ką mes tau padarėm: norėjom geriau, padarėm blogiau, — apgailestavo įėjusi pamotė.

—Matot, ką padarėt: aš tokių žmonių gatvėje nenoriu sutikti, o mane parsivežėt pavargusį ir pasamdėt šunis, kad mane išlotų, — niršo Vincas.

Pamotė, nenorėdama tos skaudžios žaizdos liesti, nieko neatsakė. Tylėjo ir Vincas, kelionės ir ginčų išvargintas. Jam buvo gaila, kad žmonės jo nesupranta, jo kilnų darbą laiko kažkokiu nusikaltimu.

Trumpalaikis areštas jautriai, sunkios ligos iškamuotai Vinco Kudirkos sielai buvo skaudus, gilių randų palikęs smūgis. Sakoma, kad geriausia draugus galima pažinti nelaimės ištiktam. Kudirka nukentėjo ne dėl savo asmens, bet dėl savo tautos reikalų ir šioje nelaimėje jis tikėjos sulaukti bent šiokios tokios savo artimųjų ir draugų užuojautos. Tiesa, tėvas rūpinosi jį išlaisvinti, tačiau rūpinosi ne kaip tėvynės veikėju, bet kaip paklydusiu sūnum, kurį norėjo atvesti į gerą kelią. Draugai, per kurių neapdairumą jis pateko į žandarų nagus, nuo jo nusigręžė, bijodami atkreipti į save budrias žandarų akis. Tik viena Valerija liko jam artima, jo skausmą suprantanti ir savo švelnia mylinčios moters širdimi jį guodžianti ir raminanti. Mylinčiai moteriai nebaisūs buvo nei galimi žandarų įtarimai ir suėmimas, nei nedėkingų žmonių skaudi pašaipa, kurią ji išskaitydavo jų veiduose. Iš pusiausvyros išvestam Vincui Kudirkai ji grąžino ramybę ir ryžtą dar didesniu užsidegimu dirbti savai tėvynei. Didį dėkingumą jai Vincas Kudirka išreiškė 1895 m. rugsėjo 20 d. parašytame eilėraštyje “Valerijai”.

Lietuvių tautinis veikimas nuolat kilo ir plėtės. Kovai su juo rusų administracija didino savo budrumą ir aštrino kovos priemones. Tokie žandarų viršininkai, kaip Sosnovskis, darės nebepakenčiami, ir juos keitė veiklesniais.

Į Sosnovskio vietą 1896 m. Marijampolės ir Naumiesčio apskričių žandarų viršininku buvo atkeltas rotmistras Vonsiackis, buvęs Varšuvos kalėjimo skyriaus viršininkas.

ŠALTKALVIS

KOSTAS OSTRAUSKAS

1903 metų kovo mėn. 2-3 d. Naumiesčio policijos viršininkas Gorelovas pasamdė šaltkalvį Zalevskį ir liepė iškirst V. Kudirkos paminklo įrašą — jo Tautiškos giesmės (vėliau Tautos himno) žodžius:

Tegul saulė Lietuvos tamsumus prašalina,
Ir šviesa ir tiesa mūs žingsnius telydi!
Tegul meilė Lietuvos dega mūsų širdyse,
Vardan tos Lietuvos vienybė težydi!

Šaltkalvis darbą atliko.

I

Vidurnaktis.

Nešinas žiburiu, pareina ŠALTKALVIS namo.

ŽMONA

Na, ir kurgi tu trankais, kad tik vidurnaktį valioji parsivilkti?

ŠALTKALVIS

E, užtrukau.

ŽMONA

Kur? Juk tuoj gaidžiai pragys?

ŠALTKALVIS

Užtrukau, ir tiek.

ŽMONA

Vėl smuklėj tupėjai?

ŠALTKALVIS

Ne skuklėj, o kapuos buvau.

ŽMONA

Kapuos? Vidurnaktį? — Na, kaipgi! Kurgi keliausi iš smuklės po kelių butelių, jeigu ne į kapus!

ŠALTKALVIS

Šnekėk, ką nori, o aš buvau kapuos. Ir dirbau.

ŽMONA

Ale tavo ir istorijos! Visokių girdėjau, bet šitokios...

ŠALTKALVIS

Tai, va, imk ir dar sykį paklausyk: buvau kapuos ir dirbau.

ŽMONA

Susimildamas! Kas tau per darbai vidurnaktį kapuos!

ŠALTKALVIS

Vot, ėmė ir atsirado.

ŽMONA

Taigi! O degtinė trenkia kaip nuo traktieriaus! Gal kartais su duobkasiais baliavojai?

ŠALTKALVIS

Paskui tik užsukau karčiamon išmest kelis po darbo.

ŽMONA

Kokio darbo?

ŠALTKALVIS

Na, kaip čia dabar pasakius...

ŽMONA

Tai tau gražiausia! Jeigu jau kartą sumislijai meluoti, tai bent iš anksto apdūmok.

ŠALTKALVIS

Ką aš čia tau meluosiu, kada galiu ir tiesą pasakyt. Geriau nepurkštauk o paklausyk. Raides nuo paminklo kaliau. Žodžius. Kažkas iškalė, o aš šiąnakt nukaliau. Tartum britva nuvariau. Nieko neliko: tik vardas, metai ir dėmė. Štai ir viskas.

ŽMONA

Kokias raides? Nuo kokio paminklo? Ką tu čia kliedi?

ŠALTKALVIS

Sakau: raides nuo paminklo. Bjaurus darbas. Tamsu. Žiburys vos spinksi. Nagus kruvinai nusidaužiau.

ŽMONA

Ale ir kas gi tave ten nešė? Šitaip numirėliui ramybės neduoti...

ŠALTKALVIS

Prikelt jo neprikėliau, o kalti zemskių pristavas liepė.

ŽMONA

Pats Gorelovas?

ŠALTKALVIS

Tas pats.

ŽMONA

Ką sakai! A, tai matyt, taip ir reikėjo.

ŠALTKALVIS

Gal ir reikėjo. Tik kapuos naktį nejauku: grabaliojies apie šaltą akmenį... Tegu jį velniai!

ŽMONA

Bet sumokėjo?

ŠALTKALVIS

Negi veltui.

ŽMONA

Kiek?

ŠALTKALVIS

Kelias kapeikas. Tikrai ir nežinau — smuklėj palikau.

Šiame namelyje Naumiestyje V. Kudirka praleido paskutines gyvenimo dienas.

ŽMONA

Vėl pragėrei! Tai mada! Ką tik tu iš šalies nutveri, taip ir žinok: niekad namų nepasieks.

ŠALTKALVIS

Jeigu jau taip gerai žinai, tai ir nesidraskyk. Keliom kapeikom nepralobsi. Gana šnekų — einu gulti.

ŽMONA

Tai nevalgysi?

ŠALTKALVIS

Nenoriu — ir taip viskas per gerklę lenda.

II

Brėkšta.

ŽMONA miega. ŠALTKALVIS apsiverčia ant kito šono, subruzda ir staiga pašoka lovoje.

ŠALTKALVIS

Moč! Klausyk!

ŽMONA

Ko? Kurių gi dabar galų šūkauji?

ŠALTKALVIS

Klausyk! Ar girdi?

ŽMONA

Kas?

ŠALTKALVIS

Kala! Girdi, kaip kala!

ŽMONA

Kas kala? Kur? E, neišsipagiriojai. Miegok — dar anksti.

ŠALTKALVIS

Negaliu. Tarsi vinį į akmenį varo. Galva plyšta, nors pasiusk.

ŽMONA

Nereikėjo tiek prisilakt. Išsipagiriosi ir praeis.

ŠALTKALVIS

Tu tikrai nieko negirdi?

ŽMONA

Kurgi čia girdėsi, kas girtoj galvoj skamba

ŠALTKALVIS

Plynė! Tiek tikrai negėriau, kad kūjais tvotų, nesamus dalykus girdėčiau.

ŽMONA

E, ne pirmas kartas. Neseniai, atmenu, po butelio tau varpai vidurnaktį skambėjo. Tekinas bažnyčion be kelnių bėgt norėjai...

ŠALTKALVIS

Šnekėk nešnekėjus, bet taip dar niekad nebuvo.

ŽMONA

Jei ir nebuvo, tai, va, dabar nutiko. Matyt, ženklas, kad jau laikas čerką padėt.

ŠALTKALVIS

Oi! Kerta kaip iš peties! Net žiežirbos eina!

ŽMONA

Na, na... Nustok bliovęs, o ne — tai kad pilsiu viedrą vandens... tuoj visas žiežirbas užgesinsiu.

ŠALTKALVIS

Moč, iš tiesų šitaip dar niekad nebuvo...

ŽMONA

Praeis. Gal ir nereikėjo eit į tuos kapus. Vidurnaktį... ne juokai.

ŠALTKALVIS

Gerai tu sakai! Štai kur kala: kapuos! Raides nuo paminklo kerta!

ŽMONA

Eik jau, eik. Kai tu įsibėgėji, tai galo nėra. Kas tau ten kala — nė garso aplink.

ŠALTKALVIS

Kas? Aš! Kas gi kitas! Nereikėjo eit, sakai? O kaip tu neisi, kada pristavas liepia! Atsiuntė zemskį, o tasai, krūtinę išvertęs, ėmė ir atpyškino: Jo mylista padpolkovnik Gorelov įsako taip ir anaip!... Ir dar pinigą gatavai į delną įbruko! Tai kaip neisi? Zemskis palaukė, kol sutemo, nusivedė į kapus, parodė kur ką kirst ir nugaravo. Aš ir likau kalti išsišiepęs. O! kaip skamba! Tarsi kirvį kirvin pliekia!

ŽMONA

Atlikai savo darbą, ir tiek. Jei smuklėn būtum neužkliuvęs, tai ir nekliedėtum.

ŠALTKALVIS

Gal ir taip. Tik kad neištvėriau. Kapuos privirpinęs kinkas, norėjau prasiblaivyt.

ŽMONA

Taigi, smuklėj kaip tik ir prasiblaivoma.

ŠALTKALVIS

Žinai, moč, aš tik negaliu perprast, kodėl zemskis nakties laukė. Galėjome nueit ir apsidirbt dar su šviesa. Ale jis aiškiai pasakė: Kai sutems.

ŽMONA

E, supaisysi.

ŠALTKALVIS

Nors nagų dienos šviesoj nebūčiau nusidaužęs.

ŽMONA

O kažin keno ten tas paminklas, ar nežinai?

ŠALTKALVIS

Tai kad, matai, man su tuo druku...

ŽMONA

Ar tai zemskis nepasakė?

ŠALTKALVIS

Ne. Tik parodė ir liepė kalt. Kai nuėjo, bandžiau vardą slebizovot. Raidės didelės... atrodė, lyg *Kudirka,* ar kaip ten...

ŽMONA

Kudirka, sakai?

ŠALTKALVIS

Rodos, jei nesusimaišiau.

ŽMONA

Ar tasai su barzdele?

ŠALTKALVIS

Kas toks?

ŽMONA

Negi tas neva daktaras.

ŠALTKALVIS

Tai kad aš tokio nežinau. Palauk — lyg ir girdėjau. Daktaras?

ŽMONA

E, toks ten iš jo daktaras. Negirdėjau, kad kas nors su liga pas jį būtų ėjęs. Ir savęs, žiūrėk, nepasigydė. Bala žino, ką jis veikė.

ŠALTKALVIS

Su barzdele, a? Lyg ir esu matęs, bet vis, vot, negaliu prisimint, nors galvą į sieną... O! Tai kala! Tai skelia!

ŽMONA

Pakentėk ir praeis.

ŠALTKALVIS

Kad tik greičiau, kad tik greičiau nustotų!...

ŽMONA

Nieko čia nepaskubinsi — gulėk.

ŠALTKALVIS

Kai suima galvą, tai visokios mintys lenda: Kažin ką per žodžius aš ten iškirtau? Kas ten buvo parašyta?

ŽMONA

O kas ten bus — kaip ir ant kiekvieno paminklo: “Ilsėkis ramybėje”.

ŠALTKALVIS

Tai kad ten daugiau ir, rodos, kitaip buvo. Jei tik akys nemelavo, regis, *tiesą ir vienybę* išskaičiau.

ŽMONA

Eik jau. Kas tau taip rašinės ant paminklo. “Ilsėkis ramybėje” ir viskas.

ŠALTKALVIS

E, ne, moč, su dviem žodžiais būčiau nesiterliojęs taip ilgai.

ŽMONA

Tai, kas tavo tinginio nežino. Ir taip dyvai, kad dar visą naktį nesikrapštei.

ŠALTKALVIS

Kur čia krapštysies, kai iš baimės dantų suleist negali.

ŽMONA

Iš tos baimės vietoj dviejų žodžių ir visą litaniją matei.

ŠALTKALVIS

Moč, aš tau sakiau ir dar kartą sakau: buvo daug prirašyta. Oi, kaip smalsu pasidarė: kas gi ten per žodžiai? Žinai, pirmą kart gailiuos, kad nekertu druko.

ŽMONA

Ko čia dabar suki durną galvą: kas buvo, tą ir iškirst reikėjo.

ŠALTKALVIS

Ale kažin kodėl?

ŽMONA

Gal ir todėl, kad prirašė perdaug.

ŠALTKALVIS

O! Vis dar neatleidžia! Vis kala!

ŽMONA

Taigi aš tau šneku: gulėk ir tylėk — greičiau praeis.

ŠALTKALVIS

Klausyk, kal būtų geriau...

ŽMONA

Tu ir vėl...

ŠALTKALVIS

Ne, aš tik štai ką. — Gal tu geriau nesipasakok niekam, kur šiąnakt buvau ir ką veikiau. Velniai žino, kurių galų aš ten krapščiausi. Tylėk, lyg niekur nieko. Žinai, dėl šventos ramybės.

ŽMONA

Gerai, gerai... tik gulėk.

ŠALTKALVIS

Jėzau! kaip kala! Jau, turbūt, Viešpats baudžia už kažką.

ŽMONA

Ne už ką kitą, tik už uliones. Pakišk galvą po paduška ir sukąsk dantis — turėtų padėti.

ŠALTKALVIS

Duok, Dieve... duok, Dieve...

ŽMONA

Ir pasistenk užmigt.

ŠALTKALVIS

Pamėginsiu.

Kieme pragysta gaidys.

KOTRYNA GRIGAITYTĖ

KADA GIMSTA DAINA

Tik panerki rankas
Į tą žaliąją tylumą
Ir atodūsiai tavo aidės.
Tik apglėbk akimis
Tas dainuojančias tolumas,
Ir glausis raidė prie raidės;
Tik pasverki glėbiu
Tuos saulėlydžio metmenis
Ir suriški posmus
Balta miglos gija.
Ak, nukris tau žvaigždė,
Kurios vardo neatmeni
Ir kaip snaigė ištirps širdyje.

— — — — — — — — — — — — —

O atbudus,
Tarytum gimdyvei prie lopšio,
Lyg naujagimiui lūpos kuždės:
"Krūtinę užliejo
Vien džiaugsmo upokšniai —
Neregėjau dar niekad lig šiol,
Tokios skaisčiaveidės žvaigždės!"

*
* *

Neatėjau aš kietu deimantu žėrėti,
Kurį atrastų kas po daugel metų,
Tik atėjau laukų gėle žydėti
Nežinomų karatų.

Aš atėjau širdim kalbėt į širdį,
Mylėt gyvenimą ir žmogų,
Priimti Dievo valią žemėj šioj,
Tyliai užmigt rudens šalnoj
Po žydraspalviu dangaus stogu.

RUDENS SAPNAI

Neklausk, nemaldauk
Ir nebausk,
Tai rudenio sapną sapnuoju.
Rikiuojas paradui beržų eisena
Ir gojai svajonių žaliuoja.

Artyn, vis artyn,
Supa liepsnos mane,
Nuo skardžių augštų ir nuo girių,
Paskęsta buitis šviesos vulkane
Ir pasakų bokštai išnyra.

Neklausk, nemaldauk
Ir nebausk,
Jei širdin kažin kas įsiprašo . . .
Svajojimus tuos ir sapnus
Į nuostolius laikas nurašo.

S V A J O N Ė

Jeigu galėčiau aš
Blakstienomis pakelti
Debesis sunkius,
O laumės juosta
Papuošti savo plaukus,
Tai prasivertų vėl,
Anapus laiko uždangos,
Nauja diena — — —
— Suplauktų tolumos
Į vieną uostą,
Gi paukščių klegesys
Tekėtų žaliais slėniais . . .
Prie mėlynų krantų
Vėl lauktų valtis,
Saulėtekio tvane
Pilna pavasario žiedų.

PASIPRIEŠINKIME KULTŪRINIAM NUOSMŪKIUI *

JUOZAS GIRNIUS

1. Sodo iliuzija ir pelkės tikrovė: a. 60-ties pasisakymas prieš kultūrinio nuosmūkio grėsmę, b. "viešosios opinijos" reakcija į 60-ties kreipimąsi. — **2. Piktinimosi ir smerkimo reakcijos apžvalga:** a. nuo "beždžionės akto" ligi "tautos gėdos; b. 60-ties kreipimosi pasmerkimas salono ilgesio vardu; c. 60-ties kreipimosi pasmerkimas moralės vardu; d. moralės įjungimas į nuosmūkio tarnybą. — **3. Insinuacijos beginant neliestus dalykus:** a. insinuacijos — įprastinė demagoginės kovos priemonė; b. "liaudžiai tarnyba" ir cenzūros baimė; c. patriotizmas, realizmas ir "gubos"; d. "gerbiami mėgėjai" ir "pikti kenkėjai". — **4. Besirūpinant mūsų kultūrine gyvybe.** a. oficiozinio optimizmo susilietimas su fatalistiniu defetizmu; b. "mano lygis" ir "mūsų lygis"; c. ar tik "liaudis" priklauso tautai? d. "mūsų lygis" — spaudos lygis; e. žvilgis į konkrečias nuosmūkines apraiškas; f. priežastys ir sąlygos nuosmūkiui iškilti; g. ieškant kelio nuosmūkio grėsmei nuveikti; h. spauda, bendradarbiai ir redaktoriai; i. kultūrinis ar moralinis nuosmūkis? — 5. **Baigiant.**

1. Sodo iliuzija ir pelkės tikrovė

a. 60-ties pasisakymas prieš kultūrinio nuosmūkio grėsmę. — Įvairių pažiūrų, įvairių generacijų ir įvairių sričių 60 asmenų 1958 birželio 1 d. paskelbė kolektyvinį pasisakymą "Pasipriešinkime kultūriniam nuosmūkiui". Spaudoj ir visuomenėj pasisakymas sukėlė gyvą reakcija — pasirodė dešimtys įvairių straipsnių spaudoj, aistringai klausimas diskutuotas privačiuose susitikimuose, o Čikagoj sušauktas net specialus visuomenės susirinkimas pasmerkti kolektyvinį pasisakymą pasirašiusius asmenis kaip "lietuvių kultūros priešus". Dauguma karštai puolė kolektyvinį pasisakymą, kvietusį kovon su kultūriniu nuosmūkiu. Ar anas pasisakymas buvo su "logika" ar be jos, su "taktu" ar be jo, "įžulus", "grubus", "neaptašytas" ar ne, kiekvienu atveju jis pasirodė pajėgęs žmones sujudinti. Kietu savo atvirumu jis privertė ir kitus atsiskleisti tokiu nuogumu, kaip retai kada anksčiau. Visame pažiūrų ir nuomonių sąmyšy vaizdžiai atsiskleidė, kaip su mumis yra, kokioj padėty esame ir kaip jos atžvilgiu nusistatome. Susilaukęs tokio plataus atgarsio, anas pasisakymas įgijo savotiško socialinio eksperimento prasmės, iškeldamas aikštėn įvairias mūsų kultūrinio gyvenimo "sroves". Šiandien, praėjus keliems mėnesiams nuo 60-ties kreipimosi ir dar vis nesibaigiant diskusijoms, visų pirma tenka domėtis nebe pačiu anuo pasisakymu, o jo sukelta reakcija. Ši reakcija labai akivaizdžiai atskleidžia daugelį šiandienos žaizdų, kurios netruks virsti beviltiška gangrena, jei nebus imtasi su jomis kovoti.

60-ties pareiškimas perspėjo, kad, nežiūrint išorinio judrumo, mūsų kultūrinis gyvenimas "šiandien yra atsidūręs didelėje grėsmėje būti vėl nusmukdytas į primityvų mėgėjiškumą". Nesiimdami analizuoti viso priežaščių komplekso, 60 pasirašiusiųjų specialiai atkreipė dėmesį į tą pavojų, kuris ateina iš spaudos, leidžiančios visuomenę dezorientuoti veržliems diletantams ir sudaryti "gyvo kultūrinio gyvenimo iliuziją, kai iš tiesų turima reikalo ne su tikra gyvybe, o tik su reklamos muge". Šio pavojaus akivaizdoje pasirašiusiųjų kolektyvas priminė tris principus, kuriais derėtų spaudai vadovautis, būtent: 1. *visoje* spaudoje skirti dėmesį *visiems* mūsų kultūriniams laimėjimams, nepaisant jų partinio "savumo" ar "svetimumo"; 2. vertinimuose išlaikyti *vertybių gradaciją* ir paprastų mėgėjinių bandymų neaugštinti į didelius kultūrinius laimėjimus; 3. kritikos uždavinį patikėti tiems, kurie daugiau ar mažiau turi atitinkamą *kompetenciją*, ir nesiversti atsitiktiniais bendradarbiais, atsirandančiais iš noro pasitarnauti draugui jo išgyrimu ar atsiskaityti su "priešu" už kokią nors sąskaitą.

Kaip matyti, 60-ties pasisakymo keliamieji principai yra tokie paprasti ir, galima sakyti, tokie savaime aiškūs ir tiesiog banalūs, kad normaliai nebūtų buvę nė reikalo juos priminti. Jei tačiau šie savaime suprantami dalykai, priminti dabartinėj situacijoj, daugeliui pasirodė vos ne nusikaltimu ir mažų mažiausia bent netaktišku "išsišokimu", tai liudija, kaip vis dėlto mūsų padėtis yra toli nuo normalios padėties. Kilusi pasipiktinimo, tyčiojimosi ir smerkimo audra rodo, kad kolektyvinis pasisakymas palietė opią žaizdą. *Jei pasisakymui nebūtų buvę pagrindo, jis nieko nebūtų sujaudinęs,* būtų be atgarsio pradingęs tarp kitų straipsnių. Skauda tik žaizdą, kai ją palieti. Čia yra pagrindas, kodėl anas pasisakymas, ėmęsis į mūsų padėtį pažvelgti atviromis akimis, daugeliui pasirodė

*) Straipsnis diskusinis — Red.

toks dramatiškas. Ir banalios tiesos įgyja dramatinio charakterio, kai jos pamirštamos. Kaip kartą A. Camus patetiškai kalbėjo, ateina laikas, kai ir už du kart du lygu keturiems tiesą baudžiama mirtimi.

Dar tik ką pasirodžius spaudoj 60-ties pasisakymui, vertindamas galimus jo rezultatus, "Į Laisvę" žurnalas kėlė klausimą, ar pareiškimas bus "pavasarinė perkūnija, kuri sudrebina žemę ir po kurios ima kaltis daigai", ar "gal tai bus tik bomba, kuri pataikys į pelkę ir sprogdama tik aptaškys sprogdinamus ir sprogdintojus". Kol kas tematyti antrasis rezultatas — iš pelkės besiveržiąs tvaikas. Bet ar šį rezultatą numatant, reikėjo susilaikyti nuo pasisakymo ir palikti pelkę ramiai rūgti? Čia išsiskyrė tie, kurie rinkosi atsakomybę, ir tie, kurie rinkosi ramybę. Suprantama, saugiau likti nuošaliai, težiūrėti "savo darželio". Tačiau tokia "savo darželio" išmintis tėra paprastas gudrumas, pamuštas abejingumu ir atsakomybės baime. *Jei yra kur nors pelkės, negalima likti joms abejingam.* Tuščia pelkę vaizduotis sodu, nes iliuzijos nekeičia tikrovės. Tiesa, ir pelkė gali pražydėti sodu, bet tik tada, kai ji bus nusausinta, atseit — kai jos nebebus. Bet negali būti ryžtamasi šiam žygiui, kol nesijaučiama pelkėj, laikant ją normalia dirva. Kol nematoma, kur iš tikrųjų esama, tol negali būti nė išeities ieškoma. Visų pirma reikia *išbusti iš iliuzijų ir praregėti tikrovę, kokia ji yra.* 60-ties kreipimasis ir buvo tokia pastanga iš iliuzijų mus išbudinti tikrovei. Kad budinama pelkė reaguo savo būdu, visiškai natūralu. Nėra kuo purvu džiaugtis, bet lygiai nėra ko purvo pabūgti ir dėl jo atsisakyti kovos su pelke. Kiekvienoj kovoj rizikuojama purvu; niekada iš fronto negrįžtama žvilgančiomis uniformomis. Nevisada laimima, bet ne sėkmė matuoja kovos prasmę, o tai, dėl ko kovota. Kas savyje buvo prasmingo, tas nepraranda savo vertės dėl to, kad daug ką prasmingo ištinka nesėkmė. Ir ano 60-ties kreipimosi prasmės nepaneigtų nė tai, jei viskam būtų lemta baigtis tik "Į Laisvę" apžvalgininko perspėtąja purvo audra.

Dar nieko pozityvaus nereiškia pats faktas, kad 60-ties kreipimasis susilaukė plačios ir "karštos" reakcijos. Kreipimosi tikslas buvo ne triukšmo sukelti, o nežiūrint visos triukšmo rizikos perspėti prieš užsiliūliavimą iliuzijomis. Pats triukšmas kol kas greičiau liudija ne mūsų gyvastingumą, o tik nenorą pabusti iš iliuzijų. *Iliuzijos yra malonios, o tikrovė kieta.* Todėl ir norima triukšmu apsiginti nuo nemalonaus žadinimo išbusti. Tačiau: nors ir malonu suptis sodo iliuzijoj ir tiek pat nejauku tikrovėj rasti daug pelkės, reikia iš iliuzijų išsilaisvinti taip pat, kaip nešvarią žaizdą pirmiausia reikia švariai išplauti. Dezinfekcija yra pirmoji sąlyga žaizdai užgyti, nors ji savaime pacios sveikatos ir neteikia. Tas pats su tuo blaiviu žvilgiu į tikrovę, kurį žadino 60-ties kreipimasis. *Išsibudinti iš iliuzijų dar nereiškia savaime pradėti naujos tikrovės kūrimą.* Nurodymas to, kas nuodija mūsų kultūrinį gyvenimą, dar nepašalina nurodytųjų negerovių. Naujai tikrovei sukurti reikia kieto *visų* darbo. Todēl ir 60-ties kreipimasis nebuvo pavadintas nei pašaliniu iš augšto nurodymu "pasipriešinkite", nei farizeiniu savo pajėgų pervertimu "pasipriešiname", o visus lygiai įpareigojančiu kvietimu *"pasipriešinkime"*. Pačiu tuo faktu, kad jie ėmėsi viešo kreipimosi, pasirašiusieji įsipareigojo kovoti už mūsų kultūrinį lygį. Normaliai nebūtų reikalo nē tai sakyti. Tačiau tenka tai pasakyti tiems, kurie pasirašiusiuosius kaltino pasirinkus "neįsipareigojantį kelią" vien dėl to, kad kreipimesi nebuvo tiesiog rezoliuciškai pasakyta: "mes pasižadame..."

b. "Viešosios opinijos" reakcija į 60-ties kreipimąsi — Pats 60-ties pareiškimas yra kuklus savo uždaviniu. Jis tik kviečia atverti akis tikrovei ir pasipriešinti "pelkei" — kultūriniam nuosmūkiui. "Nusausinimo projektų" jis nesiima, išskyrus spaudai priminimą trijų minėtų principų. Tai ir negalėjo būti kolektyvinio pareiškimo uždavinys. 60-ties pareiškimas iškėlė tik patį klausimą. Atsakymo į jį turėjo ieškoti visi, kurie atsiliepė į 60-ties balsą.

Pirmieji tuojau pat, lyg vardu pašaukti, atsiliepė tie, kurie jautėsi 60-ties kreipimosi liečiami. Nesiimu teigti, kad jie būtų be pagrindo atsišaukę. Neatsitiktinai šios pirmosios reakcijos akivaizdoj "Tėviškės Žiburių" bendradarbis Almus prisiminė liaudies patarlę: vagie, kepurė dega! Todėl iš karto buvo šokta kelti tokį triukšmą, lyg 60-ties pasisakymas būtų buvęs kažkoks baisus nusikaltimas, o kreipimesi iškeltosios negerovės — idealios dorybės. "Naujienų" redaktorius, pirmasis šokęs pulti 60-ties pasisakymą net jo dorai nesupratęs, susilaukė savo paties laikrašty viešų padėkų su isteriniais šauksmais apie Hitlerį, Staliną, diktatorius, genijus etc. Vėliau ir kitur, visų pirma tos pačios Čikagos "Drauge", pasirodė įvairūs balsai, jų pačių žodžiais, atstovavę diletantams ir, suprantama, juos gynę. Toliau pasirodė tie, kurie nesijautė patys paliesti, bet vistiek jautėsi lyg kažko įžeisti (gal įsižeidę už nepakvietimą drauge su kitais pasirašyti kreipimąsi, kaip man aiškino bičiulis Ant. Gustaitis). Šie pastarieji mažiau principiškai neigė pasisakymo reikalą, o labiau išmintinga rimtimi nurodinėjo redakcinius trūkumus: "apipavidalinimą", "karščiavimąsi" ir pan. Pagaliau dalyje spaudos (visų

pirma "Dirvoje" ir "Į Laisvę" žurnale) ir iš pradžių 60-ties kreipimasis buvo sutiktas ramiai, svarstant iškeltuosius klausimus, o ne puolant pasirašiusiuosius ar "nagrinėjant" teksto redakciją. Praūžus pirmajai bangai, kitokių balsų pasirodė ir tuose paciuose dienrašciuose, kurie vadovavo 60-ties pareiškimo puolimui. Tos pačios "Naujienos", pirmosios išėjusios kovon ir savo skiltyse leidusios įvairiems slapukams išlieti savo įžeistus jausmus, kaip jie išmanė, vėliau (1958.VII.26) įsidėjo nuosaikų M. Žičkutės straipsnį, kuris savo pagrindinėmis tezėmis sutiko su 60-ties pažiūra ir daugeliu atvejų ją rimtai gynė nuo puolėjų insinuacinių "komentarų". O tų pačių "Naujienų" sporto skyriaus redaktorius Br. Keturakis 60-ties pasisakymą rado "tvirtą ir pilnai pagristą" (1958.VIII.15 nr.). "Drauge" pasisakė iš 60-ties kolektyvo A. Baronas, A. Gustaitis ir V. Vizgirda.

Taigi, aplamai imant, 60-ties pasisakymas susilaukė įvairios reakcijos. Tačiau žiūrint statistikos, kiek buvo balsų "už" ir kiek "prieš", jis buvo sutiktas neigiamai. Tas visai natūralu: 60-ties kreipimasis buvo balsas prieš viešąją opiniją ir tuos, kurie ją formuoja, todėl ir viešoji opinija per savo reiškėją spaudą pasirodė 60-ties kreipimuisi priešiška. *Tiesa retai yra maloni, todėl retai tiesos ir norima.* Ne veltui žinantieji šią žmogišką prigimtį per minėjimus ir kitas iškilmes savo klausytojams tedėsto malonius dalykus, jei nėra tikrų, išsigalvodami nebūtų ir nebūsimų. Iškilmėms tiesa retai tinka. Bodimės oficialiu optimizmu, persunktu melu. Bet ar dėl to jau iš tiesų norime tiesos? Ir mes patys sau verčiau norime mandagių pagyrų, negu tiesos, negalėdami suprasti to vokiečių filosofo, kuris save gerbiančiam žmogui pagyras yra vadinęs įžeidimu. Esame visi įpratę būti "įžymūs". Kaip kartais būtume atsibodėję minėjimų prakalbininkų mandagiu tiesos slėpimu, vistiek ir mums galioja amžinasis dėsnis: populiaru girti, nepopuliaru kritiškai vertinti. Mėgstame, kas malonu, o ne kas tiesu. Teisingai A. Baronas ("Draugas" 1958.VIII.23) nurodė, kodėl pasirašiusieji taip keikiami už ramaus mūsų kultūrinio gyvenimo tvenkinėlio sudrumstimą: "pataikavimas tik teorijoj yra smerkiamas, gi šiaip gyvenime pataikūnas yra mielas". Pasisakyme gi pataikavimo nebuvo nė trupučio, nė tiek, kiek gal būtų pravertę "diplomatijai". Prašydama patikėti jos "moterišku jautrumu", M. Žičkutė pastebi, kad taip pat "tos audros nebūtų buvę ir tuo atveju, jeigu į signatarus būtų buvę pakviesta ne 90 kultūrininkų, o 999". Tikiu šiuo "moterišku jautrumu": kai vieną redaktorių paklausiau, ar jo bendradarbis, visaip naršęs 60-ties pareiškimą ir pasirašiusiųjų sąrašą, nebūtų pats jo pasirašęs, jei būtų buvęs pakviestas, atsakė: taip.... Daug kam anas pasisakymas būtų skambėjęs mažiau "neapdairiai", "įžūliai" etc., jei po juo būtų buvę daugiau parašų, tarp jų ir savo pačių. Tačiau, deja, tiesa nepriklauso nuo parašų skaičiaus (tam tikrais atvejais tiesa gali būti kompromituojama.... ir parašų). Ne daugumos pritarimas tiesą įrodo, ir ne daugumos atmetimas ją paneigia. Statistika, kiek yra puolėjų ir kiek yra gynėjų, neturi nieko bendro su tiesa. *Ne masės "plebiscitas" lemia tiesą.*

60-ties pasisakymo sukeltoj reakcijoj pirmiausia apžvelgsime tuos balsus, kurie ne pasisakyme iškeltuosius klausimus svarstė, o piktinosi klausimo iškėlimu ir smerkė klausimo iškėlėjus. Toliau pasisakysime dėl tų įvairių balsų, kurie ėmėsi ginti tai, kas nebuvo pulta, kovodami su savo pačių insinuacijomis. Pagaliau įsijungsime į tuos balsus, kurie dalykiškai svarstė 60-ties iškeltuosius klausimus, sutikdami ar skirdamiesi, plėtodami keltąsias idėjas ar keldami naujų. Tačiau vyrauja ne šios pastarosios kategorijos atbalsiai, o pirmųjų dviejų kategorijų straipsniai, kurie kreipiasi prieš 60-ties pasisakymą, bet kurie drauge savimi pačiais liudija ano pasisakymo tiesą. Nuosmūkio ženklas yra piktintis atviru klausimų iškėlimu vien dėl to, kad klausimas neglosto mūsų savimeilės. Nuosmūkio ženklas taip pat yra nepajėgti iškeltojo klausimo kitaip svarstyti, kaip jį suvelti su įvairiomis savo pačių išgalvotomis insinuacijomis.

2. Piktinimosi ir smerkimo reakcijos apžvalga.

a. Nuo "beždžionės akto" ligi "tautos gėdos". — 60-ties kreipimasis nesiėmė pateikti išsamią studiją, o tik paprastai ir trumpai perspėti prieš diletantizmo mūsuose įsipilietinimą su spaudos pagalba. 60-ties pasisakymą liečiant, normaliai reikėjo svarstyti, kiek buvo jam pagrindo, ir ar tai, ką pasirašiusieji rašė, buvo teisinga ar ne. Vietoj tokio dalykiško svarstymo ištisa eilė straipsnių išsisėmė tik tyčiojimusi. Kadangi kolektyvinis pasisakymas kreipėsi prieš diletantizmą, tai jis pats buvo apšauktas tokiu "diletantizmo perlu, kad labiau žėrinčio nei Koralų salose nesužvejosi" (J. Sula "Naujienose"). Kadangi pasisakymas perspėjo prieš grafomaninių bandymų lygiomis ėmimą su kūrybiniais laimėjimais, tai buvo atsikirsta 60-ties "autorių grafomanišku diletantizmu" ("Naujienų" Skaitytojas). Kadangi pasisakymas kreipėsi prieš nuosmūkį, šis žodis buvo atgręžtas atgal: "rašto apipavidalinimas krypsta į nuosmūkį" (K.Žoromskis "Drauge"). Ir taip toliau, ir taip toliau...ligi "Naujienų"

MIKAS ŠILEIKIS— VIRTUVĖJE

ciniško sąmojaus apie "beždžionės aktą" ir A. Mikulskio švento pasipiktinimo "tautos gėda" (pagal "Vienybės" korespondento liudijimą).

Taigi, pagal visus šiuos pasipiktinimo ir smerkimo balsus (daugiausia slapukinius), viskas tvarkoj, nėra ko rūpintis, nuosmūkio grėsmė yra išgalvota tų, kurie patys yra "nusmukę". Jie, kaip "Draugo" korespondentas (1958. X. 7) susidarė įspūdį iš Čikagos specialiojo susirinkimo kalbėtojų, "lietuvių kultūros priešai"... Tokiems žmonėms epitetų skalė plati — nuo "rašeivų ir grafomanų" ligi "genijų' (abu epitetai iš "Naujienų"). J. Sula savo straipsnį "Naujienose" tiesiog pavadino "Genijų maištas". Tyčiojimasis labai primityvus — turėtume pasakyti, pertraukę ironišką atpasakojimą visų tų balsų, kuriuos įžeidė 60-ties kvietimas pasipriešinti kultūriniam nuosmūkiui. Tačiau, be abejo, tie, kurie tyčiojosi, ir tie redaktoriai, kurie šias tyčiones dėjo savo laikraščiuose, rado ir tokią polemiką esant "su taktu" (pastebiu tai dėl to, kad 60-ties kreipimosi puolikai labai jaudinosi tą kreipimąsi buvus "be takto"). Taip, "su taktu", bet...vis dėlto pasirašiusieji kolektyvinį pareiškimą daugely sričių, visų pirma literatūroj ir dailėj, nėra tokie jau negirdėti ir tokie jau paraštiniai vardai. Net ir pačiame poleminiame entuziazme visus 60 pasirašiusiųjų vadinti "rašeivomis bei grafomanais" ir tyčiotis "genijų maištu" pasirodė šiek tiek per drąsu ir patiems tiems slapukams, kurie tikėjosi 60-ties pasisakymo iškeltuosius klausimus nutildysią pasityčiojimu. "Naujienų" Skaitytojas, tame dienrašty paskelbęs straipsnį "60-tis nušnekėjo visai diletantiškai", sutiko, kad visgi tarp pasirašiusiųjų yra ir "koki 25 rimtesni kultūrininkai" (o visi kiti —labai mažai arba niekuo rimtesniu nepasižymėję žmoneliai"). "Drauge" panašiai J. Varnas (slapukas, anksčiau rašinėjęs partiniais klausimais) apgailestavo "prisimetėlių kaltę, kad atsirado toks anas tikruosius mokslininkus

ir menininkus kompromituojąs viešas pareiškimas". Neabejodamas, kad 60-ties kreipimasis yra nusikaltimas, bet "nekaltųjų nepakaltindamas", A. Rūkštelė ("Draugas", 1958.VI.21) iš pasirašiusiųjų sąrašo išskyrė visus nedailininkus "kaipo korektūros klaidą". Kad "nekaltieji" būtų dar labiau išteisinti, abu Čikagos dienraščiai guodėsi, jog nemaža pasirašiusiųjų padėjo savo parašus paties pareiškimo neskaitę. Teko girdėti A. Rūkštelę besidžiaugiant, kad dauguma pasirašiusiųjų dabar gailisi savo parašų. Visa tai lyg nuplauja "tautos gėdą"...

Išskyrus į šalį "nekaltuosius", su ramesne sąžine buvo galima dorotis su "kaltaisiais" ir svarstyti, kas turėjo teisės pasirašyti aną 60-ties pareiškimą ir kas ne. Pirmiausia (savo viešoj padėkoj "Naujienų" redaktoriui dr. P. Grigaičiui) Čikagos menininkų klubo pirmininkas Z. Kolba visuomenę perspėjo, kad 60-ties kolektyve yra tokių, kurie "nešė ant savo pečių Stalino saulę, ardė mūsų tautos sukurtus religinius muziejus ir iškeitė tautinį stilių į internacionalinį". Daug kas ėmė pasirašiusiųjų pusėn svaidyti priekaištus nesidomint mūsų kultūriniu gyvenimu, nesilankant į minėjimus, neskaitant laikraščių. V. Meškauskas "Vienybėj" baiminosi net tyrinėti, kiek laikraščių pasirašiusieji prenumeruoja, "nujausdamas", kad nesuskaičiuosiąs iki 60, kartu paėmus visus pasirašiusius. Visokių "nusikaltimų" buvo "išrasta", tik laikytasi takto bent tiek, kad nebuvo imamasi pavardžių. Tik J. Tysliava nesijautė šio takto varžomas ir savo redaguojamoj "Vienybėj" leido V. Meškauskui eilę žmonių pavardėmis diskvalifikuoti, paskelbti neturėjusiais teisės drauge su kitais pasisakyti kultūrinio nuosmūkio klausimu. Tačiau ši V. Meškausko pastanga iš naujo įžiebti seniai pamirštus ginčus ir tarp pačių pasirašiusiųjų sukelti nesantaikos pasirodė bergždžia. Iš naujo to paties ėmėsi, V. Meškauską toli pralenkdamas, Anatolijus Kairys "Naujienų" šeštadienio priede (1958. XI. 8) paskelbtu straipsniu "Imu žodį"(!).

Klausimas daug supaprastėjo ir, bent kai kurių nuomone, gal net galutinai išsisprendė, kai 60-ties kreipimosi puolikai išsiaiškino sau ir išaiškino visuomenei, kad iš 60 pasirašiusiųjų kolektyvo tik mažesnė pusė yra "rimtesni kultūrininkai", padėję savo parašus po pareiškimu, jo neskaitę, ir kad tarp sąmoningai pasirašiusiųjų knibžda tokių, kurie neturėjo teisės pasirašyti dėl vienokių ar kitokių nusikaltimų, nebeleidžiančių tiems žmonėms mūsų tarpe besireikšti. Tai jau neblogai! Bet ar nebūtų dar geriau visą "išsiaiškinimą" privesti prie galo — susekti tą nusikaltėlį viešajai ramybei, kuris parašė aną išsišokėlišką kreipimąsi — "pasipriešinkime kultūriniam nuosmūkiui". Tai kas, kad pasirašė 60 asmenų! Vistiek tai vieno darbas! Tik vienas padarė "tautai gėdą"! Jei iš tiesų mūsų tarpe būtų 60 nusikaltėlių, tektų noromis nenoromis susirūpinti, kur einama. Bet dėl vieno galime būti ramūs: ir drausmingiausioj bendruomenėj pasitaiko eretikų ar išdavikų. Suraskime tą vieną ir paskelbkime jį viešumai, kad ši galėtų būti jau rami: viskas "išaiškinta"! Jau "Naujienų" redaktorius, pirmasis puolęs 60-ties kreipimąsi, nurodė, kad iš "tono, stiliaus, turinio ir "logikos" nesunku numanyti, kas jį "sukūrė" ". Bet ilgą laiką nebuvo pavardžių minima, kol LRD naujasis pirmininkas J. Tysliava savo laikrašty priėjo ir prie to (matyti, kartą jo laikrašty minėta "estetinė dorovė" leido ir tai). Pralaužus ledus, ir kiti laikraščiai nebesivaržė pavardėmis, tik vieni pasisakymo autoriumi skelbė vieną asmenį, antri— kitą. O kadangi "Naujienose" dažnai dešinė nežino, ką kairė daro, tai tame dienrašty vienuose straipsniuose buvo nurodomas vienas autorius, o kituose — kitas. "Naujienos" dar ir kitu dalyku pralenkė visus kitus laikraščius savo vestoj kampanijoj prieš 60-ties pasisakymą. Kai kiti laikraščiai spėliojo tik pareiškimo "Pasipriešinkime kultūriniam nuosmūkiui" autorių, tai "Naujienos" per savo "pabirininką" susekė ir paties "kultūrinio nuosmūkio autorių"...Toliau ko ieškoti nebebuvo: viskas susitvarkė visiškai taip, kaip Ant. Gustaitis "Drauge" ir rašė apie mūsų spaudą: "Argi ne mes, ne patys, su pavyzdingu uolumu išpuoselėjom savo spaudą, kurioj gražiu lietuvišku sutarimu visi nukeikiam vieną, iš mūsų gretų prasikišusį, o viens redaktorius tautos vardu vėl pagraudenančiai visus pamoko". Joj chamizmo niekada nepasitaiko, ar, tiksliau tariant, tik tada, kai kas nors užkliudo "vieną redaktorių". Skaičiau kartą "Naujienose" tada graudenus: "šitaip begėdiškai meluoti su tikslu apšmeižti asmenį tai— chamizmas" (buvo atsakoma dėl pagarsėjusios cigaretės). Kiti, atrodo, nėra asmenys, nes jiems nebegalioja "Naujienų" redaktoriaus nuostatas. Juk, ne be "Naujienų" redaktoriaus žinios jo dienrašty buvo niekinami 60 pasirašiusiųjų nuo pat pradžios, nuo jam Z. Kolbos padėkos, sviedusios Stalino saulės nešimo ir religinių muziejų ardymo kaltinimus (didesni tai dalykai, negu ana cigaretės uždegimo ar neuždegimo istorija!). Juk, ne be "Naujienų" redaktoriaus žinios buvo paskelbtas ir anas "Imu žodį" straipsnis, kur dabartinės rašytojų d-jos nariui Anatolijui Kairiui buvo leista nuo bendro visų niekinimo pereiti į atskirų asmenų pavardėmis "nagrinėjimą". Būtent, Kairiui tik 10 nuošimčių iš pasirašiusiųjų, atsieit tik 6 asmenys, yra "tikri mūsų kultūros autoritetai", o "dauguma niekas kitas, kaip diletantai, draugų ir

situacijos dėka išplaukę į paviršių ir pasidarę žinomesni". Tarp studentų ar vos išėjusių iš mokyklų Kairys priskiria aktorių J. Palubinską ir architektą J. Okunį. "Savo kūrybos pirminėj stadijoj" jis randa H. Radauską ir V. Ramoną! O tai ką Kairys žarsto K. Ostrauskui ar H. Nagiui, St. Santvarui, A. Nykai-Niliūnui ar Ant. Gustaičiui, kvalifikuoti palieku pačiam "Naujienų" redaktoriui. Jis už visa tai neša atsakomybę, o ne Kairys. Jis leido Kairiui griebtis ir šantažo — siundyti visuomenę prieš LE leidėją, kurio nėra tarp 60 pasirašiusiųjų, o LE leidėją prieš tuos savo tarnautojus, kurie pasirašė kolektyvinį pareiškimą. Lyg 60-ties pareiškimas būtų ką bendro turėjęs su LE! Lyg apskritai darbdaviui būtų suteikiama teisė ar uždedama pareiga cenzūruoti, ką kurie nors jo tarnautojai privačiai rašo ir kaip kuriuo klausimu galvoja! Lyg panašus šantažas būtų normalus kelias mūsų kultūrinio gyvenimo klausimams svarstyti! Lyg apskritai šantažas priklausytų pokyliui, o ne nuosmūkiui!

Tokia buvo mūsų spaudos reakcija į 60-ties kvietimą susirūpinti mūsų kultūriniu lygiu. Atskiri straipsniai prieš 60-ties kreipimąsi atrodė labai "aštrūs" (J. Sula "Naujienose" tiesiog žavėjosi, kaip šio dienraščio redaktorius kolektyvo pareiškimą "sumalė į velnio miltus"). Bet kai visus tokius "malamuosius" straipsnius nori draugėj apžvelgti, visumoj jie sudaro lyg grotesko įspūdį. *Tokią reakciją pakanka konstatuoti (įrekorduoti), nes atsakyti nėra ko.* Galima atsakyti tik argumentus. Bet tyčiojimasis, pašaipa ir "malamasis" koliojimasis yra tokios reakcijos formos, kurioms nėra atsakymo. *Visą tokią reakciją tenka primti tik su paprasta ironija, nes ji neteikia pagrindo nė rimtai įsižeisti. Ne visų ir kolionės įžeidžia.*

Nors tyčiojimasis ir panaši kita polemika negali būti atsakyta, tačiau ji pati daug pasako. Visa anksčiau konstatuotoji reakcija akivaizdžiai liudija, ko turi laukti kiekvienas, drįstąs išsilenkti iš oficiozinio optimizmo linijos, kritiškiau pažvelgti, atviriau pasakyti savo nuomonę. Tiesa, tai jokia naujiena, o jau gerokai įsitvirtinusi seniena. Daugelis iš pasirašiusiųjų yra asmeniškai patyrę, ką reiškia pas mus išeiti viešumon su sava nuomone, o ypač su kritišku žvilgiu. *Visa tokia patirtis ir buvo pagrindu įvairių pažiūrų ir sričių žmonėms susitelkti bendram pareiškimui.* Bent iš kelių pasirašiusiųjų girdėjau prisipažinimą: nors iš pradžių pasirašydamas abejojau, ar yra reikalo tokiam viešam kreipimuisi, dabar įsitikinau, kad tikrai reikėjo tokio pasisakymo. Tie, kurie džiaugėsi 60-ties pasisakymo sumalimu į "velnio miltus", patys liudijo, kad jau buvo atėjęs laikas pakelti balsui prieš visą tokį "malimą" ir tokių "malėjų" įsiviešpatavimą mūsų spaudoj. Narsiausi "malėjai" pasirodė tie, kurie šiam uždaviniui pasislėpė už visokių slapyvardžių. "Pasipriešinkime kultūriniam nuosmūkiui" tekstą 60 asmenų pasirašė savo pavardėmis. Tie, kurie norėjo dėl šio kreipimosi pasisakyti, turėjo pareigos taip pat viešai kalbėti, be slapukavimo. Dalis mūsų spaudos tai suprato, bet abiejų dienraščių redaktoriai 60-ties kreipimuisi pulti išleido įvairių slapukų: "Naujienų" Skaitytoją, J. Sulą, Balą Nematė, K.Šleivą, J. Pr., J. Varną, A. Erdvilą ir kt. Su pačiais slapukais apskritai nėra ko kalbėti: nežinia, kas jie yra, kiek verti kalbos. Jie nėra atsakingi, bet už juos atsako redaktoriai, tų laikraščių, kurie jais naudojasi. Jei ėmėmės apžvelgti visą tą tyčiojimosi reakciją, visų pirma slapukų vykdytą, tai ne dėl to, kad tokiai reakcijai skirtume reikšmės, bet dėl to, kad *konkrečiai parodytume, kaip yra su mūsų vadovaujančiąja spauda.* Jei nebuvo gėdijamasi slapukų siųsti prieš 60-tį asmenų, tarp kurių buvo jau žilo plauko besusilaukiančių vyrų, daug nusipelnusių mūsų kultūrai, rodo, koks mūsuose yra "klimatas" ir kaip esame jam "užsigrūdinę", be "senųjų" ir "naujųjų", be kairės ir be dešinės skirtumo. Leisdamas savo laikrašty įvairiems slapukams tyčiotis iš pasirašiusiųjų, dr. P. Grigaitis nematė nieko nenormalaus. Bet lygiai visame šiame įniršio sąjūdy nieko nenormalaus nematė ir B. Brazdžionis, "Lietuvių Dienų" redakcijos vedamajame pasidžiaugęs, kad 60-ties kreipimasis sulaukė "nelauktai, bet pagrįstai plataus ir aštraus pasipriešinimo". Bet ar vis dėlto nelaikas jau praregėti, kad neviskas yra normalu, su kuo esame apsipratę. *Su daug blogo apsipratome ligi to, kad nebepastebime blogo ir tuo pačiu jam kapituliuojame iš anksto.*

Už visos ligšiol konstatuotosios reakcijos, kurią kurstė įsižeidimas, slypėjo masės žmogui būdingas pasitikėjimas skaičiumi. Kadangi dauguma niekada nejautė jokio nuosmūkio grėsmės, iš kur 60 gavo teisę tokią grėsmę rasti? Bet ir 60 yra nemažas skaičius. Reikia kaip nors tą skaičių sumažinti, rasti vienus pasirašiusius per nesusipratimą, antriems paneigti pasirašymo teisę, trečius paskelbti besigailinčius, kam pasirašė. Ir savotiškai buvo aprimta tik tada, kai pagaliau buvo surastas "tikrasis autorius". Deja, tenka šį radimo džiaugsmą sudrumsti. J. Tysliava man pirmajam suteikė pareiškimo "pasipriešinkime kultūriniam nuosmūkiui" autoriaus garbę, vėliau kitų spėliotojų kitur perkeltą. Visi šie "tikrojo autoriaus" spėliojimai, paremti nekultūringa smalsa, liko neteisingi. Viešo kreipimosi prieš kultūrinį nuosmūkį mintis kilo kolektyve, jo apmatai buvo kolektyviškai apmesti, o galutinai tekstas suredaguotas pasi-

ADOMAS GALDIKAS RUDUO (tempera)

naudojus pastabomis ir tų pasirašiusiųjų, su kuriais kontaktas buvo palaikytas laiškais. Taigi, jo autoriai yra visi, kurie jį pasirašė, savo parašu pareikšdami sutikimą su pagrindinėmis jo mintimis. Žinoma, tai nereiškia, kad kiekvienas iš pasirašiusiųjų kiekvieną sakinį lygiai galėtų savu laikyti. Dr. V. Maciūnas, radęs tekste paliktus jam nepatikusius gubų ir straipsnio apie Picasso pavyzdžius, viešai paskelbė neimąs už juos atsakomybės. Be abejo, yra ir daugiau pasirašiusiųjų, kuriems nepatiko tas ar kitas sakinys. Bet jei jie kreipimąsi pasirašė, tai dėl to, kad sutikimą su pagrindinėmis mintimis laikė labiau svarbiu dalyku, negu to ar kito sakinio ar termino nepatikimą. Nors ir daug buvo kalbėta apie pasirašiusius per nesusipratimą, ligšiol nė vienas iš pasirašiusiųjų savo parašo neatšaukė. Kol visi 60 pasirašiusiųjų savo parašus laiko galiojančiais, tol jie visi laikytini kolektyvinio pasisakymo autoriais. Kada buvo tyčiojamasi iš 60-ties pareiškimo, buvo tyčiojamasi iš kiekvieno, kuris jį pasirašė. Tyčiojimasis dažnai vyko lyg pamiršus, iš ko buvo tyčiojamasi. Kiekvienas, kas buvo pamiršęs, iš ko šaipėsi, lengvai gali prisiminti vėl pasiėmęs 60-ties kreipimąsi su visais parašais.

Labai daug dėmesio, lyg kokiai paguodai, buvo kreipta ir į tai, kiek kviestųjų nesutiko viešo kreipimosi pasirašyti. "Naujienos" pasirūpino net viešai paskelbti tokių 33 atsisakiusiųjų sąrašą. Galima ir šią smalsą patenkinti. Vieni tiesiog neatsiliepė, antri atsakė laiškais iniciatoriams. Buvo tokių, kurie netikėjo viešą kreipimąsi galint ko nors teigiamo pasiekti. Buvo tokių, kurie baiminosi "purvo" audros, iš anksto nujaustos. Buvo tokių, kuriems nepatiko "kompanija" (tokių daugiausia buvo iš žmonių su "partinėmis afiliacijomis"): šiuo atveju buvo įdomu konstatuoti kaip x atsisakė pasirašyti drauge su y, o tas pats y — dėl kviečiamųjų sąraše rasto to paties x. Pagaliau, buvo tokių, kurie buvo įrašyti kviečiamųjų sąraše, bet kuriems kvietimas nebuvo išsiųstas negavus adreso, ar kurių kvietimas, siųstas per kitus, laiku nepasiekė. Dėl šių pastarųjų "Naujienose" paskelbimo iniciatoriai labiausiai nejaukiai pasijuto.

b. 60-ties kreipimosi pasmerkimas salono ilgesio vardu. — Iš tų straipsnių, kurie piktinasi 60-ties kreipimusi pasipriešinti kultūri-

niam nuosmūkiui, noriu specialiai sustoti ties dviem straipsniais: V. Volerto ("Draugas 1958. IX. 4) ir kun. dr. J. Vaišnoros su dr. Z. Ivinskiu ("Darbininke" 1958.VIII.1). Abu straipsniai pasirašyti pavardėmis ir nesima koliojimosi leksikono, nors taip pat, nesitenkindami tik paties kreipimosi pasmerkimu, implikuoja ir asmeninį pasirašiusiųjų pasmerkimą. Abu straipsniai savo priekaištus 60-ties pareiškimui ir jį pasirašiusiems daro rimtai, ir jų negalima atsakyti su ironija. Jei jų vykdomas 60 pasirašiusiųjų pasmerkimas turi pagrindo, padėjusieji parašus turi suklupti viešai atgailai nebe taip juokais, kaip Ant. Gustaitis savo "viešą atgailą" skelbė "Drauge". Bet, žinoma, viešumai svarbu ne šis asmeninis reikalas, o patys priekaištai ir jų pagrindas. Ties šiais priekaištais ir sustojame, nes jie meta daug šviesos į tą klimatą, kurio palaimoj galėjo suklestėti negerovės, iššaukusios 60-ties pareiškimą.

V. Volertas nesima teigti nebuvus reikalo 60-ties pareiškimui. Jis sutinka, kad net "ir ramesnis diletantas" galėjo matyti, kad neobjektyviais vertinimais gadinamas visuomenės skonis, kad "be įspėjimo per ilgesnį laiką galima prieiti iki amerikietiškojo comics skonio tiek literatūroj, tiek kitose srityse". Paties V. Volerto žodžiu, "pareiškimui vietos buvo, bet pats pareiškimas šiai vietai netiko". Kodėl? Vietoj aiškaus atsakymo visame savo straipsny V. Volertas bara 60-ties pareiškimo autorius už "barnų toną", ir moko, kad būtų reikėję parašyti "rimtai", "ramiai", "be karščiavimosi' etc.etc. Kelis kartus perskaičiau V. Volerto straipsnį, stengdamasis suvokti iš kokio pagrindinio reikalavimo autorius kildina visus savo priekaištus. Nors V. Volertas nepavartojo to žodžio, bet man atrodo, kad už visų jo priekaištų slepiasi *"salono" ilgesys*. Salone visą laiką ir apie viską kalbama tik ramiai ir be karščiavimosi; ir tam, kas nemalonu, pajieškoma tokių žodžių, kad jie ausiai skambėtų komplimentu. Gi 60-ties pasisakymas iš tiesų norėjo nemalonius dalykus ne užslėpti, o tiesiog nurodyti, ir todėl rinkosi tiesų žodį ir nejieškojo saloninių eufemizmų. 60 pasirašiusiųjų iš tiesų kreipėsi prieš tą saloninę atmosferą, kurioj visiems lygiai dalinami komplimentai, visiems lygiai ir lygiai už viską. Tiesa, pasirašiusieji taip pat kreipėsi ir prieš antrą kraštutinybę — chamizmą, tyčiojimąsi iš žmogaus, brutalų jo niekinimą. Ta prasme buvo keliamas reikalas atstatyti tikrąją kritikos prasmę, pagal kurią ji turi būti analizė, o "ne pasipiktinęs niekinimas ir ne įkyrus reklamavimas". Taigi, nieku būdu kolektyvinis pareiškimas nebuvo chamizmo apologija. Bet kadangi taip pat jis nebuvo nė salono apologija, V. Volertas jį randa buvus "be kultūros". "Draugo" bendradarbio kaltinimu, 60-ties pareiškimas parodęs vieną dalyką: "kaip apie kultūrą reikia kalbėti, jeigu nenori kultūros savyje parodyti". Jis buvęs parašytas "nerviniam priepuoliui užėjus", o dėl pasirašiusiųjų jam "net norėtųsi įtarti, kad parašus braukė, paties pareiškimo neskaitę".

Savo saloninę kultūros sampratą V. Volertas, atrodo, sąmoningai ar nesąmoningai grindžia *beemocinio žmogaus idealu*. Labiausiai kolektyviniame pasisakyme jį užgauna įspūdis, kad autoriai jį parašę ne ramiai, o supykę. Pagal jį "tiesa, kai jau daug kuriuo klausimu būna įsišnekėta, galima šiek tiek užpykti, nes visi apie tave vistiek yra užpykę". Bet jokiu būdu nederėję pasisakymo pradėti tokiu tonu. Tiesa, kad kolektyvinis pasisakymas tam tikra prasme buvo emocinė reakcija, pritvinkęs atsibodėjimas kasdieninėmis liaupsėmis ir tokiu pat kasdienišku chamizmu. Tik V. Volertas lyg užmiršta, kad jau keli metai buvo pakankamai mūsų spaudoj "įsišnekėta", o iš antros pusės per šias šnekas per ilgai "įsitylėta". Todėl, kaip anksčiau pastebėjome, kolektyvinis pasisakymas pasirodė toks dramatiškas, nors tai, ką jis priminė, normaliai tėra banalūs dalykai.

Tiek pyktis, tiek kitos emocijos moraliniu žvilgiu nėra nei blogos, nei geros: jų vertė priklauso nuo to, kurios vertybės jas gaivina. Gali būti vulgarus pyktis (pvz. dėl nepakankamo išliaupsinimo) ir gali būti teisingas ar net šventas pyktis (ir Kristus vijo iš šventyklos pirklius ne "ramiai" ir ne "be karščiavimosi"). *Nei krikščionis, nei džentelmenas nėra būtybės su išblėsusiomis emocijomis...* Emocijos liudija gyvybę. Emocijų blėsinimo netenka jokiu idealu vaizduoti: jas savaime išblėsina senatvė. Nėra reikalo imtis senilizmo procesą spartinti. Kur emocijos saloniškai "sueterizuojamos", netrunka įsigalėti nuobodis ir viskam abejingumas. *Ne emocijų turime baimintis, o apatijos* (saloninėj kalboj apatiškumui sinonimu dažnai vartojamas maloniau skambąs žodis — nuosaikumas). Perdaug ir jau viską sutinkame su tos rūšies tolerancija, kuri iš tiesų tėra "man vis tiek pat" apatija. *Kas negali pykti, tas negali nė mylėti.* Ko nejaudina melas, to nejaudina nė tiesa. Kas saloninio etiketo vardan piktinsis tiesiu žodžiu, tas netrukus pradės piktintis ir pačia tiesa. *Tiesumo baimė nuosekliai išauga ir į pačios tiesos baimę.* Jei kolektyvinis pasisakymas savo tiesumu papiktino V. Volertą, tai dar labiau jis turėtų skubintis iš savo turimo Naujojo Testamento išplėšti Mato evangelijos 23 perskyrimą, kad nereikėtų pasipiktinti ir tą šventąją knygą parodžius, kaip reikia kalbėti "be kultūros". Ten

irgi tiesa nėra atsieta nuo emocijos, šventos emocijos.

Už salono ilgesį labiau vertinu valią pasipriešinti senilinei apatijai, "man vis tiek pat" tipo tolerancijai, saloninių komplimentų melo tiranijai. Tie visi dalykai iš tiesų verti pykčio! Kad tik pajėgtume stipriau pykti —iš jų laisvintis! Geriau gyvenimo kova, negu salono taika. Vertingiau kovoti už tiesą, gal niekada nepasieksimą, negu gėrėtis tarpusavio komplimentais, kurie nėra turėję prasmės nė tą akimirką, kada jie buvo spaustuvėj spausdinami. Ne kovos reikia baimintis, o tik erzelio. Gyvenime taika yra iliuzija, nes kovas nurimdo tik mirtis. Nėra tikros taikos nė salonuose, tik juose kovą už objektyvius tikslus pakeičia asmeninės intrygos, kurių tikslas kiekvienam yra jis pats. Kol esame gyvi, negalime nekovoti. Visa kūryba yra persunkta kovos emocija: ir žodis, ir paveikslas, ir muzikos kūrinys. Kad tik kova pakiltų į tą lygį, kuris ją įprasmina!

Tokiomis emocijomis pasirašiau kvietimą pasipriešinti kultūriniam nuosmūkiui drauge su daugeliu, kurie idėjinėj plotmėj yra mano priešai (tikra prasme, ne svetimženkliuose ir ne asmeniškai). Nę idėjinė kova žmones skiria (visuomenininkų žodžiu pasakyčiau: "ardo vienybę"), o asmeninis erzelis. Įvairių pažiūrų (pasaulėžiūriškai bei politiškai) ir įvairių krypčių (meninėj kūryboj ar kitose srityse) žmonės, pasirašę aną pareiškimą, tai akivaizdžiai paliudijo. Čia buvo prasmė aną pasisakymą kolektyviai paskelbti. Šiaip, žinoma, jį galėjo paskelbti ir vienas asmuo. 60 parašų ne pasisakymo keliamą tiesą "sutvirtino", o paliudijo, kad dėl "vienybės" ar "taikos" iliuzijų nėra reikalo toliau žengti nuosmūkio keliu, kad tikresnė vienybė gali būti pasiekta aukštesnio lygio įtampoj — idėjų įtampoj.

Tiek ad rem, o dabar pro domo sua. V. Volertas jau pačia savo straipsnio antrašte "Kas rašė ir pasirašė" implikavo, kad ne tik pats 60-ties pasisakymas parodė, "kaip apie kultūrą reikia kalbėti, jeigu nenori kultūros savy parodyti", bet ir patys jo autoriai pasirodė "be kultūros". Visą straipsnį paskyręs pamokymams, kad "pamokymai ir įspėjimai tariami ramiai", "Draugo" bendradarbis paties 60-ties pasisakymo neanalizavo, o tik sudarinėjo skaitytojams įspūdį, kad jis atsiradęs "nerviniame priepuoly", supykus ir pan. Pats susirūpinau, ar beatsimenu, kokį nemandagų raštą pasirašiau. Iš naujo susijieškojau laikraštį su jo tekstu. Ką radau nemandagaus? Perspėjama prieš grėsmę anksčiau pasiektajam lygiui slinkti į "primityvų mėgėjiškumą". Iškeliama šio laiko sąlygos "veržtis nebe savo kūrybiniu pajėgumu, o reklama, kūrybinį impotentiškumą imant dangstyti apeliavimu į patriotinius jausmus". Pasisakoma, kuriuo atveju diletantai "iš gerbiamų mėgėjų virsta piktais kenkėjais". Tai ir viskas. Nieko kito, kaip ta "emocija", kurią pačioj pradžioj pats 60-ties pasisakymas išreiškė, būtent "matyti mūsų kultūrinį gyvenimą gyvą" ir todėl susirūpinti tomis negerovėmis, kurios jam gresia. Dėl pačių tų negerovių tėra klausimas, ar jų pavojus aktualus ar ne. Jei tokių negerovių pavojaus nėra, tai nebuvo reikalo nė klausimą kelti. Bet jei tokių negerovių mūsuose yra, tai reikėjo klausimą kelti. Gi kada keli balsą prieš kurias nors negeroves, negali išvengti jų neišvardijęs. Jei nori kalbėti apie primityvų mėgėjiškumą, kūrybinį impotentiškumą, diletantus, grafomanus, teplomanus etc., tai ir negali šių vardų išvengti. Tiesa, kad šie vardai neskamba saloniniais komplimentais. Todėl jie ir užgavo V.Volerto ausį. Tačiau pats šių negerovių savo vardais pavadinimas dar nėra pagrindas V. Volertui teigti, kad 60-ties pareiškimas pasirodė stokojęs kultūros. V. Volerto priekaištas galiotų tik tuo atveju, jei "kultūrą" suprastume tik "salonu", kuriame galiotų principas: nemandagu kalbėti apie tai, kas negera. Nėra palankesnio klimato kultūriniam nuosmūkiui, kaip tokia kultūros samprata. Vargiai pats V. Volteris drįstų eiti ligi tokios kultūros sampratos, ligi galo išmąstyti savąsias prielaidas, kurių vardan jis pasmerkė 60-ties kreipimąsi ne dėl ko kito, kaip tiesumo.

V. Volerto priekaištas yra be pagrindo, bet jis užtat yra su įžeidimu. V. Volertas būtų turėjęs teisės kaltinti 60 pasirašiusiųjų, jei šie visus anuos terminus būtų taikę asmeniškai. Tačiau 60-ties kreipimasis ne atskirus *žmones* vertino, o vardino tas *apraiškas,* kurios sudaro kultūrinio nuosmūkio grėsmę. Todėl pareiškimas liko ir nekonkretus, kaip pagrįstai daugelis prikišo. Nebūtų buvę įmanoma nurodyti konkrečių pavyzdžių be žmonių atpažinimo. Konkrečiai tebuvo nurodytas tik vienas straipsnis kaip pavyzdys atvejo, kur pasirinktoji tema nebuvo rimtai svarstyta. Tačiau ir šiuo atveju pats straipsnio autorius nebuvo nei vardijamas nei įžeidžiamas (tas sakinys buvo toks: "nėra būtinos pareigos laikraščiui pasisakyti dėl moderninio meno ir dėl Picasso, bet yra pareiga, jei imamasi apie tai kalbėti, tai atlikti rimtai").

V. Volertas pasmerkė kolektyvinį pasisakymą ir jo autorius visų pirma dėl "barnaus tono". Tačiau jo paties straipsnis taip pat ištisai yra parašytas tokiu pat tonu, kaip mokytojo, pasilikusio nusikaltėlius mokinius po pamokų. Nieko nuostabaus. Kolektyvinis pasisakymas V. Volertui pasirodė negeras, o kai nori pasakyti, kad kas nors yra negerai, tai ir

"bariesi". Prieš jokias negeroves negalima pasisakyti be "barnaus tono". Todėl V. Volerto priekaištas lieka jo paties straipsnio sugriautas. Bet yra vienas didelis skirtumas tarp kolektyvinio pasisakymo autorių ir V. Volerto, ir šis skirtumas V. Volerto priekaištams suteikia jau asmeninio įžeidimo charakterį. Kolektyvinio pasisakymo autoriai kreipėsi prieš apraiškas, o ne žmones. Tuo tarpu V. Volertas "kultūros savy neparodymą", "nerimtumą", "nervinį priepuolį" ir kitus savo priekaištus darē nebe anoniminiams x-ams, o 60 asmenų, pasirašiusių savo pavardėmis. Juokaudamas galėčiau sakyti, kad išbarti 60 autorių V. Volertas, matyti, buvo pasišalinęs iš salono kur nors į prieangį. Salone būtų galiojusi taisyklė, bemokant kitus, pasverti savo žodžius, ir pačiam atsargiau vartoti "kultūros savy neparodymo", "nervinio priepuolio" ir kitus panašius žodžius. Ypač ši taisyklė būtų galiojusi ir todėl, kad salone ją būtų sustiprinusi dar ir kita taisyklė: lygiomis kalbėti su lygiais, o vyresniesiems ir žilam plaukui išlaikyti pagarbą. Tarp 60 pasirašiusių yra ir tokių asmenų, kuriems V. Volertui salone gal būtų pritrūkę drąsos tiems žodžiams, kuriuos jis atseikėjo "Draugo" dienrašty.

Apgailestauju, kad visa tai tenka pasakyti žmogui, kuris šiaip spaudoje yra pasireiškęs nuoširdžiu rūpesčiu mūsų tautiniais klausimais ir kuris pats nėra baiminęsis nė kritinio žvilgio. Tačiau negaliu sutikti su tokia salono samprata, kuria jis grindė savo opoziciją 60-ties pareiškimui. Saloniniai konvenansai turi savo prasmės, kiek jie remiasi žmogui pagarba. Bet ši jų prasmė iškreipiama, kai norima jiems aukoti pačią tiesą, kai imamasi nusižengimu laikyti tiesumą, kai faktiškai paneigiama teisė kritiškai vertinti negeroves. Nereikia saloną palikti tik tam, kad būtų nebepaisoma paprasto džentelmeniškumo. Bet lygiai nereikia saloną taip suprovincialinti, kad jame nebebūtų vietos nė pačiai tiesai, laisvam žvilgiui, kritinei dvasiai. Kritinė dvasia yra būtinoji sąlyga siekti pažangai ir kovoti su kūrybinių pastangų iškeitimu į savitarpinę reklamą. Kada saloniniai konvenansai suabsoliutinami tiesos sąskaiton, jie virsta keliu į nuosmūkį ir beprasmiška šio nuosmūkio priedanga.

(bus daugiau)

DR. ZENONAS IVINSKIS

S. SUŽIEDĖLIS

Istorija, sakoma, prasidedanti tiktai praėjus penkiasdešimčiai metų. Tiktai tada atveriami slaptesni archyvai istorikų tyrinėjimam. Tai nėra jau tokia griežta taisyklė; vis dėlto jeigu istoriko *Zenono Ivinskio* metrikai būtų patekę į kurį slaptą archyvą, tiktai š.m. gegužės 25 būtume patyrę, kad savo pirmom dienom jis pats jau nueina istorijos... Visa kita priklauso dar dabarčiai, ir tokiai mums dar artimai, kad gali ją skaityti iš prisiminimų.

Prisimenu 1925 metų rudenį Kaune. "Voratinkliai draikės be vėjo", anot Maironio, kai vėl rinkomės į Teologijos-Filosofijos fakulteto rūmus. Vieni buvo jau pažįstami, kiti - dar tik supažindinami. Tarp jų Zenonas Ivinskis, Telšių gimnazijos abiturientas, buvo jauniausias, vos aštuonioliktus metus bepradėjęs. "Tokiam reikėtų dar gimnazijos suole pasėdėti" - sprendė mūsų vyresnis amžius, susėdęs prie istorijos knygų. Gana greitai turėjome apšusti, kai jaunesnis amžius ėmė lenkti vyresniuosius savo gabumu ir žinojimu. Ir darbštumas buvo žemaitiško tvirtumo, kaip kulgrindos. Užtikęs kartą prisirašiusį gerą uolektį rusiškų ir lenkiškų žodžių, - man rodėsi, visiem žinomų, - supratau, kad slaviškos kalbos jam buvo dar terra incognita. O jų verktinai reikėjo *Lietuvos istorijos* studijom; ir dar senosios bažnytinės slavų kalbos, rašytos kyrilicom ar šiaip kokiais kreivūzais. Reikėjo dar lotynų ir senosios bei naujosios vokiečių su visokiom tarmėm. Tai buvo minimum, ir atrodė, kad daugiau turime studijuoti filologiją, nebe istoriją.

Šiandien Zenonas Ivinskis neberašo sieksninio sąrašo žodžių ne tiktai iš anų kalbų, bet ir italų, prancūzų, anglų... O jisai nei ketino nei ruošėsi būti poliglotu. Tokį padarė Lietuvos istorijos daugiakalbės studijos ir mūsų krašto posūkis didelėn nelaimėn. Daug kas buvo išmestas iš pasirinkto darbo vagos, bet Zenonas ir prieš srovę *tebesilaiko* su tokiu pat žemaitišku patvarumu, kaip jo sentėviai prieš kryžeivius. "Ivinskis it katė", pratarė į mane vienas iš jo kolegų bolševikmečio slopiom dienom, "kaip ją bemesi, vis pataiko ant savo kojų". Toks yra Zenonas Ivinskis kaip istorikas.

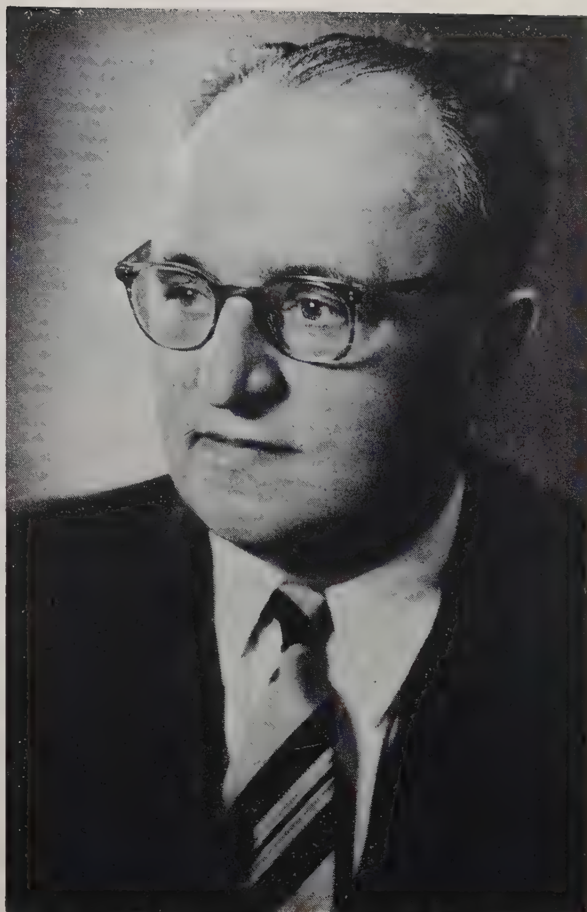
Zenonas Ivinskis gimė žemaičiu 1908 gegužės 25 Kaušėnų km., Plungės vals. Gimnazijos mokslus ėjo Plungėje ir Telšiuose(1925). Kaune, Teologijos-Filosofijos fakultete, baigęs istorijos studijas geriausiais pažymiais (1929), išvyko specializuotis Vokietijon, kur trejus metus dar mokėsi Miuncheno ir Berlyno universitetuose ir vienerius metus užgulęs raušėsi Berlyno, Dancigo ir Karaliaučiaus archyvuose. Darbo rezultatai: 1932 - disertacija apie Lietuvos valstiečių luomo išsivystymą, 1933 - habilitacija apie lietuvių ir prūsų prekybinius santykius XVI a. Jaunas filosofas daktaras ir privatdocentas, pradėjęs profesoriauti Teologijos-Filosofijos fakultete (1933), Lietuvos augštosiose mokyklose dėstė istoriją ligi pasitraukiant į Vokietiją (1944). Ilgiausiai dirbo Teologijos-Filosofijos fakultete, pasiekęs ekstraordinarinio profesoriaus titulo (1940) ir trejus metus ėjęs fakulteto sekretoriaus pareigas. Bolševikam tą fakultetą uždarius (1940 VII 16), dirbo V.D.Kultūros Muziejuje prie kultūros paminklų apsaugos ir skaitė epizodines paskaitas Vilniaus universitete. Jau anos pirmosios bolševikų okupacijos metu nebuvo palankios sąlygos Lietuvos istorijos studijom ir lietuviam mokslininkam, ypač Teologijos-Filosofijos fakulteto auklėtiniam ir profesoriam. Prof. Zenonas Ivinskis šiaip taip išsilaikė ant savo kojų, kad ir mėtomas ar tik valandiniam darbui Vilniaus universiteto tesamdomas. Buvo arti savo darbo, kai rinko medžiagą apie Trakų pilį ar dėstė Lietuvos ūkio istoriją. Čia pravertė disertacijos bei habilitacijos darbai: valstiečių luomo išsivystymas, prekybiniai santykiai. Bolševikus išvijus (1941), organizavo Kauno universiteto Filosofijos fakultetą, buvo jo dekanu (iki 1942) ir dėstė Kauno bei Vilniaus universitetuose iki jų uždarymo (1943). Vokietijon pasitraukė su paskutine tremtinių banga (1944).

Lietuvoje Zenonas Ivinskis mokslinį darbą dirbo apie 10 metų. Daugiausia laiko paėmė ruošimasis Lietuvos istorijos paskaitom. Nebuvo galima atsiremti į jokį pagrindinį veikalą, nes tokio nebuvo. Nevisos tiko ir svetimom kalbom rašytos studijos iš Lietuvos praeities: reikėjo jas atrinkti ir tikrinti su šaltiniais. Jiems kreipė daug dėmesio, dar sėdėdamas studento suole, o paskui rausdamasis archyvuose. Čia bus paveikusi ir jo paties profesoriaus kan. Antano Aleknos paskata: eiti vis giliau ad fontes. Skverbdamasis prie pačių Lietuvos istorijos versmių ir jas nagrinėdamas bei aptardamas, parašė stambią mokslinę studiją "Lietuvos istorijos šalti-

niai"; rankraštis likęs Lietuvoje. Taip pat ir habilitacijos papildytas ir pratęstas darbas "Lietuvos prekyba su užsieniu XVI a."; veikalas paremtas daugiausia neskelbta, archyvine medžiaga. Spausdintinių Lietuvos šaltinių ir apskritai istorinių studijų ir straipsnių apie Lietuvos praeitį gerą pažinimą parodo gausiuose savo straipsniuose ir vėlesniuose vaikaluose: nurodoma iki detalių, kas, kieno ir kada buvo rašyta tuo ar kitu klausimu. To kruopštumo pavyzdžiu gali eiti "Vytauto periodo bibliografija" (1930-31) ir "Senovės lietuvių religijos bibliografija" (1938).

Šaltinių ir archyvų studijos, ieškant jose dokumentuotos arba neskelbtos medžiagos, kurios taip trūko geresniam ir objektyvesniam Lietuvos praeities pažinimui, apsprendė iš dalies Zenono Ivinskio rašymo būdą: jis daugiau pačius faktus dėsto, negu juos aiškina. Jam taip reikšminga yra kiekviena nauja žinia ir data, kad jisai jomis persikrauna, nedaug ieškodamas jų gilesnės prasmės ir ryšio. Tai yra suprantama, nes Zenonas Ivinskis, kaip ir kiti nepriklausomos jau Lietuvos ugdyti istorikai, rado savo tautos praeitį tartum neartą dirvoną. Svetimųjų išvarytos vagos buvo negilios ir kreivos. Gi tiek gilumui, tiek ir tiesumui istorijos moksle pirmiausia reikalinga faktų. Zenonas Ivinskis yra vienas iš stambiausių tų nežinomų dar faktų rankiotojas. Jų interpretacija kiek stipriau pasireiškė studijoje "Medžių kultas lietuvių religijoje" (1939) ir vienam kitam Lietuvos kultūros istorijos klausimais rašytame straipsnyje. O nepriklausomoje Lietuvoje rašęs yra nemažai. Ivinskio straipsnių randi beveik kiekviename ano meto mokslo ir kultūros žurnale. Vienu metu buvo įsijungęs ir į žurnalistinį darbą, kaip dienraščio XX amžiaus vienas iš redaktorių (1935-1940).

Šalia universiteto, priklausė dar Lietuvių Katalikų Akademijai, kaip narys mokslininkas ir sekretorius, buvo Lituanistikos Instituto narys, Estų Mokslo Draugijos narys korespondentas, Hanzos Istorijos Draugijos narys. Lietuvos istorijos klausimais skaitė paskaitas Pabaltijo istorikų kongrese Rygoje (1937) ir tarptautiniame istorikų suvažiavime Ziuriche (1938). Šiaipjau eilę paskaitų yra skaitęs įvairiuose suvažiavimuose Lietuvoje, dalyvavęs istorikų pasitarimuose, kultūriniais klausimais diskusijose, konferencijose. Ivinskis nebuvo užsidaręs tik savo kabinete ar universiteto auditorijoje; jis socialus, judrus ir gyvenimiškas. Tik nepriklausomu Lietuvos gyvenimu neilgai teko besidžiaugti. Lietuvą paliko turėdamas vos 36 metus, pačiame savo jėgų stiprume ir labai reikalingas Lietuvos istorijos mokslui toliau plėtoti.

Dr. Zenonas Ivinskis

Vokietijoje tremtis kuriam laikui buvo atitolinusi nuo istorinių studijų. Kolektyvinis gyvenimas stovyklose ir lūkuriavimas nežinia ko nebuvo joks akstinas svarstyti tai, kas buvo; rūpėjo daugiau tai, kas bus. Iš to, kas turėtų būti, teisingai tvarkant pokario klausimus, atsirado Zen. Ivinskio studija Lietuvos sienų klausimu, su atitinkamu žemėlapiu. Dar Lietuvoje dėstęs istorinę geografiją, su tuo klausimu buvo gerai apsipažinęs, ypač su vakarinėm Lietuvos sienom. Kiek iš tikrųjų žemių turėtų Lietuvai priklausyti į vakarus nuo Nemuno? Vokietijai pralaimėjus, šis klausimas darėsi aktualus, bet vakarų demokratijų pralaimėjimas sovietinei politikai jį laikinai užraukė.

Imtis aktualių politinių temų, susijusių su išgyventa praeitimi, bet planuojant ateitį, Zenoną Ivinskį paskatino jo dalyvavimas rezistencijos sąjūdyje, į kurį jis buvo įsijungęs dar Lietuvoje bolševikų ir vokiečių okupacijų metu. Vokietijoje tą savo rezistencinį darbą pratęsė, palaikydamas ryšius su Vyriausiuoju Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu, talkinęs sienų komisijai, buvęs ir Vliko narys bei Užsienio Reikalų Tar-

JUOZAS MIKUCKIS

ELEGIJOS KASDIENĖS

Daug kėlės dainų ir audringųjų žodžių,
Kai gimtąją žemę dar supo ledai.
Jaunystėj pavasariai būna ir gruodžiuos —
Pražysta ir gruodyje meilės žiedai.

Užtai, kad svaja mes gyvenom kadaise,
Mūs meilę palaužė tikrovė žiauri.
Žinau, kad vienatvės keliu tu nueisi,
Žinau, kad ir meilė, kaip žmonės, mari . . .

Man menasi metas melsvažiedžio lino,
Ir rikės, ir kūgiai — jaunystės valia!
Bet kraitį nelygiai likimas dalina:
Kam laimės aruodai, kam skausmo dalia!

Daug kėlės dainų ir audringųjų žodžių —
Šiandien jų nėra pas mane:
Kas žadino audrą krūtinėj, kuo guodžiaus, —
Išnyko, lyg gundančios viltys sapne.

II

Aš širdį susupau į ašutinę,
Valia aš meilei parišau sparnus,
Ir maišto kelti vieniša krūtinė,
Kasdienės pilkumoje nepanus.

Nors platūs vieškeliai iki žvaigždynų
Paženklinti darbais žmogaus minties,
Bet mūs keliuos, kai jau širdy ledynas,
Sparnų nutilus meilė neišties.

III

Kam, gegute, nekukuoji:
Kiek dienų, kiek liko metų
Eiti man keliu pilkuoju
Iki pastaro verpeto?

Širdžiai jaunyste žėrėjus,
Meilės giesmei susikūrus,
Tu, gegute, tu atskriejus
Daugel, daugel man išbūrei!

Man išbūrei ir nuskridai...
Nebegrįžti, nesulaukiu...
Rausta — gelsta lapų skydai,
Slenka jau ruduo palaukėm.

Kam, gegute, nekukuoji
Kiek dienų, kiek liko lapų
Man rašyt skausmu pilkuoju
Žemės kraitį, kraitį trapų?...

nybos valdytojas prieš pasitraukiant iš Vliko Lietuvių Frontui, kuriam atstovavo. Šiaipjau nei Lietuvoje nei Vokietijoje aktyviai nesijungė į politinę-partinę veiklą. Vokietijoje dar buvo dvejus metus Lietuvos Raudonojo Kryžiaus valdybos narys, rūpinosi ypač studentų šalpa, o jų susibūrimuose skaitė paskaitas, aplankydamas taip pat ir didesnes tremtinių stovyklas bei suvažiavimus. Niurtingene ir Schwaeb. Gmunde gimnazijose dėstė istoriją, o į tremties spaudą Vokietijoje daug rašinėjo įvairiais istoriniais ir kultūriniais klausimais. Kai tremtinių masės pajudėjo užjūrin, kur neatrodė, kad Lietuvos istojos studijom būtų bent kokios perspektyvos, ryžosi pasukti į Romą (1949), norėdamas pasirausti jos archyvuose, bet ir netikras dėl pragyvenimo. Besiteiraujant, ką kiti patartų, priminiau, kas buvo apie jį pasakyta pirmojo bolševikmečio dienom: bandyk vėl atsistoti ant istoriko kojų, kad ir kaip sunku būtų laikytis. Zenonas Ivinskis Romoje laikosi jau devintus metus.

Romoje, Vatikano archyve, iš nepriklausomos Lietuvos istorikų trumpą laiką tėra triūsęs kun. dr. J. Totoraitis, rinkdamas medžiagą savo "Sudūvos istorijai". Jo darytos dokumentų nuotraukos buvo perimtos Lituanistikos Instituto, jau karui prasidėjus. Buvo manyta jų pasidaryti ir iš kitų archyvų. Taip vėlai, per daug jau vėlai atsikūrusi Lietuva susirūpino lituanistinėm studijom ir savo pačios praeities tyrinėjimų. Ypač šioji sritis buvo apleista. Siųsti savo žmones į užsienio archyvus būtų apsiėję dargi pigiau, negu kiti reprezentantai, iš kurių vienas kitas galėjo ramiai palikti namie. Bet anuomet galvota: kas jau amžius pragulėjo neliesta, gali dar pagulėti, o tuo tarpu išsiversime su šlovinimu savo garsios praeities, gerai jos nė nepažindami. Mūsų praeities gilesnis pažinimas Zenoną Ivinskį nuvedė į Romą tokiu metu, kai dar mažiau kam galėjo rūpėti, kas buvo, negu kas bus. Pirmiem dvejiem metam jam parūpino paramą vysk. V. Padolskis.

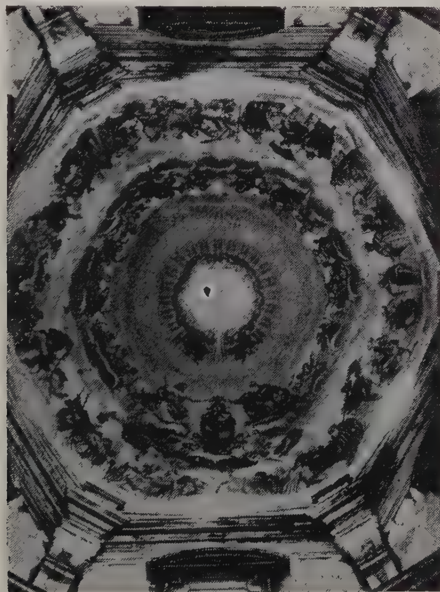
Zenono Ivinskio triūsas Romoje - Vatikano ir kituose archyvuose - šiandien jau pralenkia toje srityje bet kurį Lietuvos istoriką. Jo surinktos - nusirašytos ir nufotografuotos medžiagos skaičiai darosi astronomiški ir, kaip pats sakosi, jam jau nebeužteksią laiko jos sunaudoti. O telkia vis daugiau ir daugiau, net ir berašydamas. Štai įskatintas tik keletą straipsnių parašyti apie šv. Kazimierą, parašė visą studiją, o dabar jau turėtų antrajai laidai kitą tiek pridėti, patikslinti ir papildyti. Tas pats su pačiu stambiausiu jo veikalu "Merkelis Giedraitis ir jo laikų Lietuva", gavusiu Aidų premiją (1955) ir leidžiamu prel. Pr. Juro. Šiam veikalui vis dar atsirandą svarbios medžiagos. Ir čia Zeno-

nas Ivinskis pasirodo, kuo jisai buvo ir paliko: gausybės faktų rinkėjas. Archyvam tai brangus žmogus, nes išjieško ligi padugnių, bet rašymui ir spausdinimui toji gausi medžiaga vis neleidžia galutinai rankraščio atbaigti. Pačių šaltinių paruošimas spaudai greičiau eitųsi, nes kas vėliau aptinkama, gali būti vėliau ir leidžiama, bet tokiai "prabangai" mes laisvėje nebesukrapštėme lėšų, nei dabar negalime jų sutelkti. Tėra ruošiamos spaudai Lietuvos vyskupų reliacijos Apaštališkam Sostui, leidžia kan. J. Paškauskas; Zenonas Ivinskis rašo įvadą ir paaiškinimus.

Vieniem tik archyvam ir rašymui studijų iš surinktos medžiagos negali atsidėti dėl kitų darbų, kurių susitelkia iš reikalo kam pagelbėti, nušviesti vieną kitą mums rūpimą klausimą italų arba vokiečių spaudoje ir rūpesčio šiaip taip prasiversti. Taip ir apsikrauna raštų raštais. Pastoviai rašo Lietuvių Enciklopedijai kaip Lietuvos istorijos (iki 1600) redaktorius, bendradarbiauja vokiečių Herderio enciklopedijoje ir ita lų Enciclopedia Cattolica, parašo L'Osservatore Romano proginiais klausimais, susijusiais su Lietuva, dažnai rašo Aidam ir Amerikos lietuviškajai spaudai. Dalyvavo Romoje tarptautiniam istorikų kongrese (1957). Priklauso dar Baltų Institutui Bonnoje kaip narys, prisiimdamas ir rotacines vedėjo pareigas (1955-56, 1959-60) ir skelbdamas savo studijas to instituto leidiny "Commentationes Balticae". Vokiečių, italų ir lietuvių spaudai savo straipsniais yra priminęs Lietuvos krikšto, Mindaugo, šv. Kazimiero ir k. istorines sukaktis. Šiuo metu rūpinasi paruošti vokiškai Lietuvos istorijos didesnį apžvalginį veikalą, nes vokiečiai to pasigenda, dabar bene daugiausia iš svetimšalių domėdamiesi Lietuvos praeitimi. Taip toji Lietuvos praeitis ir užpildo visą kruopštaus mūsų istoriko erudito dabartį.

Penkiasdešimties metų jam sulaukus, turėtume jau nuo pusės to amžiaus skaičiuoti visus jo plunksnos darbus, pradedant Ateitimi (1923), nedideliais straipsneliais, paskui vis stambesniais rašiniais bei recenzijom vis stambesniuose mokslo žurnaluose, toliau jau atskirom knygom ir kapitaliniu "Merkelio Giedraičio" veikalu iki mūsų dienų. Bet toji bibliografija susidarytų jau stambesnė, negu jo surankiotoji šv. Kazimiero veikalui. Jos čia ir neketiname duoti, nes auksinis amžius, išverčiant savaip vieną lotynišką posakį, tėra dar via media, arba kelio vidurys. Antroje pusėje to kelio Zenono Ivinskio sugebėjimai, uolumas ir žemaitiškas ištvermingumas, tikime, atneš dar daugiau vaisių, negu jų sužymėta Lietuvių Enciklopedijos IX tome (200-201 p.).

Rasi, prablaivės ir Lietuvos dangus didesniam dar akstinui dirbti, ir geresnėm sąlygom, negu dabar jas turi. Tuomet, voratinkliam vėl besidraikant rudenį, būsime jau ir patys gerokai įrudenėję. Tik Zenonui nebus ko būkštauti: jo pasėlis Lietuvos praeities plėšiamuose dirvonuose yra gausus.

VIKINGAI, KRIKŠČIONYBĖ ŽEMAIČIUOSE APIE 850 M. IR KURŠAS

JONAS MATUSAS

Hamburgo-Bremeno arkiv. Rimbertas, aprašydamas savo pirmatako šv. Ansgaro gyvenimą, mini švedų, vikingų ekspediciją, vadovaujamą Olafo, į Žemaitijos pajūrio miestą-tvirtovę vardu Apuolė. Pagal dėstymą ir kontekstą, tai įvykę apie 853 m. Šioje biografijos vietoje (Vita Anskari, skyr. 39, Waitzo leidime p. 62), į kurią Lietuvos istorikai nebuvo atkreipę dėmesio, autorius mini "kai kuriuos iš pirklių" (Quidam negotiatorum), kuriuos tame paciame posme dar aiškiai apibrėžta, kad puolantieji vikingai buvę "įtikinti krikščionių pirklių, kurie su jais čia buvo" (a christianis edocti negotiatoribus qui simul aderant). Mat, švedai vikingai, nors tvirtovę ilgai laikė apgulę, nors keliskart atakavo, bet paimti neįstengė. Tuomet "krikščionys pirkliai" patarė šauktis Kristaus pagalbos. Tai padarius, užmegzta derybos su apgultaisiais, kurie sumokėjo didelę duoklę, o svetimi puolėjai pasitraukė ir išvyko namo. Nors tai netiesioginis liudymas (inesakoma, kad krikščionys pirkliai Lietuvos gyventojams skelbę savo tikėjimą), bet vis dėlto jis labai svarbus, kadangi tai pirmas atsitikimas, kuomet lietuviai sueina į tiesioginį kontaktą su krikščionimis.

Be to, šiame "Ansgaro Gyvenime", ir tai to paties žygio aprašyme, paskelbta du politiniai faktai: žygio metu Apuolės kraštas buvęs Danų duoklinėje priklausomybėje ir dabar Švedai stengęsi tai panaikinti ir atstatyti švedinę priklausomybę, kaip anksčiau buvo buvę (iš tikrųjų, tai vikingai arba normanai, kurie, kaip žinoma, buvo švedų, danų ir norvegų tautybės).

Na, bet ar galima tais liudymais tikėti? Pirmiausia, Ansgaras, kurio gyvenimas čia aprašomas. Jis (rašoma dar Anskar, Anscharius, vok. tarmiškai Scharies, kuriuo vardu Hamburge ir Bremene yra bažnyčios) buvo benediktinas, gimęs Pikardijoje 801. IX. 8. Paskui kurį laiką veikė Vokietijoje ir Flandrijoje. Sustiprino krikščionybę Danijoje. Prieš 845 m. daugiau kaip metus misionieriauja Švedijoje, statydindamas ten pirmas bažnyčias. Prieš 854 m. jis, kaip Danijos karaliaus atstovas, misijų reikalais vėl Švedijoje. 831 m. Ansgaras padaromas vyskupu naujos Hamburgo vyskupijos, kuri neužilgo sujungiama su Bremeno vyskupija ir jis skiriamas arkivyskupu. Be to, Grigaliaus IV Ansgaras buvo padarytas legatu "šiaurės kraštų", vadinasi, Danijos, Švedijos, Norvegijos ir sričių, didesnėje ar mažesnėje šių priklausomybėje, taigi, atrodo, visko, kas buvo apie Baltijos jūrą. Ansgaras miršta 864.II.3 Bremene. Tokiu būdu, jis dar buvo gyvas žygio metu į Apuolę, kuri teoretiškai buvo jo jurisdikcijoje.

O veikalo autorius Rimbertas? - Dar jaunas, Turholte netoli Brugges susitiko su Ansgaru ir nuo to laiko pasidarė jo mokiniu ir nuolatiniu palydovu. Krikščionybės stiprinimo reikalais važinėjo Danijoje ir Švedijoje. Po šv. Ansgaro 865 m. paskirtas Hamburgo-Bremeno arkivyskupu ir padarė benediktino apžadus. Mirė Bremene 888.VI.11. Taigi jis irgi Apuolės įvykių bendralaikis. Dar daugiau! Jo gimtinė jojo paties aprašomi šiaurės kraštai, tik neaišku, ar buvo flamandas ar danas. Rimberto "Vita sti Anskarii", bendrai paėmus, istorikų pripažįstama kaip blaivus ir patikimas įvykių aprašymas, kuris turi patikrintą vietą tarp Skandinavijos ir šiaurinės Vokietijos istorinių šaltinių.

Aprašytus įvykius patvirtina 11-to šimtmečio Adomas Bremenietis savojoje "Gesta Hamburgensis Ecclesiae Pontificum" (parašyta 1072-76 m.). Jis buvo katedros magister scholarum ir turėjo progos rinkti žinias iš pirklių, mat, Bremenas tais laikais buvo prekybos centrinis mazgas visai šiaurės Europai (pirmą kartą istorijoje pamini Ameriką vardu Winland, kurį buvę pasiekę vikingai). Istorinės medžiagos rinkimo reikalais buvo nuvykęs pas Danijos karalių Svend Estridsene, kuris garsėjo kaip šiaurės kraštų istorijos ir geografijos žinovas (1074). Adomo Bremeniečio veikalo 4-toji dalis yra grynai geografiška (Descriptio Insularum Aquilonis). Jo (ir Rimberto) veikalų yra keliolika leidimų, o Gesta Hamburgensis Ecclesiae išversta, be vokiečių, į visas skandinavines kalbas. Taigi Bremenietis, referuodamas "Ansgaro Gyvenimo" Apuolės įvykius, štai ką rašo (Quae insula) Churland dicitur.... Hanc insulam credimus in Vita sancti Ansgari Chori nominatam, quam tunc Sueones tributo subiecerunt. Una ibi nunc facta est ecclesia cuiusdam studio negotiatoris quem rex Danorum multis ad hoc illexit muneribus. Ipse rex gaudens in Domino recitavit mihi hanc cantilenam (Schmeidlerio leidime p. 244). Vadinasi, autorius nuo savęs teprideda įdomų faktą (girdėtą iš Danų karaliaus šv. Es-

tridseno), kad vieno danų pirklio tame krašte 11-me amžiuje buvusi pastatyta bažnyčia. Rašoma Churland-Chori, kas žodiškai būtų Kuršas, bet, sprendžiant pagal šio žygio aplinkybes ir ano meto politines-geografines sąvokas, lygia teise galima galvoti apie Apuolės plačią apylinkę, galbūt, siekinačią Baltijos jūrą.

Bet tuo kuršiškumas nesibaigia. Mat, būta istorikų, pvz., Dahlmann, o pagal jį ir Waitz, kuriems čia kalbamoji Apuolė (rankraščiuose Apulia, Appule, Ampule) "be abejonės" esanti "Pilten in Curlandia" (Vita Anskari etc., 1884, p. 61). Bet čia pat paduodama Kuniko priešinga nuomonė. O Arist. Kunikas (1814-99) buvo Rusijos akademikas, Silezijos vokietis, ėjęs mokslą Vokietijoje, istorijos šaltinių, archelogijos ir numizmatikos žinovas, rašęs ir lietuvių klausimais. Be jokios abejonės Ansgaro Apulia ta pati Žemaičių, pilis, iš kurios (taip pat ir Kretingos) XIII-to amž. vidury lietuviai puldinėjo kryžiuočių Memel-Klaipėdą. Tai būta stiprios pilies. Keletą kovų epizodų aprašo "Livonijos Eiliuotinė Kronika" (eil. 6963-7058). Girdi, nuo Klaipėdos Kretinga "už trijų gerų mylių" (vber guter milen dri), o už jos "visai netoli" (in nahen bie) esanti "pilis Ampille' (eine burc.... Ampille). Kronikos leidėjas Theod. Kallmeyeris ją identifikuoja su Imipilte (rašo Empilten in Samaiten). Dėl galėjimo galima taip daryti, bet, po generolo Nagevičiaus Apuolės piliakalnio kasinėjimų nepriklausomybės laikais, atrodo, jog tai bus buvus ne kas kita, kaip Apuolė. Ji tarp Ylakių-Truikinų-Šačių-Vaičaičių, atseit, Bartuvos upyne, Luobos ūpelio apylinkėse, kame prasideda Žemaičių augštuma.

Kad galutinai apsidirbus su kuršiškumu, dar reikia išspręsti vieną problemą. Mat, dalis kalbininkų (ir iš pačių lietuvių) teigia, kad apie 10-tą šimtmetį ne tik Apuolė, bet visas plotas nuo jos, tiksliau nuo Ventos, iki Nemuno ir į vakarus iki Baltijos jūros buvęs Kuršas ir kuršių gyvenamas. Bet jų argumentai beveik išimtinai yra ne filologiniai, o istoriniai ir, kaip tokie, neišlaiko kritikos. Kuršo vardas (cor, chori), kiek mums žinoma, pirmą kartą paminėtas "Vita Anskarii" autoraus. Jis Apuolę į tą sritį bus įjungęs ekstensijos būdu. Mat, vikingai pirmiausia bus susidūrę su realiu Kuršu, atseit, pusiasalių, kuris iš viso rytų Pabaltijo jiems arčiausias ir turėjo keletą gerų uostų. Be to, vikingų mazginis punktas buvo Gotlando sala, nuo kurios Kuršo pusiasalis, taip sakant, tik per gaidžio žingsnį. Visa, kas buvo už to didžiulio Kuršo pusiasalio, natūraliai bei praktiškai buvo siejama su juo. Čia teigiamą Kuršo sąvoką patvirtina Adomas Bremenietis, sakydamas "Kuršo sala" (Churland...insulam). Iš jūros atvykstantiems ir trumpai čia buvojantiems vikingams kranto visi iškyšuliai atrodė salos, ana, Bremeniečiui ir Prūsijos Sambija yra sala (tercia-imsula-Semland).

Stipriausias filologų argumentas tai "Kuršo vyskupija", kuri popiežiaus legato Viliaus Modeniečio 1237 m. rugsėjo mėnesį apibrėžta užimanti pajūrį tarp Ventos ir Nemuno. Iš tikrųjų, tai silpniausias įrodymas, kuris Žemaitijos kuršiškumo visiškai neįrodo, antra vertus, nei nemano įrodyti. Mat, anų laikų misijonoriaujančios Bažnyčios pagrindinis dėsnis buvo nukariautuose-pakrikštytuose punktuose steigti vyskupijas tų punktų vardais ir jų jurisdikcijai pavesti gretimas sritis, kurios dar nenukariautos ir maža težinomos. Tokia buvo XIII-to šimt. pradžios Prūsijos vyskupija. Miglotų žinių esama apie "Lietuvos vyskupiją" dar prieš Mindaugą. Jo įsteigtosios gi vyskupas 1254.IV. 6. iškilmingai rašosi "Dei gratia episcopus Lettoviae". Pagaliau, Žemgalių vyskupija, kol dar nebuvo Kuršo vysk-jos, apėmė šiosios vėliau valdomą teritoriją (tai matyt iš 1232 m. dokumento Bungės rinkinyje). Visą ginčą baigte užbaigia 15-to šimt. pradžios "Žemaičių vyskupija", kuri apėmė buvusios Kuršo vyskupijos beveik visą plotą, o vėliau dalį Žiemgalių vyskupijos. Ir dar: niekas Suvalkijos nevadina Žemaitija, nors per kelis šimtmečius sritis už Nemuno iki Šešupės ir Virbalio buvo "Žemaičių vyskupijos" sudėtinė dalis.

Na, ir Kuršo vyskupijos sienos, kaip jos nubraižomos ant žemėlapio kalbininkų ir kai kurių istorikų (pvz. J. Stakausko) moksliškai nėra tikslios. Popiež. legatas Vilius Modenietis 1237. IX jas nubrēžē šitaip: '. . . kas tik yra tarp Nemuno ir pirmiau paminētos Ventos upēs iki Lietuvos . . ." (quidquid est inter Memelam et praedictum fluvium Vende, pas Bunge.I. p. 197). O Venta nuo Latvijos sienos ties Leckava pasuka į pietryčius, paskui nuo Ventos-Dubysos kanalo ties Beržėnais ir Šaukėnais-į vakarus ir taip teka apie 25 klm. Nuo Pavadenės, kame Venta prasideda, iki Nemuno tiesiai į pietus ir tiesiai į vakarus ties Klaipėda dar lieka apie 80 klm. Beveik visiškai tikra, kad dokumento turėta galvoje Nemunas Klaipėdos plačioje apylinkėje. Mat, jis formuluota ir rašyta Livonijos Kryžiuočių teritorijoje. O šiems tuomet buvo gerai pažįstamas tik Klaipėdos pajūris, kame jie projektavo statyti pilį. Jų kovos su lietuviais ėjo beveik išimtinai ruože į vakarus tarp Klaipėdos ir Apuolės.

Išvedant sieną nuo Beržėnų-Šaukėnų į Nemuną ties Jurbarku, Medininkai-Varniai atsiranda Kuršo vykupijoje, kas veda į paradoksą: 1253 m. Lietuvos vyskupo Kristijono katedrasostas svetimoje vyskupijoje!

KURŠIŲ MARIOS
(V. Augustino nuotr.)

Kadangi Kuršo vyskupijos sienų nustatytojai turėjo galvoje, kaip baigiamąjį punktą, Nemuną plačiame ruože apie Klaipėdą, tad išeinamasis punktas beveik tikrai bus buvęs Venta, kol ji teka nuo Latvijos sienos į pietus, galbūt, iki Mažeikių-Bugenių linijos. Vidurinis punktas galėjo būti ir Plungė. Mat, Livonijos ordinas į Žemaitiją veržėsi iš Kuršo pusiasalio, atseit, Kuršo tikrąja prasme. Organizacijos ir atsparos punktai buvo pilys-tvirtovės pagal Ventos upę į žiemius nuo Lietuvos-Latvijos sienos: Kuldiga (Goldingen), Piltenė (Pil-

ten) ir kitos. Piltenė priklausė Kuršo vyskupui, dėl to kartais kalbama apie Piltenės vyskupiją. Vėliau suprojektuota vakarinis atramos punktas Klaipėdoje. Vadinasi, karinis-krikštijamas varžtas ėjo iš Pavenčio ties Latvijos siena, ir jis strateginiu bei politiniu būtinumu turėjo gravituoti į čia. Pagal ano meto istorinius šaltinius, kovų centras ir objektas buvo Šventosios-Palangos-Klaipėdos pajūris. Naujoji vyskupija tebuvo Kuršo užnugaris bei ekstensija. Kaip tokia, ji negalėjo būti per toli nuo atramos punktų.

Ir taip, "Kuršo vyskupija" buvo ne tautinė-kalbinė, bet misionieriavimo bei administracijos sąvoka. Mokslo vardu negalima kelti jokių abejonių. Tą sąvoką taip suprato net ir tie politiniai-bažnytiniai autoritetai, kurie steigė tą vyskupiją ir kurie XV-me amž. gynė jos skirtingumą nuo Lietuvos. Pirmasis planas steigti "Kuršo vysk-ją" apmestas 1229 m., kuomet pop. legatas vysk. Balduinas Alna su Kuršo " karalium" Lamekinu ir krašto atstovais padarė sutartį, kad jie priims krikščionybę. Čia detaliai išskaičiuojama jų valdomos teritorijos (terra Winda), bet nei vienu žodeliu neužsimenama apie Palangos-Klaipėdos pajūrį. Vadinasi, jis neįtrauktas į Kuršo vyskupiją, kuri, girdi, būsianti vėliau įsteigta (LUB, I, 134-36). Pats Kuršo vyskupas, kuomet Vytautas su Kryžiuočių ordino vadovybe, galima sakyti, ant peilių ėjo dėl Žemaitijos priklausomybės, taigi jis, paremdamas vokiečių tezę, 1420 m. paliudijo, girdi, ta sritis "buvo ir dabar yra Kuršo bažnyčios vyskupijoje.... ir gavo vardą nuo Kuršo bažnyčios ir vyskupo" (tnp., V, 622tol.). Vargu kam ateina į galvą, kad Žemaičių teritorinė vyskupija natūraliai ir logiškai eliminavo iš Žemaičių teritorinę Kuršo vyskupiją: Konstancos Bažnytinis Susirinkimas, gavęs Lietuvos-kryžiuočių bylą, ją išsprendė įsteigdamas Žem. vysk-ją (1416-11).

Augščiau sakyta prasme kuršiškumą suprato net jo atkakliausias gynėjas-Kryžiuočių ordinas. Jis vėliau argumentavęs, kad Kuršas traukias iki Nevėžio, o nuo ten Žemaičiai, taigi jis be jokių pastabų priėmė dovaną, kurią Lietuvos valdovai formulavo kaip "Žemaitija" (aplinkybių verčiami, tai padarė Jogaila, Vytautas, Švitrigaila 1382, 1384, 1389, 1398, 1402 ir 1404-ais m.). Bet kai reikėjo grąžinti, kryžiuočiai dusyk Žemaičius pradėjo vadinti Kuršu. Iš dalies dėl to įvyko Grunwaldas. Bet ir po Torno taikos (1411) kryžiuočiai nenusileido, dalyką painiodami Kuršo-Žemaitijos interpretacijos velniavoje. Vytautas nepasidavė (liko tikslus jo Aukštaičių ir Žemaičių filologinis aiškinimas) ir, iš tikrųjų, su kryžiuočiais turėjo ne taiką, bet paliaubas, kurios buvo pailginamos net šešis kartus. Lietuviai su kryžiuočiais tiesiogiai derėjosi 5 kartus (1414-19). Paskui byla atsidūrė ano meto tarptautinėse instancijose—pas Romos imperatorių (1410, 1413, 1420); Konstancos Bažn. Visuotiniame Susme (1416-17 60 žemaičių bajorų išgauna Žemaičių vys-ją); pagaliau, pas popiežių (1420). Bet kadangi sprendimai būdavo skirtingi, tai Žemaitijos kuršiškumo dalyką galėjo išspręsti tik Gordijaus mazgo mostas. Lietuva-Lenkija išėjo į karą prieš kryžiuočius (1422). Tų pačių metų Melno ežero taika Lietuvai pripažino vakarų sienas tokias, kokios išbuvo iki nepriklausomos Lietuvos laikų, atseit, su Šventąja ir Palanga prie jūros. O Baltijos jūra gyvenantiems Žemaitijoje ar netoli jos tradiciškai buvo siejama su ta sritimi. Livonijos kryžiuočių magistras 1422 m. sausio m. Palangos-Klaipėdos ruožą vadina "Lietuvišku pajūriu" (Lithoweshen strand). Jis buvo vykęs tuo keliu net du kartus ir kaip tik tuomet, kai ėjo Žemaitijos kuršiškumo ginčas (LUB, V, 795). Net Prūsijos magistras memoriale Vytautui (1409) rašo "Lietuvos jūra" (in Littore maris Littaviae, c. ep. Witoldi, 930). Flandrijos diplomatas Guilbert de Lanoy 1413 m. keliaudamas per čia, prancūziškai rašo "Lietuvos pajūris" (le Strand de Letaoeu, SR9, III, 446). XV-to amž. garsus Lenkijos kronikininkas Dlugošas sako tiesiog "Žemaičių jūra" (mare Samogiticum), ką iš jo bus paėmęs mūsų Daukantas. Na, o pajūryje "Žemaičių jūra" ir dabar yra įprastinis posakis.

Iš tikrųjų, tai buvo ir yra Žemaitijos jūra. Čion įteka didžiausia ir svarbiausia ne tik tos srities, bet ir visos Lietuvos upė Nemunas. Įdomu, jog Žemaitijos Akmena ir Minija į Baltiją įsilieja prie Nemuno žiočių. O pro čia, kaip rodo archeologiniai kasinėjimai, įvažiuodavo vikingai-normanai, kurių tikslai ilgainiui pasidaro kolonizaciniai bei prekybiniai. Ta prekyba (laikui bėgant, perimta vokiškos Hanzos) nuo XIII-to amž. pradžios taip išsiplėtoja, jog popiežai (pagal juos ir Rygos arkivyskupai) atvejų atvejais ją draudžia, girdi, trukdanti militarines misijas tarp Pabaltijo nekrikščionių. Štai dėl ko 1229 m. pradėta planuoti vietoje esančios lietuviškos-žemaitiškos Klaipėdos įsteigti Memelburgo pilį, o prie jos - naujos Kuršo vyskupijos centrą. Kuršo vyskupas, atrodo, paskirtas 1236-37 m. Tačiau du pirmieji vyskupai (Engelbertas ir Hermanas), nors gyvenę Kurše už Lietuvos sienų, bet lietuvių-žemaičių buvo nužudyti. Neilgai išsilaikė nei trečiasis, Heinrich von Luttelenborg (latv. Indrikis Licelenburgs), 1254 m. turėjęs palikti vyskupiją. Pranciškonas Heinrichas (1251-54) pažymėtinas dėl dviejų dalykų: su Livonijos kryžiuočiais

įsteigė Memelburgą (Klaipėdą) ir čion perkėlė Kuršo vyskupijos sostą. Jis energingai prisidėjo prie pilies ir miesto statybos darbų. 1252. VII. 29 katedra dar nepastatyta, bet kitais metais, atrodo, jau yra kapitulai namas ir ji pati bus čia apsigyvenusi (ji bus buvusi iš pranciškonų, nors vardais minimi tik vysk. reikalų vedėjas Tomas ir jo kapelionas Konradas). Atrodo, kad Heinrichas bus pradėjęs ir katedrą statyti, bet dėl Mindaugo steigtosios "Lietuvos vyskupijos" ir, galbūt, dėl Žemaičių karinių veiksmų prieš Klaipėdą). Vyskupas Edmundas (1263-98) jau iš Kryžiuočių ordino. 1291 m. jau aiškiai minima katedrair parapijos bažnyčia (LUB, I, 327 tol., 313 tol., 658 tol., 677 757). Bet Kuršo vyskupai Klaipėdoje išsilaikyti negalėjo. Pvz., Edmundo papėdininkas Burchardas, atrodo, apsigyvena Ventspilėje ir 1300 m. apie savo vyskupijos sienas rašo, kaip dar nukariavimu įgysimas (quos processu temporis sumus... per epugnationem et conversionem infidelium habituri, tnp., 757).

Rusijos imperija Kuršo vaiduoklį Žemaitijoje vėl prisikėlė kai, užėmusi visą Pabaltijį įsteigė "Kuršo guberniją" (Kurliandskaja gubernija), prie kurios priskyrė siaurutę pajūrio juostą su Šventąja ir Palanga iki Vokietijos sienos. Taip išbuvo iki imperijos griuvimo (1795-1918). Paskui tą ruoželį, pagal Rusijos tradiciją, kurį laiką užėmusi laikė įsikūrusi nepriklausoma Latvija.

Bebaigiant, paliesime Kaz. Būgos hipotezę apie lietuviškų giminių (jos dar vadinamos lietuviškai-latviškomis, aistiškomis ir baltiškomis) slinkimą link Baltijos jūros. Hipotezė dėl to, kad dar Būgos laikais buvo kitokių pagrįstų nuomonių pvz., Karaliaučiaus garsus prof. A. Bezzenbergeris skelbė, kad visų tų giminių protėvynė buvusi prie Kuršių marių (Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung 44, p. 258). O prof. Būga įrodinėjo, kad lietuviškos giminės (jos apėmė lietuvius, prūsus, latvius, kuršius) iš pradžių gyvenusios Dniepro augštupyje, ant Sožies ir Berezinos krantų, atseit, buvusių Minsko, Mogiliavo ir Smolensko gubernijų plote. Iš čia prasidėjęs slinkimas į vakarus. Prūsai pasiekę jūrą apie 3-ią amž. prieš Kristų, kiti gi po Kr. - kuršiai apie 9-tą, o lietuviai su latviais apie 10-11-tą ("Aisčių praeitis", pp. 13 tol., "Kalba ir senovē", pp. pp. V, LXII tol., "Liet. kalbos žodynas", I, p. 40 ir k.; čia sutraukta, kas jo buvo skelbta užsienio įv. žurnaluose).

Nors Būgos samprotavimą galima suderinti su mūsų Apuolės lietuviškumu (juk žodelis "apie" prileidžia vieną šimtmetį į priekį ir atgal), bet vargu bau gali būti abejonė, kad jo hipotezės baigiamasis punktas šiuo atveju yra atremtas į "Vita S. Ansgari" (apie prūsus ir lietuvius - į kitus žinomus veikalus). O kronikiniai-istoriniai šaltiniai gali būti įrodomoji medžiaga tik po istorinės kritikos, atseit, pates konkretinio teksto ir kalbamojo meto laiko aplinkybių. Bet būginei hipotezei patį pagrindą iš po kojų išmušė proistorės arba archeologijos mokslas. Po Bezzembergerio, daugiausia tyrinėjimais La Bauméo, W. Gaerte's, C. Engelio ir kitų yra įrodyta, kad lietuviškų arba baltiškų giminių sodybos pradėjo nusistovėti jau žalvario amžiuje. Palangos-Klaipėdos pajūrio gyventojai tose pačiose vietose sėdi mažių mažiausia nuo Kristaus gimimo. Taigi savaime atkrinta kokie dideli keliavimai iš vietos į vietą.

KŪRYBOS PASAULY

KNYGOS ir ŽURNALAI

LIETUVIŲ BELETRISTIKOS ANTOLOGIJA

LIETUVIŲ BELETRISTIKOS ANTOLOGIJA I dalis. Redagavo **BERN. BRAZDŽIONIS.** Išleido Lietuviškos Knygos Klubas. Chicago, 1957 m. 607 p. Kaina $7.00

Kai su Jonu Aisčiu ruošėme "Lietuvių Poezijos Antologiją", jau iš pereito amžiaus pabaigos buvo rinkinių, į kuriuos buvo galima atsiremti. O arčiau į mūsų laikus poezijos antologijų susidarė visas pluoštas, — ir bendresnių, ir sritinių. Be to, po ranka turėjome ir įvairių liaudies dainų rinkinių.

Bernardui Brazdžioniui su beletristikos antologija teko pralaužti pirmuosius ledus. Redaktoriui tai sudarė nelengvą naštą, kurią sunkino dar ir tai, kad darbą teko atlikti svetur, kur ne visa medžiaga prieinama. Todėl jis ir prisipažįsta: "Uždavinys, ypač mūsų sąlygomis, nelengvas, ne visu 100 nuošimčių įmanomas, nes, esant ne Lietuvoje, trūksta daugelio duomenų ir šaltinių... Teko tenkintis tuo kas prieinama".

Pirmas beletristikos antologijos tomas pradedamas Simanu Daukantu. Tiesa, čia duodama ištrauka iš jo istorinių raštų. Tačiau, kaip pažymima antologijoje, Simanas Daukantas ir savo mokslo veikaluose "griebiasi beletristinio stiliaus". Beje, yra rašęs ir beletristikos. Tai jo "Rubinaičio Pelūzės Gyvenimas", nors ir sekimas, anot jo, iš teutonų kalbos. Kadangi šis dalykas dabar prieinamas, būtų pageidautina antologijoje turėti ir jo pavyzdžių. Tai būtų galima padaryti priede po antrosios dalies, jei susidarytų daugiau tam medžiagos.

Sekantis yra Motiejus Valančius. Pratarmėje į antologiją keliamas klausimas, kurį autorių statyti pirmuoju lietuvių grožinės prozos kūrėju. Pažymima, kad A. Tatarės pamokslus "tenka laikyti pirmaisiais originalinės grožinės prozos daigais". Apie Valančių taip atsiliepiama; "Beletristo talentas visu platumu iškyla taip pat pirmoje eilėje ne grožiui, o gėriui (auklėjimui, moralizavimui) rašytuose vyskupo Motiejaus Valančiaus didaktiniuose raštuose". Paskui primenama, kad V. Bičiūnas pirmuoju lietuviškos grožinės prozos rašytoju norėjo laikyti A. Fromą Gužutį. Mano galva, pirmas stiprus beletristas lietuvių literatūroje yra Valančius, nepaisant to, kad jo kūryboje esama didaktinio elemento. Tačiau kiek tai liečia stilių ir žodį, Valančius yra vienas iš ryškiausių mūsų autorių. Todėl ne visai tikslūs tie kritikai ir literatūros istorikai, kurie Valančiaus raštuose perdaug užkliūva už moralizuojančių vietų, o nepastebi kitų — literatūrinių — jo savybių. Panašiai atsiliepdavo V. Mykolaitis-Putinas savo literatūros kurse. O dabar Lietuvoje išleistoje literatūros istorijoje, parašytoje kelių autorių, apie Valančių užsimenama tik keliomis eilutėmis, nežiūrint to, kad savo laiku tas pats A. Venclova ir P. Cvirka negalėjo atsidžiaugti kai kuriais Valančiaus raštais, ypač šventųjų gyvenimais.

Šią užuolanką padarėme, norėdami išsitarti, nuo kurio autoriaus tektų pradėti grožinės lietuvių prozos istoriją. Visai sutinkame su vėlesne antologijos išvada, pridėta prie įvedimo į Valančių, būtent: "M.V. iškyla didelių gabumų pasakotojas realistas, pirmasis liet. lit-je grožinės prozos kūrėjas, padėdamas pagrindus beletristikai, kaip Duonelaitis yra padėjęs poezijai" (19 p.).

Po Valančiaus eina Antanas Tatarė, A. Fromas Gužutis, J.S. Dovydaitis, Jonas Gerutis, Žemaitė, V. Pietaris, Žmona, Vincas Kudirka, Bitė, K. Vanagėlis, P. Mašiotas, Aišbė, Dėdė Atanazas, Lazdynų Pelėda, Jadvyga Juškytė, Vaižgantas, Meškuitis, Dobilas, Uosis, Jonas Kmitas, J.A. Herbačiauskas, Margalis, Šatrijos Ragana ir kiti — viso labo bene penkiasdešimt, šį tomą baigiant Marija Aukštaite.

Kaip matyti, vieni iš jų priklauso prie lietuvių literatūros klasikų, ir jų vieta literatūros istorijoje tvirtai atžymėta. Tokie autoriai yra, pavyzdžiui, Žemaitė, Lazdynų Pelėda, Šatrijos Ragana, Jonas Biliūnas, A. Vienuolis, V. Krėvė, Ignas Šeinius, J. Savickis, V. Mykolaitis Putinas.

Antroje vietoje eina daugiau ar mažiau žinomi autoriai, kurie tačiau literatūros istorijoje savo tikresnio kampo lyg ir neturi, o privalėtų turėti. Man visados atrodė, kad savo srityje nuopelnų turi Pranas Mašiotas, ne tik kaip naujosios vaikų literatūros pradininkas, bet ir kaip geras pasakotojas, turėjęs aiškų stilių ir gražią kalbą. Kitas atvejis galėtų būti J.A. Herbačiauskas. Jis atnešė naujus vėjus į lietuvių literatūrą — ir šiandien vargiai jis yra keno nors pralenktas kaip modernistas. Be to, jis turėjo vieną iš dinamiškiausių stilių mūsų literatūroje. Pagaliau J.A. Herbačiauskas yra palikęs kritikos pastabų, kurios savo aktualumo nenustojo ligi mūsų laikų. O vis dėlto, rašant apie mūsų literatūrą, su juo kartais pasielgiama, lyg jo nė būte nebūtų. Panašiai be savo kampo paliekamas ir Dobilas, savo "Blūdu' mūsų grožinę prozą pasukęs psichologine ir filosofine linkme anuo metu gan nauja.

Bern. Brazdžionio antologijoje trečią grupę sudaro autoriai, kurie visai nustumti į šalį, nors ir be reikalo. Vienu iš tokių tektų laikyti Joną Gerutį, palikusį ypač gausiai teologinių raštų. Tačiau jis

buvo rankas pridėjęs ir prie beletristikos, nors iš dalies ir didaktinės. J. Geručio kalba yra švari ir individuali. Žodžio raiškumu ir tikslumu jis galėtų kiek priminti Valančių. Štai vienas jo pavyzdys iš antologijos: "Zarasų paviete, Dusetų apygardoje, tarp dviejų kalnų, iš abiejų galų tarp ežero stovi vienasėdis Žuvienė. Per jos vidurį zirzena upytė, po kurią vidurvasariu vištos braido, o pavasarį arklys plaukia. Jis sunkia atliekamą vandenį iš vieno ežero kitan. Kone ties pat trobomis yra sietuva, verpeto išgraužta, kurioje marmėte marma įvairios žuvys. Sakytume, jos susirinko čia iš visos Lietuvos. Nors yra sakoma, būk lydeka tegyvenanti tekančiame vandenyje, karosas — dumbluose, vėgėlė — po akmeniu, guirė (kuoja) — sriaumėse, vėžys — urvuose, tačiau šitoje gelmėje gyvena visos, ir, rodos, visoms čia yra ramu. Todėl, be tų, yra dar sietuvoje: šapalai, raudos, pypliai, ešeriai, kujagalviai, mekšros, žiobriai, lašišai, unguriai ir daugumėlis kitų. Yra taip tiršta, jog, panorėjus sugauti, užtenka užmesti tinklą ir vėl ištraukti. Vėžiai, tarsi džiaugdamiesi, lipa patys krytin, tik bereikia iškelti ir iškratyti. (62-3 p.).

Iš tokių užmestų autorių antologijoje visai neblogą dalyką randame J. Uosio (1874-1934). Neturint daugiau jo raštų pavyzdžių, sunku pasakyti, kokį įspūdį jis paliktų savo visumoje. Tačiau antologijoje įdėtasai kūrinėlis "Ieško" gan įdomus savo tema ir parodytais veikėjais, nors ir jaučiama moralizuojančios tendencijos.

Panašiai būtų galima išsitarti, kokia vieta turėtų atitekti A. Fromui Gužučiui, K. Vanagėliui, J. Kmitui, Vaidilutei, J. Švaistui, A. Giedriui, K. Karpiui ir kitiems. Iš čia paminėtų, duotoji A. Fromo Gužučio ištrauka nepalieka geresnio įspūdžio, nors pats tipas išvedamas gan įdomus. Taip pat maža ką bepasako ir Margalio ištraukėlė. Gal čia yra bendresnė problema, kai tenka parinkti kurią nors vietą iš ilgesnio veikalo. V. Mykolaičio Putino ištrauka palieka stiprų ir nuotaikingą įspūdį.

Kita problema, ruošiant antologiją, buvo tai, kas geriau atrinkti iš novelių ir apysakų. Apskritai paėmus, geresni mūsų šios srities kūriniai yra atvira knyga: Žemaitės "Petras Kurmelis', Šatrijos Raganos "Irkos tragedija", Lazdynų Pelėdos "Stebūklingoji tošelė" ir tt. Antologijoje "Petro Kurmelio" nerandame— gal dėl to, kad tai gana ilgas dalykas. Tačiau Žemaitė ir be to gerai atstovaujama. Ko tektų antologijoje pasigesti, tai A. Vienuolio "Paskenduolės', vienos iš pačių geriausių novelių lietuvių literatūroje. Iš Vinco Krėvės turime "Gilšę", "Indą, kuriame karalius laiko geriausią vyną" ir "Išsibarė'. Vietoje "Indo' gal būtų geriau dėti kurį stipresnį V. Krėvės orientalinio stiliaus kūrinį, sakysime, "Azerstano šalį". "Indas' turi šiek tiek moralizuojančios prasmės — gal dėl to jis dažniau ir dedamas mokykliniuose vadovėliuose. Jurgio Savickio gal būtų derėję ką nors paimti iš "Ties aukštu sostu," kur autorius šviežesnis. Baigiant dar tektų nurodyti vieną kitą konkrečią pataisą. Šatrijos Raganos gimimo data yra 1877 m., o ne 1878. Kalbant apie J. Gintautą, jau pat pradžioje pasakytina, kad tai buvo vysk. J. Staugaitis, nes išeina, kad J. Gintautas buvo Steigiamajam Seime ir t.t. Be to, čia ir datoje įlindo korektūros klaida. Bet tai mažmenos.

Žinoma, lengviau rašyti pageidavimus, kaip tokį stambų darbą paruošti.

Metus bendrą žvilgsnį, peršasi išvada, kad grožinėje lietuvių prozoje maždaug ligi Žemaitės pasirodymo kyšo didaktinis elementas. Paskui lietuvių beletristika moralizavimo nusikrato, nors kai kuriuose autoriuose šis polinkis nėra išnykęs ligi mūsų dienų. Bet tai jau vestų į antrą antologijos dalį, kuri turėtų netrukus ir pasirodyti. O tuo tarpu tenka pasidžiaugti, kad Bern. Brazdžionis atliko pionierišką, kruopštų ir naudingą darbą, suredaguodamas šį lietuvių beletristikos antologijos tomą.

A. Vaičiulaitis

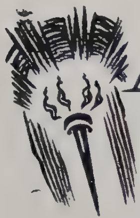
LIAUDIES MENO SIMBOLIKA

Tyrinėtojai nebe nuo šiandie domisi liaudies meno ornamentais ir simboliais. Vokiečiai yra užplanavę didelį "Handbuch der Symbolforschung", kurio būsią net 16 tomų (redaguoja Ferdinandas Herrmanas, leidžia Hiersemann Verlag, Stuttgarte). Lietuvišką simboliką liaudies poezijoje tyrinėjo olandas aVn der Meulen Rz. ir mūsiškis Balys Sruoga. Liaudies meno simboliai irgi jau seniai atkreipė dėmesį: vokiečiai Albertas Bezzenbergeris ir Gustavas Froehlichas surinko labai įdomios medžiagos ir davė geras apybraižas. Mūsiškiai irgi prisidėjo: J. Jaroševičius, J. Basanavičius, A. Varnas, P. Galaunė ir J. Baltrušaitis gerokai pasidarbavo, rinkdami liaudies meno paminklus ir juos aiškindami.

Naują mėginimą aiškinti mūsų liaudies meno pradus davė Marija Gimbutienė tik ką išėjusioje angliškoje knygoje "Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art", Philadelphia, išleido American Folklore Society, 1958. Didelis šios palyginti mažos (tik 148 psl.) knygelės įnašas yra gausi ir labai įdomi paveikslų medžiaga (viso 157), kuriai duota tiksli metrika ir šaltinių nurodymai, tad bet kas galės ja pasinaudoti ir ypač ji bus paranki kitataučiams. Mūsų liaudies menui tuo būdu dar kartą praskintas kelias į viešumą.

Autorė nesitenkina medžiagos pateikimu, bet imasi jos aiškinimo. pasimtą uždavinį žiūri rimtai ir naudoja mokslinio darbo metodus, dažnai nukrypdama į archeologiją, kuri yra jos specialybė. Jai rūpi senieji simboliai ir ornamentai, nauji krikščioniškos kilmės simboliai jos nedomina. Daromi palyginimai su priešistorinių laikų iškasenomis Pabaltijos kraštuose ir daromos ekskursijos į tolimesnius kraštus, kaip Skandinavija, Kretos sala ir Maž. Azija (hititai), siekia iki Asirijos ir net Indijos. Reikia pripažinti, kad idėjinio panašumo yra, nors formos gerokai skirtingos. Tatai patvirtina dėsnį, kad kultūros srityje viskas sukasi apie tam tikrą ribotą skaičių pagrindinių idėjų ir pradų, kurie pasireiškia įvairiais pavidalais. Tik barbarizmas yra originalus ir gali būti sukurtas "iš nieko", tuo tarpu kultūriniai laimėjimai remiasi bendromis žmogiškomis vertybėmis, kurios neapsiriboja vieta ir laiku.

Autorė yra priešingų jėgos polių teorijos šalininkė. Tiesa, ji nekalba apie protonus ir neutronus, bet apie vyrišką ir moterišką pradą, kurių pirmajam atstovauja dangaus skliautas, o antrajam — motina žemė. Kiekvienas tų polių turi savo simbolius ir dievus. Dangaus skliauto simboliai yra ratas, saulė, mėnulis, kūjis, žalčiai, paukščiai, arklys, bulius, ožys, ir dievybės, kaip Perkūnas. Motinos žemės simboliai yra augalai ir medžiai, ypač mistiškas gyvybės medis, visoks augimas ir žydėjimas, kalvos ir akmenys, pagaliau žemės dievybė Žemyna. Tiesa, augalų tarpe yra taip pat vyriškų ir moteriškų simbolių: mūsų tautosakoje lelija, liepa, eglė yra moteriški augalai, tuo tarpu dobilas, ąžuolas, uosis — vyriški. Liaudies mene tie abiejų polių simboliai sujungiami pagal tam tikrą dėsningumą, turint mintyje, kad jųdviejų susijungimas duoda pasauliui visą gyvybę. Kova už gyvatą ir blogio nugalėjimas yra kitas akstinas, kuris kuria mitus ir simbolius. Galima ir nesutikti su visais autorės aiškinimais, tačiau reikia pripažinti, kad bandymas yra į-

MOKSLAS

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJA PIRMOS KULTŪROS PREMIJOS LAIMĖTOJA

Informuoti visuomenę apie LE, kurios jau turime 14 tomų, nėra jokio reikalo. Kas bent kiek domisi lietuviškos kultūros dalykais, tas žino kas ji yra ir ko ji verta. O pirmos kultūros premijos, kuri jai šiais metais paskirta, tikrai yra verta. Atpuolė taip pat ir skeptikų keltos abejonės, ar leidėjas ištesės apsiimtą darbą išvaryti iki galo. Vis dėlto, kalbant šia tema, neįmanoma susilaikyti nepareiškus pasitenkinimo ir net džiaugsmo, kurį pergyvena kiekvienas lietuviškos kultūros mylėtojas su kiekvienu naujai pasirodžiusiu LE tomu.

Enciklopedija reguliariai auga ne tik tomų skaičium, bet progresuoja ir savo kokybe. Net išorinė išvaizda — popierius, iliustracijos pastaruoju metu pagerėjo. Reguliarus LE pasirodymas — trys tomai į metus — iš dalies atstoja mums specialių sričių žurnalus, kurių čia nepajėgiame leisti.

Enciklopedija negali skelbti monografijų atskirais klausimais, bet užtat ji pateikia naujausių faktų bei tyrimų santraukų, kurios yra patogiausias informacijos šaltinis. O tokių santraukų čia yra tikrai puikių, paruoštų geriausių savo srities specialistų, pvz. šių metų tomuose apie Kriavą, Kriavo (Krėvos) aktą, kryžiuočius, kuršius, Latgalą, Latviją, Lenkiją, lenkinimą bei lenkėjimą Lietuvoje; kalbinių apie krikštavardžius bei iš jų padarytas pavardes, kunigo bei kitas etimologijas; literatūrinių apie Krėvę, Kudirką, Kriaučiūną, Kondratavičių,

---

domus, savaimingas ir verčiąs pagalvoti. Autorė dabar atsidūrė gerame kelyje, aiškindama stogų žirgelių kilmę: iš pradžių kritiškose vietose, kaip apsaugos priemonė, buvo dedamos arklių ir gyvulių galvos, vėliau jas pakeitė medžio pjaustiniai.

Mūsų tautosaka ir liaudies menas dar rodo, kad nėra aiškios ribos tarp žmogaus ir gamtos kūnų, ji pradingsta visatoje, susilieja į vieną didžiulį kosmosą. Žmogus gali kalbėti su medžiais ir gyvuliais, elgiasi, kaip su sau lygiomis būtybėmis, mirusio žmogaus vėlė dažnai pereinanti gyventi į medžius ir paukščius. Tad senovės lietuvis nesididžiavo savo žmogišku prakilnumu, bet jautėsi draugas ir brolis visai gamtai: dangaus kūnams, medžiams ir paukščiams. "Mėnuo — tėvelis, saulė — močiutė, žvaigždė — seselė, sietyns — brolelis" sako populiari daina. Antra vertus, pastebime ryškius panteizmo bruožus. "Viskas, kas yra virš galvos, yra šventa", — tai būdingas mūsų žmonių posakis.

Grįžtant prie Gimbutienės studijos, keletas pastabų bei pageidavimų. Per drąsus yra tvirtinimas, kad "in old Lithuanian, Latvian and Old Prussian languages **dievas** ('god') means also the sky, the 'vault of heaven' (p. 46). Žinoma, galima daleisti, kad kadaise tokia prasmė buvo, bet šiandie neturim rimtų davinių, patvirtinančių, kad iš tikrųjų taip yra buvę. Paralelės su indų 'dyaus' (dangus) dar neužtenka tokiam teigimui paremti. Įdomi yra išpjaustyta prieverpstė iš rytinės Lietuvos datuota 1847 m., kurioje autorė tarp kitko mato: "a horse drawn four-wheeled chariot with a horned figure seated in it, possibly the god Perkūnas...' (p. 39). Žiūrėjau ir pro padidinamą stiklą į tą raižinį, galėjau matyti arklį ir vežimą keturiais ratais, jame sėdi žmogiška figūra, tačiau 'Perkūno ragų' nė kaip negalėjau įžiūrėti. Pagal liaudies tradicijas, Perkūnas važinėja dviračiu vežimu, traukiamu ožių, bet ne arklio. Perkūnas niekados nevaizduojamas raguotas. Jei tame išpjaustyme žmogiška figūra iš tikrųjų turi ragus, tai ten greičiau galėtų būti vaizduojamas Maižiešius, o ne Perkūnas, nes apie Maižiešių žmonės įsivaizduoja, kad jis turįs 'žydišką ragą'. Daug didesnis galimumas yra tas, kad prieverpstės išdrožėjas norėjo pats save atvaizduoti: prieverpstes išdroždavo bernai savo išrinktosioms, kaip dovanas, tad koks guvus bernas galėjo pridėti savo 'fotografiją' geresniam atminimui.

Yra smulkesnių techniškų neapsižiūrėjimų, kurių sunku išvengti. Pvz., cituojama 'duok jam pilnatį' (p. 13), kai originale yra surimuota 'duok jam (mėnuliui) pilnystę'; nėra nurodytas šaltinis ar lietuviška atitikmena posakiui 'from cemetery grass our blood flows' (p. 57); nėra nurodytas šaltinis dainų citatoms p. 66 ir 71; psl. 24 vietoj figs. 151, 152, turėtų būti figs. 154, 155; bibliografijoj dukart paduotas tas pats veikalas, vienąkart p. 141 pagal antraštę "Die lettischen Sonnenmythen", o sekančiame puslapy tas pats pakartota su autoriaus pavarde Mannhardt. Žinoma, tie smulkūs dalykai didelio trūkumo nesudaro.

Apskritai, studija verta dėmesio, yra gražiai išleista ir malonu bus ją bet kam pavartyti, pasižiūrėti į gražius mūsų liaudies meno kūrinius ir susimąstyti dėl jų prasmės.

Dr. J. Balys

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Jose Hernandez: **MARTYNAS FIERRO.** Argentinos epiko Martin Fierro (1834-1886) poema. Išvertė Antanas Vilutis. Buenos Aires, 1958, 82 p.

Jonas Balys: **UŽBURTI LOBIAI.** Lietuvių liaudies sakmės. Nidos Klubo leidinys nr. 22, 1958, 96 p.

RINKTINĖ (ištraukos iš periodinės spaudos). Leidžia kas trys mėnesiai Nidos Klubas, 1958 m., 90 p.

Joseph Ehret: **VOM RUSISCHEM MENSCHEN.** Basel, 1958 m., 24 p.

LITHUANIAN FOLKS TALES, red. Stepas Zobarskas, iliustravo Ada Korsakaitė, pastabas parašė dr. J. Balys, 200 p., išleido Gerald J. Richard leidykla Brooklyne, sutelkta 40 pasakų, kaina 4.50 dol.

Antanas Rūkas: **SUŽALOTIEJI.** Romanas. Nidos Klubo leidinys Nr. 24, 1958 m., 256 p.

Juozas Švaistas: **TRYS ŽODŽIAI ARBA GYVENIMO MAGIJA.** Spaudė "Draugo" spaustuvė. 1958 m., 176 p.

Jeronimas Ignatonis: **IR NEVESK Į PAGUNDĄ.** Premijuotas "Draugo" romanas. Išleido Lietuviškos Knygos Klubas. 1958 m., 314 p. Aplankas dail. Jono Pilipausko.

Dr. Algirdas Margeris: **AMERIKOS LIETUVIAI IR ANGLIŠKŲJŲ SKOLINIŲ ŽODYNAS (1872-1949).** Apibūdinama kai kurie Amerikos gyvenimo bruožai. Paliečiama kalba, spauda, parapijos ir mokyklos. Didžioji knygos pusė skirta žodynui. Aiškinama Amerikos lietuvių anglų kalbos pasisavintieji žodžiai. Knygą atspaudė "Naujienos", 1956 m., 366 p. Įrišta drobės viršeliais.

Kraševskį, Kuršaitį; filosofinių apie kultūrą, kultūros autonomiją, kultūros filosofiją, kūrybą, laimę, laisvę, liberalizmą; etnografinių apie kraštotyrą, lietuviškus kryžius, kūčias, laidoseną bei laidotuves; geografinių apie Kuršių mares bei kitas Lietuvos sritis bei miestus. Yra ir nelituanistikos srities gana plačių straipsnių, pvz. kraujas, laivas, lėktuvas ir kt.

Tai tik pavyzdžiai, o tokių išsamių ilgesnių santraukų yra kiekviename tome.

Yra betgi įdomių dalykų ir trumpose informacijose. Kaipgi neįdomu pvz. nors ir tokie faktai, parodą lietuvių patriotizmą ir pasišventimą, kaip lazūniečio Barausko (Žr. Lazūnai) kova su Lenkų valdžia, kad jį laikytų lietuviu, o ne lenku; kaip knygnešės Laurinavičiūtės žygiai, kol rusai ją pagaliau ištrėmė iš Lietuvos, ar kad ir iš Lietuvos kilusio žydo, prancūziškai rašančio filosofo, nusistatymas vartoti lietuvišką savo pavardės formą Levinas, kai tuo tarpu kai kurie lietuviai Amerikoj, net ir lietuviškoj spaudoj, nesigėdi rašyti savo pavardės lenkiškai ar amerikoniškai.

Labai gerai, kad LE nepamiršta ir mūsų kultūrininkų kankinių — Sibiran ištremtų ar kitur nukankintų. Reikėtų negailėti vietos jų golgotai plačiau aprašyti, nes tai bus vertinga medžiaga ateities martirologijai. Iš kitos pusės, laikau visai nereikalingu ir net žalingu dalyku žymėti, kad kuris nors lietuvis Lietuvoje apdovanotas kokiu bolševikiniu ordenu ar titulu. Argi lietuviui patriotui gali būti kokia garbė gauti bolševikinį titulą?

Suprantama, mūsų enciklopedija nėra tobula. Profesorius St. Kolupaila jau yra nurodęs ("Draugas" 1958. 9.13) XIV t. kai kuriuos netikslumus bei korektūros klaidas. Jų pasitaiko net ir geriausiose enciklopedijose, nekalbant apie sovietinę, kuriai propaganda dažnai svarbiau nei tiesa. Vis dėlto būtų geriau, jei trūkumų būtų mažiau. Šia proga norėčiau iškelti keletą kalbinių trūkumų bei nenuoseklumų.

LE nesiseka su vardų rašymu. Seniau rašyta **Sovietų Sąjunga, Tarybų Sąjunga, TSRS, Sovietų Rusija**, o dabar XIII ir XIV t., atrodo, sąmoningai rašoma **Sovietų Rusija**, nors ir vėl kartais **Sov. Sąjunga** (329), ir **SSSR** bei **LTSR** (XIII, 77p.). Vartoti rusišką santrumpą SSSR lietuviškame tekste absoliučiai netinka. Jokioj kalboj taip nedaroma. Plg. ag. **USSR**. Netinka rašyti ir "inspektorius **US zonai'** vietoj **Amerikos ar JAV zonai. Galima** būtų dar rašyti "**S. Rusija** okupavo Lietuvą', bet netinka rašyti, kad "**S. Rusijoj** yra du šimtai milijonų gyventojų' nes tiek gal yra Rusijoj kartu su Ukraina, Kazachstanu ir kt. Todėl ar negeriausia mums būtų rašyti, kaip dauguma kitų tautų ar mūsų spauda kad rašo, būtent **Sovietų Sąj-ga?** Plg. **Soviet Union, Sowjetunion, Union soviëtique** ir kt. Ar verta rašyti kitoniškai, nors ir nevisai žmoniškai, t.y. ne taip, kaip daugumas kitų rašo?

Taip pat nepateisinamas rašymas "Lietuvos **tarybinių** kompozitorių sąjungos pirmininkas", "**tarybinių** kompozitorių suvažiavimas" (XII, 103, 143), "**tarybinių** dailininkų sąjungos vicepirmininkas', "**tarybiniai** laikraščiai" (XIV, 453, 473) ir pan. Kodėl mes turėtume įsikibę laikytis šio grynai propagandinio, nieko bendro su faktine tikrove neturinčio termino "tarybinis", man visai nesuprantama. Ypač kad šalia to rašoma ir "**sovietinėje** lietuvių spaudoje" (XIII, 77). Lietuvos komunistai, rašydami "tarybiniai kompozitoriai", "tarybiniai dailininkai", nori pabrėžti, kad tie kompozitoriai ir dailininkai priklauso tik dabartinei "tarybinei Lietuvai". Bet kodėl mes turėtume Gruodį, Račiūną, Žmuidzinavičių ir kitus vadinti tarybiniais menininkais? Apie tai plačiau žr. "Lietuvių kalbos sovietinimas" ("Lietuva" Nr. 8,1956).

Nė kiek negeresnis reikalas ir su pavardžių bei vardų rašymu. XIV rašoma: **Jan Kochanowskis, Juliusz Slowackis, Ignacy Potockis, Mikolaj Rejus, Wincenty Polis, Jerzy Giedroyčis** (!), taip pat **su Jan Zamoiskiu, su Jerzy Ossolinskiu** ir t.t. Tai visiška naujovė. Lietuvių rašto istorijoj taip niekad, berods, nebuvo rašoma. Iki šiol žinojome trejopą rašymo būdą: 1) nieko nelietuvinant ir nekeičiant, pvz. **Jan Kochanowski**, 2) pridedant tik lietuviškas galūnes prie originalo — vardo ir pavardės, kaip dabar daroma Lietuvoj, pvz. **Jonas Kochanowskis**, ir 3) dedant lietuviškas galūnes ir populiarius krikščioniškus vardus rašant lietuviška forma, kaip dabar įprasta, pvz. **Jonas Kochanovskis, Julius Slovackis, Ignas Kraševskis** ir pan. Čia kai kurias lenkiškas raides pakeičiame lietuviškomis, pvz. vietoj w, sz — v, š. Kai kurių populiarių lenkų rašytojų, turinčių artimų ryčių su Lietuva, pavardes esame visai sulietuvinę, pvz. **Adomas Mickevičius, H. Sienkevičius, L. Kondratavičius, E. Ožeškienė**. Galima, žinoma, ginčytis, ar gerai darome, šitaip rašydami. Bet yra faktas, kad taip rašyti jau esame senokai įpratę ir vargu jau atprasime. Kaip nebekeisime **Varšuvos** į **Warszawą** ar **Varšavą**, taip nebekeisime ir **Mickevičiaus** į **Mickiewiczių**. Tačiau ne šis klausimas man tuo tarpu rūpi, o būtent štai kuris: ar dedant lietuvišką galūnę prie pavardės, galima jos nedėti prie vardo? Ar galima rašyti **Mikolaj Rejus** (ne **Mikalojus Rejus, Jan Kochanowskis** (ne **Jonas Kochanovskis** ar net **Janas Kochanowskis**), su **Jan Kochanowskiu** ir pan.? Mano nuomone taip rašyti visai netinka, nes toks rašymas labai nenuoseklus. Nėra jokio pagrindo linksniuoti pavardę, bet nelinksniuoti vardo, juoba kad lietuvių kalba sunkiai pakenčia nelinksniuojamą žodį, ypač teksto vidury.

Toks rašymas dar labiau nepateisinamas kai tame pačiame ir kituose tomuose rašoma jau iš tradicijos **Vladislovas Vaza, Bagdonas Chmielnickis** (nors 421 p. **Bohdan Zaleskis**), **Mykolas Višnioveckis, Stanislovas Poniatovskis** (ir **Poniatauskis** XII. 475), **Adomas Čartoryskis** ir **J. Czartoryska, Mykalojus Kopernikas** (XII, 424), **Ignas Potieckis** (XII, 476), bet **Ignas Dzialynski** (475), ne Dzialynskis ir t.t. Nenuoseklumą didina rašymas visiškai nieko nekeičiant ir nepridedant, pvz. **H. Paszkiewicz, O. Halecki, I. Kolankowski**, (XIII, 91), **Lehmkuhl, Pergen, Ozanam**, bet čia pat **Kolpingas, Ketteleris** (XIII, 103) ir **Devisovas, Suvorovas**, bet **Repnin, Arsenjev** (XII, 46-7).

Kas čia pasakyta apie lenkiškas, vokiškas ar rusiškas pavardes, tinka ir angliškoms bei kitokioms. Jeigu jau rašoma **Abraomas Linkolnas** (X, 27), tai nuoseklumas reikalauja rašyti ir **Benjaminas Harrisonas, Teodoras Rooseveltas, Franklinas Rooseveltas, Herbertas Hooveris** ir pan., o ne **Benjamin Harrisonas, Herbert Hooveris** ir t.t. Pagal **Jurgis Vašingtonas** gal geriau būtų rašyti ir **Jonas** (ne **John**) **Adamsas, Jokūbas** (ne **James**) **Madisonas** ir t.t.

Kai kas pasiges nuoseklumo ir Amerikos miestų vardų rašyboje. Jeigu rašoma **Vašingtonas**, tai kodėl **Waterburis**, o ne **Vaterburis**? Jeigu **Ročesteris, Bruklinas**, tai kodėl ne **Skrantonas, Klevelandas**, o **Scrantonas, Clevelandas** (X, 38)? Gana keistai skamba **Naujorkas**. Šiai sulietuvintai ir suliaudintai formai kažkodėl padaryta išimtis, nes nerašoma nei **Naudžersis** (New Jersey) nei **Nauhavenas** (New Haven). Tiesa, kad daug kas senesnės kartos taria **Naujorkas**, bet tie patys žmonės suliaudina ir Scrantoną (**Skrantai**), Shenandoah (**Šenadoris**) ir kt. Jeigu nevartojame kitų suliaudintų formų, neverta liaudinti nė **Niujorko**, kurį šitaip rašo mūsų ir dabartinė Lietuvos spauda.

Pagaliau kaip kuriozą reikia paminėti Lenkijos karalių **Vladislovą Lokietką,** kuris LE vadinamas **Uolektėliu (!). Bet jei Lokietkas** verčiamas **Uolektėliu,** tai visi **Smithai** turi būti verčiami **Kalviais,** o visi **Morozovai Šalčiais,** kaip kartais daroma juokų laikrašty.

Nevienodumo yra ir daugiau, pvz. rašoma **Arktis** (XII, 544) ir **Arktika, Antarktika** XIV t., **Ladiga** ir **Ladyga** (XIII, 397), seniau **Lebanonas** ir dabar **Libanas.** Be abejo geriau **Arktika, Ladiga, Libanas.** Šiaip kalbos trūkumų nedaug, vis dėlto pasitaiko nepastebėtų, kaip pvz. XIII t. krokodilas **driežams panašus** gyvulys (209), turėdamas gero teisininko **privalumų** (152), **lygsvara** (100), **rožynas** (102), kuris tegali reikšti rožėmis apaugusią vietą, o ne rožančių, XIV t. sovietai veda krašto supramoninimo politiką **tikslu panaudoti** (221), Nemuno žemupy ledlaužiai skaldo ledus **tikslu išvengti** susigrūdimų (324), **nuteistas** (nubaustas) mirties bausme (33), laimė reiškianti tai, **kas tikima kaip galutinis** žmogaus siekimo patenkinimas (kas laikoma galutiniu....), **totalitariniai** (totalistiniai) kraštai (63).

L. Dambriūnas

MENAS

BOSTONO TEATRINĖ SAVIVEIKLA PARODĖ ČIKAGAI SAVĄJĮ GAJUMĄ

(Bičiuliška kritika)

Bostono Dramos Sambūrio pasišventėliai Marijos mokyklos scenoje suvaidino "Vincą Kudirką". Šiam žygiui įgyvendinti, abipus kelionėse praleidę penkiasdešimt valandų, pravažinėję per pustrečio tūkstančio mylių!

Spausdintos programos žodžiais, L Bendruomenės Čikagos apygarda (specialaus komiteto talkinama!) parodė iniciatyvą bei dėjo rūpesčius ir tuo būdu "pristatė Vinco Kudirkos asmenį ir jo idėjas lietuviškai tremčiai".

Vertinimo pirminių žodžių patosiškai sentimentalus stilius yra įkvėptas ką tik paminėtos spektaklio programos. Šiuo ir baigiamas rengėjų nuopelnų konstatavimas.

Dabartinėse išeiviškose ūkanose Bostono vaidintojų sambūris yra fenomenas: Aleksandros ir Antano Gustaičių (o podraug ir Bostono lietuvių) tautinės kultūros neeilinė demonstracija. Panaši saja, kurion būtų susibūrę jauni ir kiek senesni lietuvybės apologetai, vargu ar ištvertų materialistinėje bei individualistinėje Illinois dvasinių prerijų ir čikaginių skerdyklų tariamo "profesionalizmo atmosferoje. Todėl, šalia Clevelando, Detroito, Brooklyno bei dar kitų kolonijėlių. Bostonas sceninio veikimo požiūriu nūdien tikrai užima išskirtiną vietą. Dar neseniai lietuvių scenos veiksena tikrai pirmavę Čikagos lietuviai šiais laikais tik bendruomeninių pastangų dėka ir tik su Bostono talka gavo progą vaidinimu atžymėti dr. Vinco Kudirkos gimimo šimtmečio sukaktį. Ar ne keista?

Šia proga pratariama "atskira nuomonė": Vinco Kudirkos asmenybė, o taip pat ir jo idėjos gal nemenkiau buvo pagerbtos, kai prieš porą metų toje pačioje Čikagoje lankėsi Detroito Scenos Mėgėjų sambūris, rodęs savąją pjesės "Vinco Kudirkos' interpretaciją. Vaidybiškai nors ir naivesnę, bet šiltesnę, o tikrovei žymiai artimesnę. Tik, deja, mažiau išreklamuotą.

Bostoniečių parodytas, Ipolito Tvirbuto režisūroje, spektaklis yra forminis. Kur (gera ar bloga!) **forma** niveliuoja pjesės turinį ir dažnokai "skersinio veiksmo' būtinybė nukeliauja į pasitaikančius klystkelius. Formaliu požvelgiu Bostono spektaklyje ryškiausias buvo paskutinis paveikslas, kur Kudirka miršta ne džiovos parblokštas, bet bene širdies smūgio ištiktas.

Per ne lyg pailga ir, palyginus, per žema Marijos mokyklos scena "suardė" mažesnei scenai numatytą spektaklio kompoziciją. Labiausiai dėl to nukentėjo "išblaškytas" pirmas paveikslas.

Eilinės publikos katučių susilaukęs penktasis — "baliaus" — paveikslas visiškai iškrito iš spektaklio paskirties. Jis tėra buvęs vien blogam skoniui nusilenkimas, patį vaidinimą nustūmęs nereikalinga linkme.

Ipolitas Tvirbutas yra kūrybingas ir nusipelnęs lietuvių teatro menininkas. Darbas su atsitiktiniais žmonėmis, pašlijusi sveikata, neįprastos sąlygos jį, be abejo, paveikia moraliai. Bet jo režisūra gali būti laikoma **pavyzdžiu,** todėl (rodant pagarbą talentui, patyrimui bei nuoširdžiam **menui** gyvenimo aukojimui!), manau, yra leistina pasisakyti dėl paklydimų ir režisūrinio darbo rezultatų. Menininkas, kad ir rodąs netobulą kūrinį, juk nepraranda sugebėjimo ir jau pelnyto pripažinimo. Netikiu, kad tikram menininkui liaupsinimų bromas būtų malonesnis, negu kritikos gaivinąs kofeinas. Aštresnio ir atviresnio vertinimo juk bijo tik nedakepėliai, silpno pajėgumo garbėtroškos ar kurie panašūs subjektai. Nejau laikraštinių tuščiažodžiavimų aidai ir bejėgės gražbylystės čiulbėjimai būtų už bičiulišką kritiką vertingesni?

Negalima nutylėti, kad bendrumoje "Vinco Kudirkos" spektaklis nėra tiek stiprus, kiek prieš kurį laiką Čikagoje, Ipolito Tvirbuto irgi režisuota, "Pažadėtoji žemė". Anam spektakliui pakenkė netinkama prologinio veiksmo režisieriška interpretacija. Ne vien klaidinga, bet ir "sumišraininta'.

"Vinco Kudirkos" spektaklis yra nelygus ne vien vaidybiniu požiūriu, o taip pat ir pastatymu. Režisierius, buvęs sceninio amato pedagogas, turi nepaslepiamą silpnybę didesnį dėmesį skirti "mažiesiems" sceninio veiksmo žmonėms, negu vadovaujantiems charakteriams. Taip buvo "Pažadėtoje žemėje", lygiai panašiai atsitiko ir "Vinco Kudirkos' spektaklyje; abiejų veikalų pirmaujantieji personažai paliekami laisvosios kūrybos ir "likimo" valiai, tuo tarpu epizodiniai susilaukia režisieriaus ypatingos globos.

Forminių tikslų spektaklyje pasinešusios dr. V. Kudirkos asmenį bei jo idėjas žiūrovui rekomenduoti tendencijos, žinoma, būti negali. Režisierius Ip. Tvirbutas, vieton psichologinio ar kurio kitokio sprendimo (atskleidimo), pasineša į plakatinį stilių, jį paįvairindamas žanrinėmis scenomis. Su dideliu pamėgimu pajuoktas aplinkos sulenkėjimas. Šia linkme visos scenos yra veiksmingos, gyvos, išradingos, tuo tarpu lietuvių prasčiokėlių bei paties dr. Vinco Kudirkos kova ribojasi rezoneriškumu, statika, plakatiniu piešiniu. Toji kova, josios šakotumas, tragika, aspiracijos praskamba tik tiek, kiek atpasakoja kai kurie veikalo personažai. Gal todėl ir

Vinco Kudirkos vaidmens ilgametis interpretatorius Henrikas Kačinskas šiame spektaklyje pasirodė efektingas gal tik puikiai improvizuotoje priešmirtinėje scenoje bei scenose su Valerija. Šiaip jis buvo paverstas ne centriniu vaidmeniu, bet laikotarpio beveik atsitiktine figūra. Pateiktose sceninėse padėtyse vargu ar galėtų bet kuris aktorius V. Kudirką giliau atskleisti.

Dabar dėl paties veikalo. Gal nereikalingai linksniuojama Kazio Inčiūros pavardė, nes nei atgaivinti išeivijoje "fragmentai', nei dabartinė "dapildyta' versija mažai ką bendro turi su chronikine pjese, kurią, berods, 1934 metais Kauno Valstybės Dramos Teatre režisavo Antanas Sutkus. Ir kada veikalo statytojas, nors ir sausokai, bet vistik subtiliau atskleidė V. Kudirkos laikorapį ir patį Didžiojo Varpininko asmenį.

Mažai veiksmingose chronikinėse pjesėse reikalingi stiprūs aktoriai. Aname pastatyme V. Kudirka (Kačinskas), Bevardis (Kubartavičius), Joniška (Vaičiūnienė), P. Kriaučiūnas (Siparis) scenoje gyveno tikru realiu ir veiksmingu būdu. Antras ir paskutinis paveikslai, manding, ansamblio atžvilgiu anuomet buvo "šedevriniai", o visas pastatymas artimas dar neseniai išgyventai tikrovei.

Sceninė, t.y. vaidinama veikalo versija ne būtinai turi būti autoriaus tekstu matuojama. Net Šekspyro veikalai, jam dar gyvam būnant, buvo vaidinami "perdirbti", o šimtmečių bėgyje ir net iki mūsų dienų dažniausiai žiūrovams pateikiami arba labai laisvuose vertimuose ar ne mažiau laisvesnėje režisierių (lygiai ir centrinių vaidmenų interpretatorių) kūryboje. Parašytas draminis veikalas juk nėra scenos kūrinys (kol guli rankraštyje ar knygos puslapiuose), nes pasidaro tikrai gyvas tik tada, kai būna scenoje atskleidžiamas. Nieko nėra bloga, kad nūdien vaidinamas Kazio Inčiūros pjesės parafrazės bandymas, tik, aišku, norėtųsi, kad veikale apie Vincą Kudirką būtų daugiau Dvasios Didvyrio pėdsakų, jei jau ne jo vaidmens pilnesnio atskleidimo.

Dailininko Viktoro Andriušio apipavidalinimas rodo meistriškumą. Dekoracijos (gal nepilnos?) nukentėjo nuo "margo' apšvietimo, nuo spalvoto celofano dominavimo. Bendrinė penkiems paveikslams "konstrukcija" gerai išnaudota, perstatytos detalės sudaro atskiro, naujo scenovaizdžio įspūdį. Visai kitame, sakyčiau, baletinio spektaklio stiliuje, kondensuotai atliktas baliaus paveikslas. Didelė Marijos mokyklos scena tais keliais fragmentais pasidarė pilnai "užpildyta": to iš V. Andriušio galėtų pasimokyti jaunieji mūsų scenos dailininkai! Perkėlimai kitų scenovaizdžių į didesnę plotmę, aišku, turėjo pakenkti jų intymumui ir kondensuotumui. Atsitiktiniai baldai buvo "bėdos reikalas'. Kostiumai — beveik maskaradinės paskirties, neautentiški.

Belieka sustoti ties vaidintojais. Sprendžiant menines pastangas, prakalbant apie vaidybinius atsiekimus, veikalo tema ir turinys turi, palyginus, nedidelės reikšmės. Aktorius gali vaidinti ir be veikalo ar visiškai menkame scenos veikale. Galima įdomiai vaidinti ir "kitką", negu sugestijuoja charakteris. Ir čia štai iškyla Bostono sambūrio specifinė sudėtis. Šiandien, kada keli buvę aktoriai yra pasinešę į rašytojo amatą, čia pat iš pašaukimo rašytojai "Vinco Kudirkos" spektaklyje pasirodė įdomiais aktoriais. Visų pirma, yra šiuo atžvilgiu išskirtini Antanas Gustaitis ir Stasys Santvaras. Ideologinis V. Kudirkos priešas dr. Chlebinskas (neseniai dar gyvenęs žmogus!) pas A. Gustaitį virto smaguriautoju ir linksmu oportunistu, tačiau sceninis vaizdas gaivališkas ir stiprus. Poetas Stasys Santvaras pradžiugino tokia tobula tartim, kad tik tos gražios kalbos pasiklausyti verta buvo spektaklin ateiti! Rašytojas-aktorius Antanas Škėma, pavaduodamas kitą vaidintoją, pasirodė Bevardžio rolėje. Buvo laisvesnis ir aktyvesnis baliaus paveiksle.

Iš viso programoje surašyta virš 30 pavardžių. Iš jų ypatingai norisi išskirti, mėgėjiškumo ribas peršokančias, jaunas moteris. Jų vardai: Irena Nikolskytė, Regina Norvaišaitė ir Zita Zarankaitė. Visos turi tikrąjį gabumą, gerų duomenų ir būtinos "sceninės inteligencijos". Nikolskytė Valerijos vaidmeny vietomis buvo ne vien įtikinama!

Žanrinėse lenkuojančių "ponų" rolėse spalvingai pasirodė Antanas Vileniškis, Kipras Mališauskas, Petras Bliūmas. Šviežiai "aktorium" paverstas, Gintaras Karosas buvo gerąja prasme vaikiškai patrauklus ir nuoširdus. Pažymėtinas ir Jurgis Jašinskas. Mėgėjų altitudėje įdomūs Valteris Lendraitis, Kęstutis Mickevičius ir kiti. Vaidintojai atleis, jei kitų pavardžių nesuminėsiu, nes tai jau atliko laikraščių apžvalgininkai.

Muzikinis fonas yra įdomus. Vytauto Strolios darbas atžymėtinas. Muzikantų baliuje personos laikotarpiui nebūdingos, anos gadynės Lietuvos orkestrėlių neprimenančios.

Režisieriui, spektaklį paruošiant, talkininkavo Aleksandra Gustaitienė.

Šios bendrinio pobūdžio pastabos bei subjektyvūs įspūdžiai, savaime suprantama, neskelbia estetinio pontifikato ir neturi tikslo pasiremti kritiškuoju šališkumu. Išeiviškoje kasdienybėje esame pigiai perkainavę vertybes, reikalingi esame dvasinio atbudimo! Tai rodo ir "ansamblinio" spektaklio stiliuje Bostono parodytas veikalas apie Vincą Kudirką, kurio gimimo sukaktį bandome prasmingiau paminėti. Dramos mene Amerikoje mums šiandien jau daug ko stinga, daug kas prarasta. Galime didžiuotis naujuoju kupinu ir ratuotu išeivišku gyvenimu, bet galime ir susimąstyti dėl prarandamų sielų ir išnykstančių dvasinių vertybių, dėl beprasmiai gyvenamų dienų.. O dr. Vinco Kudirkos pavyzdys ragina tai padaryti.

Bet Bostono lietuvių vaidintojų gajumas, idealistinis nusiteikimas ir jų Čikagon kelionė yra vistik švelnus gaivinančio vėjelio dvelkimas, švininėje padangėje pragiedrėjimas.

St. Meringis

KONKURSAS KANTATAI PARAŠYTI

Lietuvių Muzikos Komisija susitarė su Pirmosios Dainų Šventės Komitetu ir skelbia konkursą kantatai arba kitokiam tokios pat apimties kūriniui parašyti šiomis sąlygomis:

1. Muzikos kūrinys rašomas paties kompozitoriaus pasirinktu tekstu (pageidaujama patriotinio turinio) mišriam chorui su solistais ir akompaniamentu, išpildant trunkąs 10-15 min.

2. Konkurse dalyvauti kviečiami lietuviai kompozitoriai, bet kiekvieno kompozitoriaus prašoma konkurse dalyvauti tik su vienu kūriniu.

3. Ne kompozitoriaus ranka parašytas rankraštis—klavyras, pasirašytas slapyvardžiu, pristatomas ligi 1959 m. XII. 31. šiuo adresu: Mrs. Alice Stephens, 64 East Van Buren, Room 514, Chicago 4, Ill. Atskiram užklijuotam voke pridedamas kompozitoriaus adresas ir slapyvardžio paaiškinimas pavarde.

4. Gautus rankraščius apsvarstys jury komisija, kuri pirmoj eilėj įvertins kūrinių meninį lygį, antroj eilėj — tinkamumą mūsų sąlygomis, — ir išrinks kūrinį, kuris galės būti išpildomas 1961 m. Antrojoj Dainų Šventėj Čikagoje.

5. Atsižvelgiant į tai, kad atrinktas kūrinys galės būti išpildomas Dainų Šventės programoj, pageidaujama akompaniamento, kuris, reikalui esant, galėtų būti atliktas vargonų ir fortepijono arba ir orkestruotas; vokalinės dalies pageidaujama tokios, kad būtų pajėgiama paruošti vidutinio pajėgumo chorams.

6. Jury komisija gali nutarti, kad iš atsiųstųjų neatsiranda atrinkto kūrinio.

7. Atrinktojo kūrinio kompozitoriui įteikiama 1,000 dol. premija. Premiją skyrė Pirmosios Dainų Šventės Komitetas ir ji įteikiama Antrosios Dainų Šventės metu.

8. Lietuvių Muzikos Komisijos teisės premijuoto kūrinio atžvilgiu: a) leidžia premijuoto kūrinio pirmąją laidą, b) spausdina ar kitaip multiplikuoja premijuoto kūrinio balsus, tą kūrinį rengiant Antrąjai Dainų Šventei, c) premijuotas kūrinys niekur negali būti pildomas viešai pirm negu jis bus išpildytas Antrosios Dainų Šventės programoj.

9. Su nepremijuotų kūrinių autoriais tų kūrinių išleidimo ar panaudojimo reikalu galės būti tariamasi atskirai.

10. Jury komisijos sąstatas bus paskelbtas vėliau.

KF Lietuvių Muzikos Komisija: V. Jakubėnas, A. Aleksis, B. Budriūnas, A. Dzirvonas, J. Gaidelis, J. Kreivėnas, J. Kudirka, B. Markaitis, S. J., A. Mikulskis, A. Stephens, J. Žilevičius, J. Žilevičius.

• Dail. Romas Viesulas, laimėjęs Gugenheimo fundacijos piniginę paramą, ilgesniam laikui išvyko į Europą. Gyvens daugiausia Prancūzijoje.

• Sol. Stasys Baranauskas - Baras dalyvavo Čikagos metiniame dainų festivalyje ir vyrų grupėje laimėjo pirmą premiją už sudainuotą operinę ariją.

• Elena Kuprevičiūtė spalio 17 d. koncertavo Bostone Jordan salėje.

• Izidorius Vasyliūnas spalio 11 d. koncertavo Elizabethe New Jersey valstybėje. Koncertą ruošė LB apylinkės valdyba. Izidorius Vasyliūnas susidariusias iš koncertų pajamas skiria lietuvių kompozitorių gaidų leidimui.

• Prudencija Bičkienė ateinančių metų sausio mėnesio pabaigoje išvyksta į Pietų Ameriką. Ten lietuvių kolonijose dainuos jų ruošiamuose koncertuose.

ĮVYKIAI

• Vliko sesija įvyko spalio 11-12 Niujorke Baltijos namuose. Pradėjo dr. A. Trimakas, pakvietęs pagerbti mirusį popiežių Pijų XII ir žuvusius dėl Lietuvos laisvės.

Sesiją sveikino gen. konsulas J. Budrys savo ir atstovo J. Kajecko vardu, kongresmanas Keatingas ir Amerikos bendruomenės tarybos pirm. J. Šlepetys; telegramom pasveikino Kongreso daugumos lyderis J. W. McCormackas, mažumos lyderis J. W. Martinas, gub. Harrimanas, majoras Wagneris ir Altas.

Pirmininkas Trimakas pranešė apie Vliko, vykdomosios tarybos ir Vliko įstaigų darbus, santykius su lietuviškom bei tarptautinėm organizacijom. Apie komisijų darbus pranešė M. Brakas — vakarų studijų, J. Audėnas — Lietuvos ūkio tyrimo, A. Trimakas — rytų sienų, V. Sidzikauskas — veikimas J. Pavergtose Tautose. Toliau K. Škirpa pasisakė dėl santykių su pavergta tauta, V. Sidzikauskas — dėl laisvinimo perspektyvų tarptautinių įvykių eigoje.

Antra sesijos diena buvo pradėta diskusijom dėl vakarykščių pranešimų. Praneštos ir priimtos apyskaitos bei sąmatos. Plačiai diskutuota lėšų telkimo klausimu.

Vliko pirmininku ir prezidiume bei vykdomoj taryboj paliko tie patys žmonės. Pasitraukė Tautos Fondo valdyba. Išrinkta nauja — prel. J. Balkūnas, K. Bielinis, P. Minkūnas, A. Ošlapas, A. Skėrys.

Rezoliucijas paruošė L. Šmulkštys, D. Krivickas, Kasulaitis. Jas paskelbs prezidiumas.

Sesijai pirmininkavo Stikliorius, L. Šmulkštys, A. Šidlauskas, V. Sidzikauskas, A. Juknevičius ir J. Pakalka.

• Niujorko apylinkės metinei Balfo rinkliavai šiemet vadovavo dr. V. Paprockas. Jam padėjo komitetas iš šios apylinkės veikėjų. Rinkliava baigėsi spalio 31 d.

• Spalio 1 d. mirė Rygos arkivyskupas metropolitas Antanas Springovičius. Jis buvo pakonsekruotas vyskupu 1920 m. Arkivyskupijoje turėjo apie 500,000 katalikų.

• Lietuvių Skautų Sąjungai šiemet sueina 40 metų.

• Lietuvaitės seserys benediktinės pradėjo organizuotis JAV. Pernai jos New Hampshire valstybėje įsigijo namus ir įkūrė juose vienuolyną. Dabar stengiasi plėsti savo veiklą. Jos yra negausios.

• Šiemet suėjo 60 metų amžiaus dviem lietuviams diplomatams — Stasiui Lozoraičiui, diplomatijos šefui, ir dr. Kaz. Graužiniui, Lietuvos įgaliotam ministeriui Uragvajuje.

• Worcesteryje mirė Ona Pakštienė, dr. Kaz. Pakšto žmona. Ji buvo pasižymėjusi veikla vyčių organizacijoje. Laisvoje Lietuvoje dėstė Kauno universitete anglų kalbą.

• Inž. Antanas Rudis kandidatavo į JAV Kongresą. Tai ne pirmas lietuvis bandąs šioje srityje savo laimę. Inž. A. Rudis gyvena Čikagoje ir pasižymi aktyvumu lietuviškame visuomeniniame darbe.

• Šį pavasarį pašventintas paminklas ant Vinco Krėvės kapo Philadelphijoje Šv. Kryžiaus kapinėse. Projektą padarė archit. J. Mulokas, o paminklą pagal tai iškalė skulptorius Petras Vaškys. Paminklas pastatytas lietuvių visuomenės aukomis, kurių surinkta 1910 dolerių. Paminklo statymo komiteto pirmininkas — dr. V. Maciūnas, vicepirmin. — Vyt. Mykolaitis ir dr. A. Vasiliauskas, iždo globėjai — dr. Alf. Jurskis ir dr. J. Puzinas, sekret. — dr. K. Ostrauskas ir dr. M. Krasauskaitė.

• Lietuvių Enciklopedijos administracija skelbia paskutinę Lietuvių Enciklopedijos talką iki 1959 m. balandžio 15 d. Talkos metu naujai L. E. užsiprenumeravusiems bus duodamos premijos.

Užsiprenumeravusieji nuo š. m. spalio 15 d. iki gruodžio 15 d. iš leidyklos nemokamai gauna: Vinco Krėvės raštus — pilną komplektą (komplektą sudaro 6 tomai, kurių trys tomai jau išleisti, o ketvirtasis spausdinamas; 2) Lietuvos žemėlapį ir 3) Jono Balio "Lietuvių Dainos Amerikoje".

Prenumeratoriai, kurie užsisakys nuo š. m. gruodžio 15 d. iki 1959 m. vasario 15 d., gaus pilną Vinco Krėvės raštų komplektą.

O tie, kurie užsiprenumeruos nuo 1959 m. vasario 15 d. iki tų pat metų balandžio 15 d., gaus Lietuvos žemėlapį ir Jono Balio "Lietuvių Dainos Amerikoje".

Jau išėjusius L. E. tomus naujieji prenumeratoriai gaus išsimokėtinai pageidaujamomis sąlygomis. Už vėliau išleisimus tomus mokama normalia tvarka.

Lietuvių Enciklopedijos leidimas nėra kieno nors asmeninis reikalas, o vaisius visų lietuvių sutelktinių pastangų, vaisius, deja, tik laisvame pasaulyje gyvenančių lietuvių. Tad ir nuopelnai atitinkamai priklauso vi-

siems tiems, kurie bet kuriuo būdu prie šio didelio darbo prisideda. Darbas kilnus, nes lietuvių tautos ir valstybės kančios ir vergijos metais, jis skiriamas jos garbei ir pasididžiavimui. Darbas prasmingas, nes skirtas ne tik mokytis ir praturtinti kiekvieno mūsų žinyną, bet yra būdas ir priemonė išlaikyti lietuvių kalbai ir lietuvybei.

Kreiptis šiuo adresu: LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJA, 265 C St., South Boston 27, Mass.

• Amerikos informacijos biuro direktorius George V. Allen, atsakydamas į memorandumą, Estų Tautinei Tarybai aiškino, kad Amerikos Balso likvidavimas Miunchene tesąs tik "technikinis' persitvarkymas ir kad persitvarkymas siekia padidinti radijo klausytojų skaičių (perduodant ne estiškai, bet rusiškai ir angliškai), siekia išvengti sovietinių trukdymų.

Estų Tautinė Taryba buvo įteikusi memorandumą, kuriame išdėstomi argumentai prieš Amerikos Balso uždarymą Miunchene. Uždarymas estų buvo išaiškintas Amerikos nesidomėjimu Pabaltijo kraštais, defetizmas Sovietų agresijos atžvilgiu ir žvilgsnis į status quo pripažinimą rytų Europoje.

Vienuolika estų laikraščių laisvajame pasaulyje Amerikos informacijos biuro naują politiką įvertino taip pat kaip politinį persiorientavimą pavergtųjų kraštų atžvilgiu.

• Šiemet rugpjūčio 31 buvo uždarytas Laisvosios Europos universitetas Strasburge bei jo išlaikoma kolegija. Tai buvo labai svarbi ir reikšminga institucija pavergtųjų kraštų atsikūrusiam akademiniam jaunimui mokslinti.

Laisvosios Europos Universitetas buvo įregistruotas New Yorko valstybėje 1951.VII.10. Iš ten nustatinėjo gaires bei tvarkė visą savo veiklą. Pagrindiniai uždaviniai, ypač už Amerikos ribų, buvo vykdomi per L.E. Kolegiją (College de l' Europe Libre), kuri buvo įregistruota Prancūzijoje su būstine Paryžiuje, 1957 rudenį perkelta Strasburgan su bendrabučiu Strasburge — Robertsau Portalės pilyje.

Stipendijas, kurios kasmet buvo iš naujo skirstomos, galėjo gauti studentai iš šių pavergtųjų kraštų: Albanijos, Bulgarijos, Čekoslovakijos, Estijos, Jugoslavijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Romunijos ir Vengrijos. Kiekvienais metais kolegijos patalpose Strasburge, kur galėjo sutilpti apie 200 studentų, vykdavo kelių savaičių vasaros kursai ideologiniais klausimais, išryškinant laisvojo pasaulio ir komunistinio režimo skirtumus, didžiųjų valstybių politiką ir Europos susivienijimo reikalą. Studentai galėjo naudotis 10,000 tomų kolegijos biblioteka.

Kandidatų stipendijoms gauti ne tik nemažėjo, bet daugėjo. Šiemet buvo paduoti net 800 prašymų. Po Vengrijos įvykių žymiai padidėjo vengrų tautybės studentų, bet netrūko ir visų kitų tautybių kandidatų. Šios institucijos misija dar nėra atlikta. Universiteto uždarymas kelia nerimą pavergtųjų kraštų tremtiniuose.

• Latvių Jungtinėse Valstybėse yra apie 60,000. Jie susitelkę daugiausia rytų ir vakarų pakraščio miestuose ir Great Lakes srityje. Toliau eina Australija, Didžioji Britanija ir Kanada. Latvijos pasiuntinybės, laisvojo pasaulio pripažintos, veikia Londone, Vašingtone ir Buenos Airėse. Laisv. Latvija taip pat turi savo karjeros konsulus Australijoje ir Kanadoje. Laisvojo pasaulio latviai išeiviai yra susitelkę Pasaulio Latvių Federacijoje, kuriai pirmininkauja prof. Peter Lejins, jr. Jis yra taip pat Amerikos Latvių Sąjungos pirmininkas (1727 Kenyon St. N.W. Washington 10, D.C.). Svarbiausias jų laikraštis Amerikoje yra "Laiks', leidžiamas du kartu savaitėje New Yorke. Jis turi skaitytojų apie 10,000. Kitas laikraštis eina Bostone, savaitinis — "Amerikas Vestnesis'. Latvių tautinis auklėjimas vaikams yra vykdomas per sekmadienines mokyklas ir latvių bažnyčias, kurios veikia kiekviename mieste, kur tik jie gyvena.

• Lietuvos diplomatijos šefas S. Lozoraitis yra pasiuntęs JT Asamblėjos pirmininkui tokį raštą:

Jungtinių Tautų III-sios Gen. Asamblėjos delegacijų sąraše — Sovietų Sąjungos delegacijos skyriuje — tūlas p. I.I. Gaška yra įrašytas kaip "Lietuvos sovietinės socialistinės respublikos užsienio reikalų ministeris."

Turiu garbės priminti Jungtinių Tautų Organizacijai, jog vadinamosios "Lietuvos sovietinės socialistinės respublikos" pavadinimu Sovietų Sąjungos vyriausybė maskuoja neteisėtą karinę okupaciją ir pikčiausią priespaudą, kurias ji yra primetusi Lietuvai. Todėl laikau savo pareiga protestuoti prieš to pavadinimo įrašymą į Jungtinių Tautų tarnybų išleistą delegacijų sąrašą. Kalbamas įrašymas yra juo daugiau apgailėtinas, kad Jungtinėms Tautoms civilizuotas pasaulis yra pavedęs uždavinį bei prievolę saugoti tarptautiniuose santykiuose teisės ir moralės dėsnius.

Aš konstatuoju šia proga, kad p. Gaška neatstovauja nei Lietuvai, nei lietuvių tautai. Jis yra tiktai sovietų okupacinės valdžios Lietuvoje agentas, kas aiškiai seka taip pat iš to fakto, kad jis priklauso prie sovietų delegacijos. Tad yra lygiai apgailėtina, kad tokie žmonės įleidžiami į Generalinę Asamblėją.

• Kazys Čibiras jau dešimt metų dirba Uragvajuje — Lietuvos pasiuntinybėje, gindamas Lietuvos reikalus visoje Pietinėje Amerikoje. Labiausiai yra jis pasižymėjęs savo žurnalistinio pobūdžio raštais prieš komunizmą.

• A. Simučio redaguoto "Žinyno" lietuviškojoj - angliškojoj daly (117-217 psl.) sužymėta per septyniasdešimts svarbesniųjų laisvojo pasaulio lietuvių organizacijų lietuvių ir anglų kalbomis, nurodyta jų vadova ir adresai. Šiame skyriuje taip pat duotas laisvojo pasaulio lietuvių laikraščių ir žurnalų sąrašas, nurodant kiekvieno leidinio prenumeratos mokestį, redaktorių ir adresą. Surašyta apie 800 lietuvių dailininkų, rašytojų, žurnalistų, profesorių ir muzikų ir apie 1,400 laisvųjų profesijų narių (kunigų, gydytojų, juristų, architektų, inžinierių ir dantų gydytojų).

Lietuviškoje dalyje (218-451 psl.) duotas tarptautinių santykių institutų sąrašas su adresais, lietuvių tautinių vardų alfabetinis sąrašas su minėjimo dienomis, lietuviškojo gyvenimo įvykių kalendorius, palyginamoji matų ir svorio lentelė, drabužių ir avalynės dydžiai J. A. Valstybėse, Europoje ir Anglijoje. Be to, šioje dalyje yra laisvojo pasaulio lietuvių kolonijų aprašymai, nurodomas kiekvienoje valstybėje ir mieste lietuvių skaičius pagal oficialius gyventojų surašymo duomenis ir pagal lietuvių spėjimus. Kiekvienoje kolonijoje nurodytos lietuvių parapijos, klubai, organizacijos ir jų vadai bei adresai.

Smulkus indeksas knygos gale padeda kiekvieną reikalingą informaciją lengvai ir greit surasti. Daug iliustracijų, geras popierius, liuksusiniai kieti viršeliai. Spausdinta pranciškonų spaustuvėje Brooklyne. Kaina — $6.50. Užsisakyti galima adresu: A. Simutis, 41 W. 82nd Street, New York 24, N. Y.

Patikslinimas

Dr. P. Reklaičio straipsnyje "Šv. Kazimiero koplyčia Vilniuje" š.m. "Aidų" 3-4 nr. pataisytini šie netikslumai: 131 psl. 23 eil. iš viršaus išspausdinta "bernardinams" — turi būti **bernardinėms**.. Psl. 136 eil. iš viršaus išleistas žodis "mauzoliejaus" — turi būti: **karalių mauzoliejaus projektą.** Psl. 170, 26 eil. iš viršaus yra "Servija" — turi būti **Serbija.**

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1957 ir 1958 metais.

2. Premija, $500 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijos, folkloro, visuomeninių mokslų ir k.), parašytą lietuvių kalba.

3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.

4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1959 metų vasario 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd., S. E., Washington 19, D. C. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai.

5. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.

6. Premijos komisija bus paskelbta vėliau.

"AIDŲ" GARBĖS PRENUMERATORIAI

Antanas Razutis, Los Angeles, Calif.; Petras Balčiūnas, Cleveland, Ohio.

"AIDŲ" RĖMĖJAI

J. Matukas, Hinsdale, Ill.; Karolis Zadliauskas, Hamilton, Ont., Canada.

"Aidų" administracija visiems nuoširdžiai dėkoja.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — Leonardas Andriekus, O.F.M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd. S. E., Washington 19, D. C.

